

Storskaliga skattebrott

— *En kartläggning av
skattebrottslingens kostnader*

Storskaliga skattebrott

– En kartläggning av skattebrottslingens
kostnader

Rapport 2011:7

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott
Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-86027-71-1
URN: NBN: SE: BRA-433

© Brottsförebyggande rådet 2011
Författare: Johanna Skinnari, Klas Marklund och Lars Korsell.
Omslag: Ylva Hellström
Omslagsillustration: Ronny Hill
Tryck: Edita Norstedts Västerås 2011

Produktion: Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post order.fritzes@nj.se

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning.....	7
1–0 till skattebrottslingarna?.....	7
Kontanter – skattebrottslingens akilleshäl	8
Nyckelpersoner och nätverk – inte bolag och associationsrätt .	9
Brottsligheten behöver folk på insidan	11
Tidigare granskning ger resultat	12
Internationell skatteflykt	13
Självrensning är ett större problem än direkt otillåten påverkan	13
Tre prioriterade förslag till åtgärder	14
Metod och material.....	15
Inledning.....	16
Kostnader i tre faser	17
Skattebrotten.....	18
Att börja med skattebrott.....	19
Hur upptäcks skattebrott?.....	20
Syfte och frågeställningar	21
Rapportens disposition.....	22
Kontakt, kontrakt, kontroll	23
Risker och kostnader i tre faser	23
Metod och material.....	27
Roller och rekvisita	31
Viktiga verktyg.....	31
Aktörer eller roller.....	34
Skattebrotten: Svartarbete.....	42
Bakgrund.....	42
Resultat: Byggbranschen som exempel	43
Resultat: Övriga branscher	70
Skattebrotten: Momsbedrägerier.....	76
Bakgrund.....	76
Resultat	78
Skattebrotten: Punktskattebrott	87
Bakgrund.....	87
Resultat: Punktskatter generellt.....	87

Resultat: Tobak och Alkohol	88
Resultat: Olja	103
Skattebrottens penninghantering: Penningmaskering	114
Bakgrund.....	114
Resultat	115
Skattebrottens penninghantering: Skatteflykt med koppling till utlandet.....	133
Bakgrund.....	133
Resultat	134
Skattebrottens penninghantering: Konsumtion och investeringar	147
Bakgrund.....	147
Resultat	149
Slutsatser och förslag	156
Kontaktfas.....	156
Kontraktfas	161
Intern kontrollfas	165
Extern kontrollfas	169
Referenser	175

Förord

Att begå brott innebär alltid risker. Det har de flesta klart för sig. Kostnader finns givetvis också vid skattebrott. Höjda taxeringar, skattetillägg och straff blir gärna följden om det för gärningspersonen går fel någonstans.

Riskerna är också många. Fel råd kan innebära att upplägg inte håller i domstol. De människor som är beredda att arbeta svart kanske gör ett dåligt jobb. Reklamationer, försäkringsersättningar och skadeståndstalan fungerar inte riktigt i den svarta ekonomin. Medbrottslingar kan också sticka med pengarna. I hur säkert förvar är egentligen pengarna i skatteparadis?

Vid sidan av riskerna medför skattebrott, liksom åtskilliga andra brott, direkta utgifter. Åtskilliga utgifter uppkommer för att minska riskerna för upptäckt. Rådgivare behöver anlitas, bolag i utlandet ska registreras, konton öppnas i utländska banker och målvakter måste rekryteras. Allt detta kostar pengar. Ju ”säkrare” brottsupplägg, desto större kostnader.

I den här rapporten identifieras gärningspersonernas risker och utgifter för att begå skattebrott. Med det som grund är syftet att ta fram förslag som ökar dessa risker och utgifter. Det är en etablerad brottsförebyggande och brottsbekämpande teknik (Clarke och Eck 2003). Undersökningen är finansierad av Skatteverket och Brå.

Rapporten är författad av enhetsrådet Johanna Skinnari, projektledare, utredaren Klas Marklund och enhetschefen Lars Korsell. Intervjuer har skrivits ut av transkriberarna Nina Forselius, Alexandra Skarp och Mattias Petersson. Vetenskapliga granskare har varit professor Hans Sjögren vid Linköpings Universitet och Handelshögskolan i Stockholm och docent Magnus Hörnqvist vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Skattejuristen Lars Svensson vid PwC i Stockholm har faktagranskat rapporten ur skatterättsligt perspektiv.

Brå vill tacka följande personer som deltagit vid seminarier: Chefsjuristen Per Nordström, Bolagsverket, brottsutredare Eva-Lena Starck,

skattebrottsenheten i Linköping, ekorevisor Gunilla Stare och kammaråklagare och enhetschef Staffan Edlund, Brottsutbytesenheten på Ekobrottsmyndigheten, revisionsledare Yvonne Jansson, Skatteverket i Stockholm, skatterevisor Christina Kollstedt och riksprojektledare Hedvig Kärnekull, Skatteverket, Storföretagsskattekontoret Stockholm, skattebrottsutredare Ove Jakobsson, Skattebrottsenheten i Stockholm, skattebrottsutredare Jan-Åke Nilsson, Skattebrottsenheten i Göteborg, skatterevisor Torbjörn Larsson, Skatteverket i Malmö, analytiker Bo Arvidsson, Skattebrottsenheten i Malmö, kriminalinspektör Kerstin Blom Axelsson, Länskriminalpolisen i Stockholm, representanter från Finanspolisen, Rikskriminalpolisen, Nationell specialist Sune Rydén, Tullverket, åklagare Håkan Ekblom, Ekobrottsmyndigheten i Göteborg, kriminalinspektör Dan Wennerström, Ekobrottsmyndigheten, verksamhetsutvecklare Stefan Mattison, Skatteverket, huvudkontoret, analytikerna Kurt Norell, Joacim Danielsson och Karolin Wallström samtliga vid analysenheten Skatteverkets huvudkontor.

Vi vill också tacka alla de personer som tagit fram ärenden, faktagranskat delar av manus och ställt upp på intervjuer.

Projektet är inspirerat av ett tidigare arbete om narkotikabrottslighetens ekonomihantering.¹ I den undersökningen betraktades organiserad brottslighet som en kriminell affärsverksamhet. Genom att identifiera de olika momenten i ekonomihanteringen kunde en rad svaga punkter identifieras, som myndigheter sedan kan dra nytta av för att förebygga och bekämpa brottsligheten. En slutsats var att narkotikabrottsligheten typiskt sett inte genererar särskilt stora vinster. Raden av säkerhetsåtgärder driver upp kostnaderna. Risken för upptäckt ställer också krav på en småskalig verksamhet utan möjlighet till expansion och stordriftsfördelar.

Det är en skillnad mot skattebrott som i motsats till narkotikabrottsligheten för det mesta sker inom ramen för den legala ekonomin. Själva verksamheten är laglig och behöver inte döljas. Det brottsliga är att skatter inte redovisas och betalas. Det innebär att skattebrott på ett helt annat sätt än narkotikabrott kan dra nytta av det moderna samhällets alla framsteg. Följden blir att skattebrott gärna handlar om stora pengar. Desto större anledning att hitta nya infallsvinklar mot denna brottslighet.

Stockholm i augusti 2011

Jan Andersson
Generaldirektör

Lars Korsell
Enhetschef

---

¹ *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering.* Brå 2007:4.

Sammanfattning

1–0 till skattebrottslingarna?

– Kriminella ligger alltid steget före myndigheterna. Så brukar det ofta heta. I synnerhet ekobrottslingar uppfattas som särskilt förslagna och innovativa. Därför skulle senfärdiga myndigheter hamna hopplöst efter.

I den här rapporten har skattebrottslingarnas metoder för att begå avancerade skattebrott undersökts i detalj. Frågan är vilka sorts utgifter gärningspersonerna har haft för att genomföra brotten, dölja dessa och hantera riskerna att rättvisan kommer i kapp. Till detta kommer utgifter för att skydda och använda sina svarta pengar.

Minska vinningen av skattebrott genom att öka riskerna och utgifterna.

Ett huvudresultat är att många, kanske de flesta, ekobrottslingar gör minsta möjliga. Som alla andra människor vill de inte ha utgifter i onödan. De metoder som används i och kring brotten är sällan särskilt komplicerade. Många gärningspersoner begår – till följd av sin begränsade erfarenhet – brott inom sin egen bransch, utan större variationer av brottsupplägget. Det underlättar myndigheternas utredningsarbete.

Om ekobrottslingarna ligger steget före kommer myndigheterna i många fall inte alls långt efter. Det räcker ofta med smärre förändringar i befintliga kontrollsystem och andra enklare åtgärder för att komma ikapp. Undersökningen visar exempelvis att grundligt utförd kontroll från seriösa uppdragsgivare ställer till det för gärningspersonerna. När allmänt kända luckor i kontroller täpps till skapar det ökade utgifter och stör den kriminella verksamheten. Det finns gott om exempel på hur denna stress leder till misstag.

Kontanter – skattebrottslingens akilleshäls

Kontrollsystemet mot penningtvätt har gjort det svårare att begå skattebrott.

En tydlig illustration på en åtgärd som har stört skattebrottsligheten är regleringen mot penningtvätt. I dag är drygt 14 500 banker, växlingskontor, fastighetsmäklare och andra verksamhetsutövare skyldiga att till Finanspolisen rapportera misstänkta transaktioner. En vanlig typ av misstänkt transaktion är när skattebrottslingar måste ta ut pengar från bolagskonton för att avlöna svart arbetskraft. Både svartarbetaren och dennes arbetsgivare vill ha pengar i handen och inte lämna elektroniska spår efter sig.

För att komma runt risken att själva rapporteras för misstänkt penningtvätt anlitar skattebrottslingarna så kallade gängare. De ska utföra det riskfyllda uppdraget att göra ett stort antal besök på banker och växlingskontor för att ta ut kontanter. På samma sätt som bolagens målvakter saknar de närmare kännedom om hur den bakomliggande brottsligheten ser ut.

I takt med att penningtvättsregleringen har utvidgats och tillämpningen skärpts har vissa skattebrottslingar fått problem med kontanthantering. Penningtvättssystemet har tvingat skattebrottslingarna att anpassa sina metoder.

Det är viktigt att motverka kriminell penninghantering.

Framför allt mindre aktörer saknar resurser att själva klara anpassningen utan måste köpa tjänsten. Större spelare tillhandahåller en form av paketslösning som går ut på att i slutändan leverera de eftertraktade kontanterna. Eftersom de som tillhandahåller paketslösningar hanterar mycket stora belopp exponerar de sig också. Vissa försöker därför minska denna risk genom att anlita få men resursstarka gängare. Det är personer som får ut kontanter genom sin legitima bakgrund, sina goda kontakter och, om så krävs, sin kapacitet att muta anställda på banker och växlingskontor. Dessa personer arbetar inte gratis och är rimligtvis svåra att hitta. Det har drivit upp skattebrottslingarnas kostnader. Ökade insatser från banker och växlingskontor bör försvåra penninghanteringen ytterligare och fördyra för skattebrottslingarna. Det gäller i synnerhet utbildning av anställda som i dag saknar kunskap om hur kriminella transaktioner identifieras och omedvetet underlättar brottsligheten.

När kontrollen blivit mer effektiv och kontakterna på banker och växlingskontor inte räcker till har vissa kriminella nätverk startat egna växlingskontor. I något fall har myndigheterna redan slagit igen butiken. Det är av yttersta vikt att myndigheterna på det sättet fortsätter att motverka den kriminella ekonomin. Penninghanteringen är nämligen något av en akilleshäls, inte enbart för skattebrottslingar utan också för andra kriminella.

Nyckelpersoner och nätverk – inte bolag och associationsrätt

Skattesystemet är komplicerat och det är också associationsrätten med bolag och andra juridiska personer. Det är lätt att fastna i dessa begrepp och formella strukturer. Men brottsligheten fungerar på ett helt annat sätt.

Det är personer och deras goda rykte som avgör vilka som får uppdrag i den svarta ekonomin. Där finns inte några formella arbetsgivare eller arbetstagare. En svartarbetare bryr sig föga om vilket bolag som egentligen skulle ha hållit inne preliminärskatt och betalat arbetsgivaravgifter. Vad som är betydelsefullt för svartarbetaren är vilken person han eller hon arbetar för och att pengarna kommer i tid. Vissa ”arbetsgivare” uppfattas som bättre än andra. Det finns till och med exempel på hur svartarbetare skyddas av privata försäkringar. I några fall har arbetsgivaren hjälpt till att konstruera en falsk vit inkomst som resulterar i en hygglig sjukpenninggrundande och pensionsgrundande inkomst. Sådan omsorg skapar också lojalitet. Genom åtgärder mot bidragsbrott utmanas dock denna lojalitet.

Den kriminella ekonomin bygger på kontakter, lojalitet och förtroende. Så måste det vara när samhällets regler, skyddsnet eller tvistelösningar inte gäller. Man får klara sig själv. Nya kontakter är alltid riskfyllda. Nykomlingar får onödigt insyn i den kriminella verksamheten. Är de inte tillräckligt kunniga och begår misstag exponerar de skattebrottsligheten. I värsta fall kan de till och med läcka till myndigheterna. Därför värnar aktörerna om sina nätverk.

En hjärna eller bara hjärnspöken?

En föreställning hos vissa myndighetspersoner som intervjuats för rapporten är att det bakom en del fall av storskalig skattebrottslighet finns en särskild person som styr och ställer. Denna person antas också få en betydande del av vinsten. Samma tanke har periodvis också präglat diskussioner om exempelvis organiserad narkotikabrottslighet, där man letat efter Mr X.

Undersökningen ger dock inget stöd för tanken på en ensam organisatör. Tvärtom finns, både i ärenden och intervjuer, i synnerhet med gärningspersoner, en mängd exempel på att verksamheten blir för storskalig och komplex för en ensam person att bemästra. Det är där nätverken kommer in i bilden. För att fungera ställer verksamheten ofta krav på att två eller flera organisationer samarbetar. Organisationerna behöver i sin tur andra kontakter – som alla ska ha sin del av kakan – för att verksamheten ska löpa på.

Kontaktförmedlare – spindeln i nätverket

Skattebrottslingarna vill bedriva en långsiktig och framgångsrik verksamhet där bolag kommer och går, men goda kontakter består. Men vissa kontakter är viktigare än andra; dit hör kontaktförmedlarna som minskar utgifter och risker för skattebrottsligheten. Det är personer som ofta funnits länge på marknaden och har byggt upp ett stort nätverk inom sitt område. Intervjuade gärningspersoner beskriver hur viktigt det är att känna personer som sammantaget kan ”fixa allt”. Exempel är en kontaktförmedlare som på kort tid kunde få fram målare, en annan förmedlade byggnadsarbetare, en tredje målvakter och en fjärde sålde paketlösningar för att ordna kontakter.

Kontaktförmedlarna är strategiska personer som är viktiga att bekämpa.

En särskild typ av kontaktförmedlare är personer som förmedlar bolag. De levererar det färdiga brottsverktyget – bolaget – redo att användas för skattebrott. Ibland räcker det inte med vilket bolag som helst. Vissa gärningspersoner är beredda att betala extra för ett etablerat bolag med en lång historik i ett försök att minska upptäcktsrisken. Somliga skattebrott förutsätter kreditvärdiga bolag med gott rykte som inte prickats. Ibland krävs också att olika register saknar besvärande anteckningar om bolagets styrelseledamöter. Kontaktförmedlarna är strategiska personer inom skattebrottsligheten och därför viktiga måltavlor för myndigheterna.

Stabila nätverk är en öppning för myndigheterna

Nätverk, kontakter och förtroende, allt med fokus på ett långsiktigt samarbete, är en fördel för den storskaliga skattebrottsligheten. Det är också faktorer som myndigheterna i högre grad kan dra nytta av. Eftersom vissa personer i nätverken är viktigare än andra, som olika förmedlare eller gångare med goda kontakter, bör myndigheterna samarbeta i underrättelseverksamheten i syfte att förbättra kartläggningen av kriminella nätverk.

Särskilt penningtvättsrapporteringen och penningtvätsregistret har stor betydelse för att bekämpa skattebrott. Brå har nyligen i en rapport om penningtvätt fört fram förslag om en nationell myndighetsgemensam finansiell underrättelseverksamhet.² Där skulle olika myndigheter som Skatteverket och Finanspolisen samarbeta och lägga samman sin information. Det bör finnas möjlighet att vidareutveckla denna tanke.

Myndigheternas inhämtning av information gynnas av de långsiktiga nätverken.

De långsiktiga nätverken som bygger på förtroende innebär också möjligheter till att pröva metoder som framför allt polisen använder mot andra former av organiserad brottslighet än skattebrott. Det är användningen av informatörer. Sådana personer är verksamma i den

---

² *Penningtvätt. Rapportering och hantering av misstänkta transaktioner.* Brå 2011:4.

kriminella miljön, men lämnar fortlöpande uppgifter till myndigheterna. Att använda informatörer är inte enbart ett sätt att kartlägga nätverken, utan kan också rubba förtroendet mellan personer involverade i skattebrott.

Brottsligheten behöver folk på insidan

För organisatörerna av det storskaliga svartarbetet gäller det att komma in på arbetsplatserna och få uppdrag. Därför är en kontakt på insidan värdefull. Denne ser till att den svarta arbetsstyrkan anlitas vid arbetstoppar eller när projekt är försenade. Det kan även ge fortsatta uppdrag. Av undersökningen framgår att dessa insiders utgörs av platschefer eller andra representanter för uppdragsgivaren med inflytande att styra över arbetsprocessen. Det innebär att enskilda personer i seriösa företag inte bara är inblandade i svartarbetet utan fyller en nyckelfunktion.

Precis som inom den vita ekonomin är det konkurrens om jobben i den svarta ekonomin. Därför kan sådana nyckelpersoner ta betalt för att säkerställa att organisatörerna får uppdrag för sin svarta arbetskraft.

Förekomsten av insiders innebär att seriösa uppdragsgivare har en tydlig roll för att motverka att personer inom de egna leden hjälper den svarta ekonomin. Vissa företag har så kallade whistleblower-system, men även om de eftersöker tips om alla former av mutor ligger fokus på interna oegentligheter med koppling till legala affärer. Om företaget uppmuntrar information om korruption knutet till svartarbete kan insiders uppleva att upptäcktsrisken ökar och sluta att medverka i att ta in svart arbetskraft.

Undersökningen visar också att det finns brister i kontrollen av vilka som befinner sig på arbetsplatser. Inom vissa branscher tillämpas en striktare kontroll av arbetskraften än inom andra. Ofta räcker det dock med namnbrickor. Bara genom att ibland också kontrollera identiteten störs möjligheterna till organiserat svartarbete. Det är inte ett uppdrag endast för Skatteverket, även här kan seriösa uppdragsgivare göra mycket för att motverka skattebrott.

När seriösa uppdragsgivare misstänker brottslighet är det viktigt att misstankarna också når myndigheter som Skatteverket och Ekobrottsmyndigheten. Ytterligare en situation där skattebrottslingarna exponerar sig är när arbetet är av bristfällig kvalitet eller arbetarna har mycket dåliga villkor. Via seriösa uppdragsgivare, fackförbund och branschorganisationer måste även sådan information kanaliseras till myndigheterna.

Etablerade företag kan motverka att egna anställda tar emot mutor och förmedlar svart arbetskraft.

Tidigare granskning ger resultat

Av naturliga skäl bygger skattesystemet i hög grad på att beskatta något som har skett. Skattesystemet och kontrollverksamheten har därför en tillbakablickande karaktär. För att kunna fastställa skatter och konstatera om brott föreligger utreder myndigheterna i efterhand vad som har hänt i bolaget. Det är detta tidsglapp som skattebrottslingar utnyttjar. Undersökningen visar dock att myndigheterna genom vissa kontroller och åtgärder har minskat tidsglappet.

Stör brottsligheten tidigt genom ökad underrättelseverksamhet och myndighetssamverkan.

Det illustreras tydligast i rotationen av bolag. Förr kunde de flesta bolag användas som brottsverktyg under något år innan de övergavs av gärningspersonerna och lämnades åt sitt öde (myndigheterna). När Skatteverket och Kronofogden väl knackade på dörren saknade bolaget tillgångar, bokföring och övrigt bevismaterial. Dessutom var bolagets företrädare (styrelseledamot) en målvakt som knappt visste bolagets namn, än mindre vilken verksamhet som bedrivits. Här hade myndigheterna inte mycket att hämta i form av uppgifter och tillgångar. Ekobrottslingarna var redan långt borta med nya brottsverktyg.

I dag kan gärningspersonerna tvingas sätta in nya bolag redan efter någon månad. På detta sätt har myndigheterna ökat deras totala utgifter för bolag. Att ständigt få fram nya bolag innebär också mycket krångel.

Identifiera tidigt bolag som är på väg utför. Det minskar rekryteringsbasen för målvakter.

Att rekrytera nya målvakter innebär också ett visst besvär. Gärningspersonerna letar efter målvakter som har eget bolag och som är skuldsatta upp över öronen. Dessa kallas något cyniskt för ”straff-immuna” eftersom ytterligare skuld på bördan varken gör till eller från. Genom att myndigheterna snabbare identifierar bolag på fallrepet, innan skatteskulderna blir övermäktiga, minskas antalet potentiella målvakter.

Det är gott nog att öka gärningspersonernas utgifter eftersom det minskar vinningen av brottsligheten. En rimlig följd är att vissa inte tycker att det längre lönar sig med brott. Men för att komma åt de gärningspersoner som har kapacitet att med bolag och målvakter administrera en storskalig och löpande skattebrottslighet behöver myndigheterna gå in ännu tidigare.

Där kan seriösa uppdragsgivare, fackförbund och branschorganisationer spela en viktig roll. Som redan nämnts är också underrättelseverksamhet ett vapen för att kartlägga nätverk och nyckelpersoner. Efter den 1 juli 2011 är förutsättningarna dessutom mer gynnsamma för myndigheterna eftersom förberedelse till grovt skattebrott blivit kriminaliserat. Det gäller även förberedelse till olovlig förflyttning av punktskattepliktiga varor (grovt brott).

Internationell skatteflykt

På det internationella planet har stater och myndigheter flyttat fram positionerna betydligt under de senaste tio åren. Informationsutbytet mellan länderna har ökat. Genom internationella överenskommelser får Skatteverket alltmer information om tillgångar i utlandet. Det har fått till följd att mängden gömda pengar och inkomster minskat. Fortfarande är dock uppfinningsrikedomen stor och Brå:s kartläggning visar att rådgivningen kring skatteplanering och skatteflykt är omfattande.

Vid upplägg för skatteflykt i utlandet finns en stor osäkerhet för ”köparen”, inte minst om uppläggen är så lagliga som säljaren (rådgivaren) ibland hävdar. För personen som vill undgå skatt är det svårt att väga priset för upplägget mot risken att det inte rör sig om legal skatteplanering utan utgör ett skattebrott. Vissa personer chansar, andra är mer känsliga för indikationer på att upptäcktsrisken ökar. Åtskilliga personer vill ogärna hamna i diskussion med Skatteverket och i förhör i brottsutredningar. Med riktad information till grupper där många köper upplägg kan myndigheterna därför förebygga en betydande del av problematiken kring skatteflykt med koppling till utlandet.

Även information om risken med skatteflykt kan förebygga brott.

Själv censur är ett större problem än direkt otillåten påverkan

Kriminella miljöer beskrivs ofta som att de internt präglas av hot och våld. Även om skattebrottslighet inte riktigt har denna laddning påstås hårdföra kriminella skymta i bakgrunden. Visst finns åtskilliga exempel på att personer från kriminella grupperingar med skrämselkapital ingår i nätverk som bedriver skattebrott. Samtidigt råder ingen tvekan om att förtroende och bilden av att alla inblandade tjänar på brottsligheten skapar lojalitet. Behovet av hot, våld och andra former av otillåten påverkan är därför begränsat.

Otillåten påverkan är dessutom en riskfylld strategi eftersom den exponerar det som är väsentligt för gärningspersonerna – skattebrottsligheten. Påverkansförsök från etablerade kriminella rör upp damm och intresserar betydligt fler myndigheter än vad skattebrott brukar göra. Hotade personer riskerar också att bli så rädda att de inte ser någon annan utväg än att vända sig till myndigheterna.

Enbart det faktum att personer från kriminella grupperingar med skrämselkapital förekommer i nätverken gör att vissa medhjälpare upplever ett hot. Även om inga direkta påverkansförsök förekommit kan personer känna rädsla. Det kan leda till själv censur där potentiella bevispersoner håller inne med information.

Stöd egen personal och bevispersoner för att motverka otillåten påverkan.

I undersökningen finns också exempel på hur skattebrottslingar utan koppling till kriminella gäng profiterar på gängens dåliga rykte och skrämsekapital. Ett exempel är en gångare som hade blivit instruerad att uppge att han rekryterats av sådana gäng om myndigheterna började ställa närgångna frågor. Syftet var nog inte enbart att få myndigheterna att leta efter gärningspersoner i fel riktning. En tanke kan också ha varit att skapa självcensur hos myndighetspersoner och få dem att inte nysta vidare i nätverket.

Undersökningen talar för att otillåten påverkan mot såväl myndighetspersoner som medhjälpare är förhållandevis ovanligt. Det stöds också av andra undersökningar. Däremot är självcensur ett större problem än faktiska påverkansförsök. Myndigheterna måste därför arbeta aktivt med att stödja bevispersoner och sin egen personal.

Tre prioriterade förslag till åtgärder

Förslagen i den här rapporten kommer inte att utplåna skattebrottsligheten. Det vore att ha för stora förväntningar. Däremot finns i rapportens avslutande kapitel en rad förslag på åtgärder som kan öka gärningspersonernas kostnader och på det sättet minska vinningen av brott. Många av förslagen handlar om myndigheternas arbete. Samtidigt måste myndigheterna prioritera, de kan inte göra allt. Några av förslagen är enkla och går ut på att göra det man gör redan i dag, med smärre förändringar. Några förslag skulle kräva mer arbete och resurser för att realisera. Det innebär att annat arbete måste prioriteras ner. Därför lyfter rapporten fram tre viktiga områden för det förebyggande och brottsbekämpande arbetet.

För det första måste myndigheterna precis som skattebrottslingarna arbeta i nätverk. Skattebrottslingar utnyttjar myndighetsgränser och glapp i kontrollen. I synnerhet krävs samarbete mellan myndigheter för att i ett tidigt skede identifiera och stoppa nyckelpersoner och bolag, innan personerna satt sig i säkerhet. Som nyss nämnts kan en finansiell underrättelseverksamhet vara till stor nytta. Myndigheter som Skatteverket, Ekobrottsmyndigheten, Polisen (i synnerhet Finanspolisen), Bolagsverket, Tullverket och Kronofogden har viktiga befogenheter och information för att identifiera skattebrottslingar.

För det andra finns vissa skattebrottsliga fenomen som myndigheterna genom riktade insatser kan bekämpa effektivt. Riktade insatser av olika storlek bedöms också kunna få förebyggande effekter och har i vissa fall redan inletts. Exempel på områden som lämpar sig för ett sådant arbets sätt är växlingskontor och factoringföretag som ägs av kriminella personer. Andra exempel är skatteflykt till utlandet och de aktörer som säljer manipulerande programvara till kassaregister. Där har myndigheterna via ett fåtal rådgivare och tillverkare

av programvara möjlighet att få lämpliga ingångar i en stor mängd ärenden. Det innebär också att personer som funderar på liknande lösningar uppfattar att kontrollen biter och att upptäcktsrisken är stor. Ytterligare ett exempel är personer som handlar med finsk röd dieselolja i norra delarna av Sverige. Det rör sig om få aktörer som initierar sådan brottslighet, dessutom är den exponerad för myndigheterna genom den öppna handel som sker. Genom att tillfälligt lägga stora resurser på sådana verksamheter upptäcks en del gärningspersoner medan andra kan uppleva att riskerna ökat och därför blir avskräckta.

För det tredje kan andra aktörer än myndigheter göra stora insatser för att försvåra och förebygga skattebrott. Därför handlar vissa förslag om hur seriösa uppdragsgivare, branschorganisationer och fackföreningar kan upptäcka och försvåra skattebrott inom sina branscher. Ett viktigt resultat är att det förekommer att personer som är anställda av seriösa företag bistår med penningmaskering eller ger organisatörer av svart arbetskraft uppdrag. En del av dessa åtgärder kan, om inte annat, göra att insiders (eller potentiella insiders) känner att riskerna ökar och därför avstår från att bistå i brottsligheten. Affärer med aktörer som begår skattebrott kan också medföra att det seriösa företaget dras in i brottsutredningar och får svara på frågor om sina leverantörer. Av dessa skäl har seriösa aktörer starka incitament att försvåra skattebrott, och Skatteverket kan underlätta samarbetet genom en effektiv tipshantering.

Metod och material

Undersökningen bygger på intervjuer med 136 personer främst från myndigheter i kontroll- och rättskedjan. En del av intervjuerna har gjorts med personer som begått skattebrott eller har relevant branschkunskap. Till detta kommer en analys av förundersökningar och andra ärenden från Skatteverket (75 stycken) och Försäkringskassan (90 stycken). Slutligen har en internetanalys genomförts av två internetforum och ett antal hemsidor där försäljning av så kallade offshorekonton eller bolag i utlandet annonseras. För mer information se metodkapitlet.

Inledning

När man kommer till kostnaderna är frågan... Det är egentligen billigare att skaffa sig ett bolag och begå brott än att köpa en kofot och gå ut och bryta. Du har egentligen inte alltför stora kostnader.

Konkursförvaltare

Vad den intervjuade konkursförvaltaren menar är att ekonomisk brottslighet med inriktning på skatter ofta är lönsammare än traditionell brottslighet. Det är svårt att bedöma hur mycket skattebrottsligheten kostar samhället årligen. Det som Skatteverket benämner skattefelet beräknas uppgå till omkring 130 miljarder kronor om året, varav en betydande del tar sikte på regelrätta brottsliga förfaranden (Skatteverket 2008:1). Skattefelet motsvarar cirka tio procent av den skatt som årligen fastställs. Enbart ett brottsområde – svartarbete – svarar för 66 miljarder kronor av skattefelet. Sett till volym och pengar höjer sig därför skattebrott väsentligt över all annan brottslighet (jfr AMOB 1977).

De flesta skattebrott förutsätter någon form av näringsverksamhet, ofta inom ramen för ett bolag. Det är sedan privatpersoner, kommuner, företag och statliga förvaltningar som genom att köpa varor och tjänster svarar för det skattefuskande bolagets inkomster. På den ena sidan av brottsligheten står därmed alltid det legala samhället. Den ekonomiska styrka som finns i det legala samhället är själva förutsättningen för en omfattande skattebrottslighet. I grund och botten handlar de flesta skattebrott om att se till att dessa vita inkomster från den legala ekonomin aldrig beskattas. I stället hamnar skattekrona i gärningspersonernas fickor.

För att förvandla de vita inkomsterna till svarta krävs en hel del arrangemang. Nyss nämndes att bolag ofta måste bildas. Storskalig skattebrottslighet förutsätter inte bara ett utan en rad bolag. Företrädarna för bolagen är ansvariga för de skatter som ska betalas.

När avsikten är att smita från skatten behöver gärningspersonerna anlita målvakter att gömma sig bakom för att själva undgå ansvar.

Ett sätt att få ut pengar från bolag är att betala fakturor som är oriktiga. Deras enda funktion är att på pappret motivera utbetalningar, ”skattefria” pengar som sedan används till allt möjligt. I slutändan handlar många skattebrott om kontanter till avlöning av svart arbetskraft, arvoden till medbrottslingar och egen konsumtion. Medel på konton måste därför omvandlas till kontanter. Dessutom kan medel behöva vandra till utländska bolag och konton. Allt det här kostar pengar. Det är inte gratis att begå skattebrott. Ett syfte med det här projektet är att identifiera gärningspersonernas utgifter för skattebrotten och ge förslag på åtgärder som kan användas för att öka dessa utgifter.

Åtskilliga utgifter för skattebrotten handlar om att gärningspersonerna försöker minska risken att bli upptäckt. Skatteverket bedriver en omfattande kontrollverksamhet, och det gör även Tullverket. Runt om i landet finns skattebrottsenheter som utreder skattebrott. Ekobrottsmyndigheten är en specialmyndighet med fokus på skatter. Ytterligare ett syfte med projektet är följaktligen att öka riskerna, vilket kan leda till att fler brott avslöjas och att gärningspersonernas kostnader drivs upp. Åtskilliga i den svarta ekonomin är personer utan en kriminell livsstil, och de är därför känsliga för förändringar i de upplevda riskerna (Simpson 2002).

Särskilt mer organiserade former av skattebrott för med sig betydande utgifter. Samtidigt ska utgifterna inte överdrivas. Det behövs inga bolag för att ta in mindre kvantiteter smuggelsprit.

Kostnader i tre faser

När brottslighet ska förebyggas och bekämpas är det vanligt att studera själva brotten. Genom att ta reda på hur brotten begås kan lagar ändras, kontrollen justeras och brottsbekämpningen förfinas. I den här rapporten används dock brotten enbart för att få fram vilka utgifter som är förknippade med dem och vilka riskerna kan vara. En betydande del av rapporten handlar därför om att identifiera och beskriva gärningspersonernas kostnader och risker vid skattebrott.

Ett sätt att göra det på är att ta intryck från en teori om transaktionskostnader. Den förklaras närmare lite längre fram men går i korthet ut på att kostnader uppträder i tre faser. I den inledande *kontaktfasen* inhämtar man nödvändig kunskap och tar lämpliga kontakter. Nästa steg är *kontraktfasen*, då överenskommelser måste träffas med de personer som ingår i brottsligheten. I *kontrollfasen* måste gärningspersonerna försäkra sig om att de inte exponeras för myndigheterna och att de skyddar sig mot lagens långa arm. Kontrollen riktas också mot medbrottslingar och andra vars lojalitet kan svikta.

Skattebrotten

Skattesystemet är komplicerat och består av olika skatteslag. En stor del av skattebrotten tar sikte på att undgå beskattningen av löpande inkomster. Det gäller både företag och arbetstagare. Skattebrotten sker då genom att inkomsterna aldrig redovisas i självdeklarationen. Inte heller redovisar och betalar arbetsgivarna arbetsgivaravgift och gör skatteavdrag på de anställdas löner. Att undvika inkomstskatt tar därför sikte på svartarbete hos dem som arbetar, administrerar eller på annat sätt är involverade i kriminaliteten. Nyss nämndes att hälften av skattefelet utgörs av svartarbete.

Det förekommer också att det svarta arbetet kombineras med bedrägerier mot trygghetssystemen. Det gäller särskilt ekonomiskt bistånd, sjukpenning, sjukersättning och arbetslöshetsersättning. Kopplingen mellan skatte- och bidragsbrott kommer dock att fördjupas i en egen rapport (ISF 2011:12).

Ett mer avancerat och dyrare brottsupplägg för att undgå inkomstskatt är att "kanalisera" inkomster i Sverige till utlandet. För sådana skatteflyktsförfaranden krävs bolag och konto i skatteparadis. Det internationella skattefelet uppgår till inte mindre än omkring 47 miljarder kronor om året, men det avser en lång rad företeelser där inte alla är relevanta för denna rapport (Skatteverket 2008:1).

Ett annat skatteslag är mervärdesskatt eller moms. Det är en skatt som betalas på nästan all konsumtion. När inkomster inte redovisas till beskattning finns ofta ett momsbrott med i bilden. Inte heller den moms som konsumenten eller uppdragsgivaren betalar till företagaren redovisas. I det här fallet kan den som betalar vara omedveten om att momsen inte redovisas till Skatteverket.

Momssystemet är så konstruerat att Skatteverket i vissa fall gör direkta utbetalningar av moms, till exempel när varor säljs till bolag i utlandet. Skälet är att det aktuella landet lägger på sin egen moms och då måste varan vara befriad från svensk moms. Det utnyttjas i gränsöverskridande så kallade momskaruseller där man påstår att varor säljs till utlandet. I sådana situationer kan företaget i Sverige (som påstås sälja varorna till ett företag i utlandet) "få tillbaka" moms av staten. Skatteverket bedömer att skattefelet för sådana momskaruseller uppgår till omkring 12 miljarder kronor om året (Skatteverket 2008:1).

Punktskatter är en särskild typ av skatter där syftet ofta är att påverka konsumtionen. Följaktligen finns punktskatter på exempelvis tobak, alkohol och energi. Införda eller insmugglade cigaretter och alkohol kan säljas utan att de är belastade med punktskatt. Inte heller andra skatter betalas. Framför allt i norra Sverige förekommer också smuggling av dieselolja för att undgå punktskatter. Totalt beräknas skattefelet inom punktskatteområdet vara omkring 4 mil-

jarder kronor om året, där alkohol och tobak står för 80 procent av beloppet (Skatteverket 2008:1).

För att det ska vara meningsfullt att analysera skattebrottslighet utifrån kostnader och risker, måste den aktuella brottsligheten vara av en viss volym. Det handlar därför inte om privatpersoners felaktiga avdrag i deklARATIONEN. Eftersom det är fråga om brott omfattar rapporten inte heller legal skatteplanering. Följande områden har identifierats som särskilt relevanta för denna rapport (genom projektseminarier och Skatteverket 2008:1):

1. Svartarbete i större skala
2. Regelrätta momsbedrägerier, som inte är ett led i andra skattebrott
3. Punktskattebrott
4. Skatteflykt med koppling till utlandet.

Det är också dessa fyra områden som rapporten handlar om.

Att börja med skattebrott

Det finns mycket att säga om motiven till skattebrott (Coleman 2001, Friedrichs 1996, Alalehto 1999, Simpson 2002). Ekobrottsforskaren Levis (2008) avskalade beskrivning av bedragare har här valts för att tydligt illustrera olika vägar in i ekonomisk brottslighet. Som kommer att visa sig i rapportens slutsatser behöver de brottsförebyggande och brottsbekämpande strategierna anpassas till hur människor hamnat i skattebrottslighet. För gärningspersoner som går in i skattebrottslighet för att bedriva kriminell affärsverksamhet krävs helt andra insatser från samhällets sida än för småföretagare som i syfte att rädda sitt företag börjar fuska med skatten. Levi (2008) beskriver i generella termer tre vägar in i ekonomisk brottslighet, som här anpassats till skattebrott:

1. Planerade brott
2. Medveten övergång
3. Det sluttande planet.

Planerade brott

I dessa fall är skattebrotten själva affärsplanen och brotten är också förhållandevis välplanerade. Exempelvis etableras eller köps bolag för att användas som rena brottsverktyg. Många punktskattebrott med alkohol, tobak och röd finsk dieselolja tillhör denna kategori. Det gör också vissa momsbedrägerier, främst gränsöverskridande

momskaruseller. Organiserade former av svartarbete är också typiska planerade brott.

Medveten övergång

I denna kategori bedriver bolaget en legitim verksamhet från början. Genom medvetna val från gärningspersonen börjar även skattebrott att ingå i affärsplanen. Det gäller många fall av svartarbete i lite mindre skala samt åtskilliga momsbedrägerier. Vissa punktskattebrott som rör olja och där man fuskar med skattesatserna tillhör denna kategori.

Det sluttande planet

I denna kategori är skattebrottet inte särskilt välplanerat. Ofta handlar det om företag som går mycket dåligt och står på randen till konkurs. Skattebrotten blir ett led i ett sista desperat försök att rädda en konkursmässig verksamhet, i syfte att senare försöka återgå till en helt och hållet legal verksamhet. Dessa gärningspersoner kan begå alla möjliga typer av skattebrott med det gemensamt att de sällan är särskilt sofistikerade. Till kategorin det sluttande planet kan också läggas de personer som med någorlunda hederliga intentioner tror sig minska skatten legalt genom diverse internationella skatteflyktsförfaranden.

Hur upptäcks skattebrott?

För att skattebrott ska upptäckas förutsätts en kontrollverksamhet. Utan en sådan skulle knappast något enda skattebrott upptäckas och anmälas. Förklaringen är att det egentligen aldrig finns några individuella brottsoffer som kan slå larm (jfr Lindgren 2001). I stället drabbar brotten oss alla som skattekollektiv.

En viktig kontrollmetod för att upptäcka skattebrott är skatterevisioner. Dessa är dock tidsödande eftersom Skatteverkets revisorer går igenom företagets bokföring. På grund av resursbrist kommer därför många företag aldrig att bli föremål för skatterevision. Genom registerspaning och kartläggningar kan Skatteverket skaffa sig information om kontrollvärda bolag. På senare år har också skattekontrollen utvecklats i syfte att på ett enkelt sätt komma närmare den svarta ekonomin.

Enligt lagen (1998:506) om punktskattekontroll av transporter m.m. av alkoholvaror, tobaksvaror och energiprodukter får Tullverket – i egenskap av beskattningsmyndighet för punktskatter – utföra ”transportkontroll”. Det sker under pågående transport och även då varor på-, av- eller omlastas i direkt anslutning till transport. Tull-

verket får undersöka transportmedel och utrymmen. Även Skatteverket har vissa kontrollmöjligheter.

Med några undantag är företagare skyldiga att använda certifierade kassaregister och erbjuda kunden ett kvitto. Bakgrunden till lagen (2007:592) om kassaregister m.m. är att kassaregister kan manipuleras för att trola bort inslagna intäkter, som bland annat används för att avlöna svart arbetskraft. Skatteverket har rätt att göra oanmälda kontroller av kassaregistren på arbetsplatserna. Dessutom får Skatteverket företa kundräkning, kontrollköp, kvittokontroll och kassa-inventering.

Ytterligare ett talande exempel på Skatteverkets utveckling av kontrollverksamheten ger lagen (2006:575) om särskild skattekontroll i vissa branscher. Restauranger, kaféer och liknande inrättningar liksom frisörer är skyldiga att föra en personalliggare där de skriver in vilka som arbetar och när de börjar och slutar för dagen. Skatteverket har sedan rätt att oannonserat göra kontrollbesök för att se vilka som arbetar på stället och att granska att personalliggare finns och att den fylls i på rätt sätt.

Kontrollen med inriktning på utlandet har utvidgats genom att fler och fler länder undertecknat skatteavtal. Det har tecknats en rad avtal om informationsutbyte med skatteparadis. Det har resulterat i att det blivit svårare att dölja inkomster som egentligen borde beskattas i Sverige.

Skattebrott upptäcks också genom underrättelseverksamhet som bedrivs vid Skatteverkets skattebrottsenheter, Tullverket och Ekobrottsmyndigheten. Finanspolisen får också indikationer på skattebrott genom de rapporter om misstänkta transaktioner som banker, växlingskontor och andra verksamhetsutövare skickar in. Många myndigheter samverkar; exempelvis lämnar Bolagsverket löpande uppgifter till Skatteverket om företrädare för bolag.

Ytterligare en aktör som upptäcker och anmäler skattebrott är konkursförvaltarna. De är som regel advokater och i samband med att de säljer eller avvecklar konkursdrabbade företag går de igenom bokföringen. Även bolagens revisorer upptäcker brott när de granskar bokföringen.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka sådana skattebrott som ställer krav på planering, kompetens och organisation. Det gäller svartarbete i större skala, regelrätta momsbedrägerier, punktskattebrott och skatteflykt med koppling till utlandet. Frågeställningarna är:

1. Vilka kostnader och risker finns för gärningspersonerna vid de skattebrott som ingår i undersökningen?

2. Vilka aktörer, funktioner och legala strukturer används för att genomföra skattebrotten?
3. På vilka sätt konsumeras och investeras vinningen av skattebrott?
4. Hur kan man förebygga och bekämpa skattebrotten med tonvikt på att öka gärningspersonernas kostnader och risker?

Rapportens disposition

I nästa kapitel förklaras transaktionskostnadsteorin som rapportförfattarna tagit intryck av i undersökningen. Därefter följer ett avsnitt om hur studien genomfördes.

Undersökningen inleds med ett kapitel om skattebrottslighetens rollista och rekvisita, det vill säga centrala funktioner och verktyg för brotten. Svartarbete, momsbedrägerier och punktskatter analyseras sedan i varsitt kapitel i ett block om skattebrott. Skatteflykt med koppling till utlandet tar främst sikte på transaktioner till utlandet och behandlas därför i blocket Skattebrottens penninghantering. Där ingår också kapitlen Penningmaskering samt Konsumtion och investeringar. Penninghantering ingår i någon mån i alla skattebrott.

I ett sammanfattande resultatkapitel jämförs gärningspersonernas kostnader och risker med de olika skattebrotten och penninghanterings olika delar. Där presenteras också rapportens slutsatser och förslag.

Kontakt, kontrakt, kontroll

I en tidigare undersökning som tog sikte på narkotikabrottslighetens intäkter och utgifter framgick tydligt att gärningspersonerna har en mängd utgifter (Brå 2007:4). Vissa gärningspersoner är villiga att lägga ner stora resurser på att minska risken för upptäckt och för att narkotika eller pengar stjäls eller tas i beslag. Exempelvis rekryteras kurirer och mottagare för de mest riskfyllda uppgifterna i syfte att skapa vattentäta skott mot huvudmannen. Personer utanför de kriminella nätverken engageras för förvaring av pengar. Smugglingsresor arrangeras för att smälta in i flödet av turister.

Vid narkotikabrottslighet är hela verksamheten olaglig. Det är en stor skillnad mot skattebrott där själva verksamheten nästan alltid är fullt legal. Det brottsliga ligger i att skatter inte redovisas och betalas. Vid vissa momsbedrägerier och punktskattebrott bedrivs dock ingen legal verksamhet alls och de liknar därför tillvägagångssättet vid narkotikabrott.

När skattebrott på detta sätt ska undersökas är det väsentligt att enbart fånga upp de kostnader och risker som är direkt förknippade med brotten. Följaktligen ska inte kostnaderna och riskerna för den legala verksamheten analyseras.

Risker och kostnader i tre faser

Transaktionskostnadsteorin har stått som inspiration för den teoretiska ansatsen i undersökningen (jfr Williamsson 1981). Teorin har sin utgångspunkt i legala affärstransaktioner men har även använts vid studier av organiserad brottslighet (Williamsson 1981, Schelling 1967; 1971, Reuter 1983, Anderson 1995, Dick 1995, Halstead 1998). Teorin tar sikte på hur aktörer kan *minska* sina transaktionskostnader. Vid skattebrott försöker gärningspersonerna sänka sina kostnader på samma sätt som teorin förutsätter, om än på en svart marknad. Här används teorin dock på motsatt sätt. Det hand-

lar om att identifiera var myndigheterna kan höja kostnaderna för gärningspersonerna i syfte att minska vinningen av skattebrott.

Vissa gärningspersoner har betydande utgifter för att försöka minska risken att bli lurade eller att myndigheterna upptäcker brotten. På så sätt är även risker relevanta för att förstå kostnaderna för skattebrott.

Teorin fokuserar på kostnader i tre centrala delar i en affärsmässig verksamhet: *kontakt, kontrakt och kontroll* (Nootboom 1993). I undersökningen motsvarar dessa delar tre faser i skattebrottsligheten. De tre faserna används nu som ett hjälpmedel för att strukturera och analysera de kostnader och risker som förknippas med skattebrotten. Se figur 1 för en sammanfattning av relevanta risker och kostnader vid skattebrott.

Kontaktfasen

Under *kontaktfasen* sorterar kostnader och risker för att hitta svartarbetare, målvakter och andra personer som är nödvändiga för brotten. Oavsett vilken transaktion som ska genomföras eller vilket beslut som ska fattas finns ett behov av pålitliga och kunniga personer (sökostnader). Risker i kontaktfasen kan vara att gärningspersonen engagerar medhjälpare som saknar kompetens. Medarbetare kan också visa sig vara opålitliga.

Branscher med stor rörlighet bland personalen, informella rekryteringsvägar och en hög tolerans för svartarbete, sänker sökkostnaderna och gör det relativt enkelt att rekrytera svart arbetskraft (jfr Brå 2007:18, Sund 1999).

Kontraktfasen

Kontraktfasen tar sikte på de överenskommelser som sedan träffas mellan gärningspersonerna. En tydlig arbetsfördelning sänker kontakt- och kontraktkostnaden (Williamson 1975; 1979; 1985). Många roller i den svarta ekonomin är tydliga och det bidrar till låga kontraktkostnader. För den som dessutom ofta ingår överenskommelser om exempelvis svart arbetskraft är kontraktens förutsättningar, villkor och prisbild klar, vilket sänker kostnaderna. I någon mån rör det sig om kontrakt som ”löper på”. Mer omfattande och återkommande brottslighet medför således lägre kontraktkostnad.

Detsamma gäller när ojämlika maktförhållanden råder. Personer som har liten kunskap om exempelvis skatterätt hamnar ofta i förhandlingsmässigt underläge mot en skattejurist som vill sälja ett upplägg. Med andra ord styr experten förhandlingen och innehållet i överenskommelsen när motparten inte behärskar området. Det minskar förhandlingskostnaderna.

Kontrollfas

Att hantera och reducera risker är en central del av affärsverksamhet. Seriösa företag har tillgång till försäkringsbolag, Kronofogden och domstolar när problem uppstår. Vid skattebrott är aktörerna i större utsträckning utlämnade till egna lösningar när något går fel (jfr Dick 1995). Kontrollfasen har i denna studie delats in i *intern* och *extern kontroll*.

Intern kontroll

Intern kontroll omfattar kostnaderna för att övervaka att överenskommer och kontrakt följs. Grundläggande för att avtal ska hållas är att det finns lojalitet och förtroende mellan parterna. Detta är ett särskilt känsligt kapitel vid brottslig verksamhet (Anderson 1995, Brå 2007:4). Det finns alltid en risk för att någon av aktörerna bryter mot kontraktet för egen vinnings skull (Williamson 1971; 1979).

För det mesta upprätthålls den interna kontrollen genom att brotten begås inom personliga nätverk (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Gärningspersonerna och deras medhjälpare känner varandra sedan tidigare vilket gagnar lojaliteten. Ett sätt att underhålla denna lojalitet är att erbjuda generösa villkor.

Samtidigt tillämpas olika tekniker för att reducera skadan av illojalitet. En vanlig metod är att använda sig av "vattentäta skott" (Reuter 1985, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Det innebär att personer som ingår i nätverket inte känner till mer än vad som är nödvändigt för att utföra sitt uppdrag (Brå 2005:11, Brå 2007:7). En sådan lösning innebär att riskerna ser olika ut beroende på vilken roll man har i brottsligheten (jfr Dorn, Oette och White 1998). En målvakt löper till exempel en påtaglig risk att lagföras för skattebrott medan en organisatör, genom att engagera målvakter, snarare riskerar att förlora det kapital som investerats i verksamheten (jfr Reuter 1985, van Duyne och Levi 2005).

Eftersom det inte är möjligt att vända sig till myndigheterna när interna problem uppstår förekommer hot, våld och andra former av otillåten påverkan (Brå 2008:8, Brå 2005:18). Dessa påverkansförsök kan utföras av aktören själv eller genom att någon person anlitas för att utföra denna "tjänst" (Dick 1995, Brå 2009:7). Särskilt personer med ett rykte om sig att kunna ta till våld, eller med andra ord ett skrämselfkapital, anlitas för sådana uppdrag (jfr Brå 2009:7, Wierup 2007).

Extern kontroll

Extern kontroll omfattar kostnaderna för att reducera risken för att skattebrottet upptäcks. Det innebär högre kostnader att välja medarbetare utan kriminellt förflutet, som smälter in i mängden och därmed inte exponerar verksamheten för konkurrenter och myndig-

heter (jfr Skinnari 2010, Brå 2007:4, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009).

För att skydda sig mot myndigheternas insyn kan en skattebrottsling använda sig av otillåten påverkan (hot, trakasserier, våld eller korruption) för att försöka påverka myndigheternas agerande (Brå 2005:18).

Figur 1. En modell över kostnader och risker i de olika faserna. Baseras på transaktionskostnadsteorin och resultaten från denna undersökning.

	Kostnader	Risker
Kontaktfas	<ul style="list-style-type: none"> – Identifiera kvalificerad och pålitlig personal (sökostnad) – Identifiera lämpliga bolag för att begå skattebrott – Inhämta relevant kunskap om hur brotten begås 	<ul style="list-style-type: none"> – Inkompetent och illojal personal – Dåliga råd om hur brotten kan begås
Kontraktfas	<ul style="list-style-type: none"> – Förhandlingar med potentiella medarbetare (svårare vid nya samarbeten) – Mutor till nyckelpersoner i legal sektor – Kvalificerad personal kan ha bättre förhandlingsläge 	<ul style="list-style-type: none"> – Personer ingår överenskommelser utan att ha kapacitet att lösa uppgiften – "Förhandlingen" strandar och kvalificerade medarbetare väljer att samarbeta med andra
Intern kontrollfas	<ul style="list-style-type: none"> – Stärka lojaliteten mellan de inblandade – Bygga eget skrämselkapital, eller utnyttja andras – Dölja svart verksamhet 	<ul style="list-style-type: none"> – Svinn och stölder – Medbrottslingar samarbetar med myndigheterna
Extern kontrollfas	<ul style="list-style-type: none"> – Att ha många bolag och personer som utför riskfyllda uppdrag – Personer med uppdrag att få verksamheten att klara en yttlig granskning av myndigheterna – Höjda taxeringar, skattetillägg och straff 	<ul style="list-style-type: none"> – Skrämselkapital och annan brottslighet intresserar myndigheterna – Medbrottslingar som är kända av myndigheterna

Metod och material

I följande avsnitt presenteras studiens material, som bygger på

- intervjuer
- analys av ärenden hos Skatteverket och Försäkringskassan
- internetanalys.

Intervjuer

Intervjuer har genomförts främst med tjänstemän, men också med personer som begått skattebrott eller har relevant branschkunskap. Skatteverkets personal är förhållandevis specialiserad och för att täcka alla väsentliga områden har därför 125 intervjuer genomförts. Vid vissa tillfällen har två kolleger intervjuats samtidigt, därför är antalet intervjuade personer 136. Fördelningen mellan intervjupersoner framgår av tabell 1.

Tabell 1. Vilken kategori intervjupersonerna tillhör.

	Antal
Skatteverkets skattebrottsenheter	40
Försäkringskassans kontrollenheter	33
Skatteverkets fiskala verksamhet	19
Gärningspersoner/branschkunniga	16
Ekobrottsmyndigheten/Åklagarmyndigheten	12
Revisorer/skattejurister (privat sektor)	6
Polisen	4
Finanspolisen	3
Tullverket	2
Pensionsmyndigheten	1

De allra flesta intervjupersonerna kommer från Skatteverkets skattebrottsenheter och fiskala enheter samt Försäkringskassans kontroll-

enheter.³ Intervjupersonerna arbetar över hela landet (se analys av ärenden, nedan) och har i de allra flesta fall betydande erfarenhet av att utreda skattebrott respektive bidragsbrott. Inom skattebrottsenheterna finns även en underrättelseverksamhet. Då personer som arbetar med underrättelser har intervjuats återspeglar datainsamlingen aktuell skattebrottslighet. Det förklarar också delvis varför så många skattebrottsutredare har intervjuats, det rör sig dels om underrättelseanalytiker, dels om brottsutredare. Ytterligare en förklaring är att intervjuerna också använts för att komplettera det skriftliga material som ärendena har bestått av (se mer nedan).

För att minimera risken att undersökningen endast fångar upp företeelser som myndigheterna redan känner till har en grupp revisorer och skattejurister intervjuats. Fokus har särskilt legat på frågor och intresseområden som berör deras klienter. Även brottsförebyggande frågor har berörts.

En annan stor grupp intervjuade personer är gärningspersoner och bransch-kunniga. Även deras kunskap om hur skattebrott går till har varit av stort värde för att komplettera myndigheternas bild. Alla utom två inom gruppen gärningspersoner och bransch-kunniga har själva varit involverade på olika sätt i skattebrottslighet.

En begränsning med intervjuer med gärningspersoner är att det finns en risk att de inte vill berätta om sina erfarenheter. Eftersom intervjuerna har varit frivilliga har dock de personer som inte har för avsikt att berätta något redan sällats bort. Det finns även en risk för att den information som lämnas antingen är en överdrift eller en underdrift, beroende på hur personen vill framställa sig själv. Genom att ställa frågor om olika tillvägagångssätt i stället för om personens egen brottslighet avdramatiserades ämnet. Det skapade ett öppet samtalsklimat, där gärningspersonerna berättade om hur brottsligheten fungerar.

Genom att på detta sätt ta in data från många olika källor kunde också uppgifter vägas mot varandra, vilket minimerade risken för att överdrifter från enskilda personer påverkade resultaten. De resultat och exempel som lyfts fram i rapporten är i någon mening typfall eller innehåller resonemang som förts fram av flera kategorier av intervjuade personer. Samtidigt har gärningspersonerna kunnat belysa och förklara aspekter som myndighetspersoner endast nämnt eller som skymtat fram i ärenden. Ofta handlar det om faktorer som inte är avgörande i revisioner och förundersökningar, men som är viktiga för att förstå hur skattebrottsligheten fungerar.

De utdrag ur intervjuerna som redovisas i rapporten har anonymiserats och bearbetats till läsbar form.

---

³ Skälet till att kontrollutredare på Försäkringskassan intervjuats och ärenden om bidragsbrott granskats är att detta projekt hör samman med en studie om kopplingen mellan bidragsbrott och skattebrott (ISF 2011:12). Delvis samma material används i båda studierna.

Analys av förundersökningar och andra ärenden

För undersökningen har 75 ärenden hos Skatteverkets fiskala del och skattebrottsenheterna valts ut för en genomgång. Fördelen med ärenden är att sanningshalten i informationen prövas och att data presenteras på ett enhetligt strukturerat sätt (jfr Paoli 2000, von Lampe 2003). Se fördelningen av ärendena i tabell 2.

Tabell 2. Vilken kategori av skattebrottslighet ärendena tillhör.

	Antal ärenden
Svartarbete	39
Momsbedrägerier	9
Punktskattebrott	13
Skatteflykt med koppling till utlandet	14

Ärendena består av exempelvis underrättelserapporter, förundersökningar, skatterevisionspromemorior, omprövningsbeslut och domar. Vissa uppgifter har även lämnats muntligen av de utredare, handläggare, revisorer eller analytiker som arbetat med respektive utredning. Allt skriftligt material (med eventuell muntlig komplettering) har granskats på samma sätt, genom att information kodats efter kategorierna kontakt, kontrakt och kontroll.

Samtliga sju skattebrottsenheters huvudorter har ombetts att ta fram aktuella ärenden, som stämmer in på projektets syfte och de skattebrott som diskuterats i inledningen. Skatteverkets fiskala del på samma orter har tagit fram ärenden efter samma kriterier. I vissa fall har det funnits mer relevanta ärenden hos skattebrottsutredare som sitter på annan ort än huvudorten, och då har dessa ärenden analyserats. Det centrala har varit att få stor geografisk spridning på ärendena. Då projektet har en explorativ inriktning har vissa likartade ärenden lämnats till förmån för ärenden om mindre vanliga former av skattebrott.

Mot bakgrund av undersökningens syfte har intervjupersoner ombetts att ta fram typiska ärenden, och förklara hur dessa skiljer sig från andra ärenden. Det har varit centralt att fånga upp så många olika tillvägagångssätt som möjligt för att se vad gärningspersonerna har för kostnader och risker. Då de flesta skattebrott rör mer beskedlig verksamhet än den som är av primärt intresse i denna undersökning var det inte lämpligt att studera ett slumpmässigt antal ärenden. Dessutom fanns betydande svårigheter att identifiera ärenden via register. Även om det alltid finns en risk när någon annan gör urvalet av ärenden är rapportförfattarnas bedömning att den stora mängden intervjuer och seminarierna (se nedan) med nyckelpersoner säkerställt att inget väsentligt fallit bort eller att mycket ovanliga fall fått för stort utrymme i rapporten.

Till detta kommer 90 ärenden om bidragsbrott eller bidragsbedrä-

gerier mot Försäkringskassan som analyserats hos de elva kontrollenheterna. Kontrollutredarna ombads att ta fram aktuella ärenden där de misstänkte att det vid sidan av bidragsbrottet funnits skattebrott med i bilden. Merparten av ärendena rör svartarbete. De har kodats på samma sätt som ärendena från Skatteverket.

Innehållsanalys: internet

I studien ingår analys av två internetforum och ett antal hemsidor där försäljning av offshorekonton eller bolag i utlandet annonseras. Hemsidorna har identifierats genom sökningar på internet med sökord som "offshore" och "bolag utomlands". Internetanalysen syftar till att ge en illustration av vilka offshorearrangemang som erbjuds, vad dessa kostar och för vilka skatterelaterade problem företagare är villiga att söka expertråd för att lösa.

Det förekommer flera olika varianter av hemsidor, men två huvudkategorier utkristalliserar sig. För det första finns traditionell rådgivning med skattejurister som erbjuder konsultation inom såväl svensk som internationell privat- och företagsbeskattning. Dessa hemsidor är sparsmakade med uppgifter om priser och övriga detaljer kring tjänsterna. För det andra finns företag som erbjuder rena paketlösningar och tjänster med bolag eller bankkonton utomlands. Sådana hemsidor innehåller däremot rikligt med annonser för olika arrangemang med tydliga beskrivningar och prisuppgifter. Dessutom argumenteras för de erbjudna tjänsterna genom jämförelser av olika länders skattesatser och bolagsjuridik.

Till detta kommer femtio frågor som har valts ut från två internetforum. Dessa frågor identifierades genom att gå igenom de senast uppdaterade diskussionerna (trådarna) på forumen. Den äldsta tråden startades 2006, den yngsta 2010. Trådarna har sedan sorterats in under sex kategorier som presenteras utförligare i kapitlet Skatteflykt med koppling till utlandet. Inom dessa kategorier har analysen sedan skett inom kategorierna kontakt, kontrakt och kontroll.

Seminarier

Inom ramen för projektet har tre seminarier hållits med företrädare för myndigheter som Skatteverket, Ekobrottsmyndigheten, Bolagsverket, Tullverket och Rikskriminalpolisen.⁴ På det första seminariet diskuterades vilka frågeställningar, metoder och skattebrott som var relevanta för undersökningen. Det andra seminariet behandlade preliminära resultat och hur dessa kunde tolkas. Vid det tredje seminariet presenterades rapportens huvudsakliga slutsatser med fokus på brottsbekämpande och förebyggande förslag.

---

⁴ För uppgifter om vilka som deltagit på seminarierna, se förordet.

Roller och rekvisita

Inom skattebrottsligheten finns ett antal rollfigurer med tillhörande rekvisita i form av verktyg som är centrala för brottsligheten. I mångt och mycket handlar det om standarduppsättningar, men där personer kan byta roller med varandra. Några verktyg och roller förekommer bara inom en typ av skattebrott och kommer därför att skildras mer utförligt i respektive kapitel. Andra, i synnerhet bolag och målvakter, finns med i alla skattebrott och får därför en mer grundlig genomgång i detta kapitel.

Innan de olika skattebrotten och penninghanteringen analyseras ska först rekvisitan och sedan rollfigurerna beskrivas.

Viktiga verktyg

Osanna fakturor

Osanna fakturor fyller en viktig funktion för skattebrott. Syftet är att motivera ett uttag av pengar från bolagets konton. En intervju-person från Skatteverket påpekar att det egentligen bara finns två sätt att begå skattebrott. Det första är att helt separat förvara (vanligtvis) kontanter som aldrig når bokföringen, det andra är att använda osanna fakturor för att få ut pengar ur bolaget.

Den enklaste varianten är att fakturan hamnar i bokföringen och uppges ha betalats kontant. Andra varianter är att fakturan ”betalas” genom en kontoöverföring direkt till någon som ombesörjer kontantuttag eller att den överlåts till ett finansbolag eller factoring-företag (se nedan).

Bolag

Bolag är en juridisk person och förekommer i olika former. Dessutom används ibland bolag registrerade i utlandet som ett led i skattebrottet eller för att dölja de svarta pengarna. Centralt i den här rapporten är dock användningsområdet när det gäller skattebrott, inte bolagets form. För det syftet går det att dela in bolag i:

- Bolag som ställer ut osanna fakturor. Ibland kan dessa bolag vara rena pappersprodukter, de behöver inte bedriva någon ”riktig” verksamhet.
- Bolag där skattebrotten begås. Dessa överlåts på en målvakt, ibland via flera andra målvakter, medan bokföring och annan bevisning försvinner som kan koppla bolaget till de egentliga gärningspersonerna. De kallas i rapporten för målvaktsbolag.
- Bolag vars enda funktion är att fungera som mellanled eller buffertar för att skapa avstånd mellan det bolag där skattebrottet begås och bolag som redovisar och betalar skatter och avgifter. Dessa kallas ofta underentreprenörsbolag när de används för svartarbete, men de förekommer inom alla former av skattebrott. Ibland sker ingen verklig aktivitet i dessa bolag, utan de är rena pappersprodukter där osanna fakturor bokförs för att skapa en bild av affärsförbindelser mellan olika bolag.
- Bolag med skatteupplag. Dessa utnyttjas inom punktskattebrott, då verksamheten kan bedrivas som om den vore legal (se vidare kapitlet Punktskattebrott).

De bolag som exponeras för de största riskerna, där skattebrotten begås eller fakturorna ställs ut, har en begränsad livslängd. Ju bättre kontroller från myndigheternas sida, desto kortare livslängd. Säkerhetsmedvetna aktörer byter ut bolag när de bedömer att myndigheterna kan vara brottsligheten på spåren. Det kan innebära att de behöver få fram nya bolag redan efter någon månad. Andra avvaktar och använder samma bolag tills de får någon signal om att myndigheterna börjar komma för nära, exempelvis när Skatteverket eller Ekobrottsmyndigheten har ställt frågor till företrädare (som kan vara en målvakt).

Vissa aktörer strävar efter att komma över bolag som funnits en tid och har upparbetat ett gott renommé. Det upplevs som särskilt viktigt vid punktskattebrott och momsbedrägerier. En gärningsperson förklarar hur bolag med en legitim historik kommer ut på marknaden:

Ett bolag som är 10, 20 eller 30 år gammalt ska säljas. Då tar deras revisor kontakt med en sådan där bolagskonsult och då blir de lovade att bolaget ska tömmas på tillgångar och allt sådant

och att det ska bytas styrelse och hela faderuttan och då gör ju säljaren en jävligt bra affär. Bolagskonsulten kanske får 20 procent, 80 procent går då till den gamla ägaren. Den gamla ägaren han är så jävla vårdslös och så korkad så han tänker bara på sina 80 procent. Han tänker aldrig på vad som händer med bolaget.

Ett bolag kostar från några tusenlappar till upp mot en halv miljon kronor. Det beror helt på bolagets historik och vad som finns i bolaget. Resultaten antyder att aktörerna är skickliga på att använda bolag under den livslängd de har. I slutskedet används de för att producera fakturor till en mängd olika bolag, plocka ut kontanter, handla varor på kredit osv.

Postväxlar

Inom penningmaskering kan postväxlar användas som ett led i att omvandla medel på konto till kontanter. Detta skildras närmare i kapitlet Penningmaskering. Då en postväxel innebär en extrakostnad är det legitima användningsområdet begränsat. De flesta genomför kontotransaktioner hela vägen eller gör upp affärer på banken för att undgå denna extraavgift. Skattebrottslingar använder dock ofta postväxlar.

Bankkonton

Förutom att bolag har företagskonton i olika banker utnyttjar huvudmannen andra personers bankkonton som ett led i skattebrotten. Vissa intervjuade myndighetspersoner beskriver kontoinnehavaren som en naiv närstående till huvudmannen som inte ser några problem med att låna ut ett konto. Dessa personer antas inte heller riktigt förstå vad deras konto används till. Detta är sannolikt personer som inte vill bli indragna i brottslighet.

Factoringföretag, växlingskontor och banker

När vita pengar på konto ska omvandlas till kontanter som kan användas för att exempelvis avlöna svart arbetskraft går pengarna ofta via ett factoringföretag⁵ eller växlingskontor (se kapitel Penningmaskering). Även banker och utländska motsvarigheter används i vissa fall för att få ut kontanter.

Det går dock att skilja mellan seriösa och oseriösa aktörer. Vissa aktörer följer regleringen och har säkerhetsavdelningar som bedriver ett aktivt arbete mot penningtvätt och ekonomisk brottslighet. Det

---

⁵ Ett factoringföretag belånar eller köper fakturor. Kunden får, mot en avgift, snabbare in pengar genom att sälja sin fordran till factoringbolaget.

kan dock ändå förekomma att gärningspersoner lyckas utnyttja exempelvis en bank – genom dess anställda – för att få ut kontanter. Ett seriöst factoringföretag kan också i vissa fall ha svårt att skilja på en riktig och en osann faktura och fakturan slinker igenom eventuella kontrollsystem. I andra fall har personer inom samma nätverk som gärningspersonen etablerat egna factoringföretag eller växlingskontor.

Aktörer eller roller

Organisatör

Organisatören har huvudrollen för de storskaliga skattebrotten men framträder sällan på scen. En hel del av rollbesättningen går ut på att dölja organisatörens medverkan. Medan många roller kan innehåsa av både kvinnor och män är organisatörerna i undersökningen i princip alltid män.

En del organisatörer är personer med en kriminell livsstil. Det gäller främst vid punktskattebrott och vissa momsbedrägerier. Vanligast är dock att organisatören har en förankring i branschen där skattebrotten begås. De organisatörer som intervjuats har sett sig själva som vilka affärsmän som helst. Det är en självbild som också skymtar fram i intervjuer med myndighetspersoner och i ärenden. Många skattebrott, av intresse för denna rapport, är dessutom av sådan skala att flera olika organisatörer samarbetar i ett nätverk.

Målvakt

Ordet målvakt i skattebrottssammanhang för ofta tanken till alkoholiserade eller utslagna människor som låter sig bli utsedda till styrelseledamöter för ett bolag. Villkoren är mycket dåliga, mot några hundra kronor eller gratis alkohol tar de på sig det juridiska ansvaret för bolag med stora skatteskulder. Detta bolag överges eftersom det snart kommer att gå i konkurs. Sådana målvakter finns i intervjuer och ärenden, men de utgör inte den vanligaste kategorin. Flera intervjupersoner menar att andra kategorier av målvakter har blivit vanligare, möjligen för att gärningspersonerna vill försöka minska upptäcktsrisken.

Faktum är att det kan förekomma flera på varandra följande målvakter inom ett bolags ”livscykel”, innan det blir satt i konkurs. När det fortfarande finns tillgångar i bolaget och skattebrottet endast har påbörjats förekommer det att sambor och nära anhöriga till huvudmännen sätts in i bolagsstyrelser (jfr ovan om innehavare till bankkonton). Ungdomar (över 18 år), som kanske inte alla gånger inser vilka risker de tar, engageras för en mindre summa kontanter i vissa

fall även utanför den närmaste vänkretsen. Dessa personer har, liksom de utslagna målvakterna, ingen tillgång till bolagets konton, utan ska endast skriva under vissa papper. Det finns också exempel på att målvaktens namnunderskrift har förfalskats på vissa dokument. I andra fall har personer satts in i bolag utan deras vetskap (och ersättning). Gärningspersonerna har kommit över namnunderskrifter och kopior av pass eller annan id-handling på olika sätt. Minst i ett par fall fanns sådan dokumentation tillgänglig genom att personen tidigare hade varit målvakt.

I andra fall anlitas professionella målvakter som intervjuade gärningspersoner i denna undersökning kallar brandväggar (till viss del motsvarande begreppet fixare i Brå 2007:27). I vissa fall kan det röra sig om personer som står organisationerna nära och är etablerade i det legala samhället. För att försöka undgå eget straffansvar säljer de bolaget till en ny målvakt, som kanske i sin tur säljer det vidare. Ett sådant förfarande innebär visserligen att en del av det egna arvodet måste delas med nästa målvakt i kedjan. Säkerhetsmedvetna aktörer är dock villiga att minska sina egna vinster för att lägga över det juridiska ansvaret för bolaget på någon annan, allt i förhoppning om att myndigheterna inte ska kunna styrka även deras roll i skattebrottsligheten.

För målvakter varierar arvoden stort, i undersökningen nämns summor mellan 100 000 kronor i månaden och engångssummor om några hundralappar. För den målvakt som bolaget ”dumpas” i händerna på är dock taxan tämligen stabil och varierar endast mellan symboliska gåvor och några tusenlappar. Bland de mer kvalificerade målvakterna är variationerna dock större. En organisatör inom svartarbete svarar på frågan om det stämmer att det skiljer mycket mellan olika målvakters lön:

Jo, alltifrån 3 000 upp till 100 000 kronor. Det beror på vad man har gjort med bolaget. Målvakter har en historik. De är dyrare när de är nya och fräscha. Ofta är det personer som har haft ett eget bolag eller vill ha snabba pengar för att sedan lämna landet.

Även om målvakter förekommer inom alla former av skattebrott ställs högre krav på företrädarna när personer vill bedriva handel med punktskattepliktiga varor. Det innebär att sådana målvakter kan få arvoden i det högre intervallet (se vidare kapitlet Punktskattebrott). Detsamma gäller målvakter som sätts in i nya företag där uppdragsgivaren vill försäkra sig om att få F-skattsedel eller lån på banken.

Förutom målvakter som står som företrädare för bolag förekommer målvakter även i andra sammanhang. Inom momsbedrägerier kan de registreras som ägare till exempelvis bilar som säljs i moms-

uppläggen. Vid konsumtion och investeringar kan anhöriga eller andra betrodda personer stå som ägare till egendom som köpts för svarta pengar.

Fakturaproducent

Fakturaproducent är en roll som Skatteverket kallar fakturaskrivare. I själva verket kan vissa aktörer ha en storskalig löpande produktion av osanna fakturor, utställda av flera olika bolag. Ibland har aktören en något mindre verksamhet och genomför själv även gångarens uppdrag och tar ut kontanter. I andra fall sköter företagaren som behöver en osann faktura om dessa uppgifter helt själv.

Eftersom omfattningen på uppdraget varierar påverkar det arvodenas storlek. De flesta intervjuer och ärenden beskriver summor om 4–10 procent av fakturabeloppet. De som får 10 procent har en mer omfattande tjänst som också inkluderar att omvandla fakturabeloppet till kontanter (se rubrikerna Factoringföretag, växlingskontor och banker samt Gångare).

Gångare

De personer som bistår i processen att omvandla vita pengar på konto till svarta pengar i form av kontanter kallas gångare (se vidare kapitlet Penningmaskering). Då deras uppgift är att hantera kontanter som ska försvinna ur det legala systemet och användas exempelvis för att betala svarta löner krävs att uppdragsgivaren har ett stort förtroende för gångaren. Det kan handla om stora belopp, och kontanter är särskilt stöldbegärligt. Därför engageras ofta personer som är närstående till uppdragsgivaren. Exempel är familj, släkt, nära vänner eller personer som byggt upp ett förtroende genom andra uppdrag inom skattebrottsligheten.

Precis som med målvakter finns det vissa gångare som är viktigare än andra. Gångare med kontakter inom bank- och växlingskontor spelar en särskilt betydelsefull roll för brottsligheten. Genom sina kontakter har de större möjligheter att komma över stora mängder kontanter. Dessutom är risken liten att dessa transaktioner – trots regleringen om penningtvätt – rapporteras till Finanspolisen. De är inte lika synliga för myndigheterna, vilket innebär att dessa gångare kan arbeta under längre perioder. Sådana gångare kan också förvara stora summor kontanter exempelvis i bostaden innan de överlämnar dem till sin uppdragsgivare. Vissa gångare producerar också de osanna fakturorna.

Andra gångare är inte lika betrodda. Det rör sig om personer som har haft missbruksproblem eller befinner sig utanför den legala ekonomin. Dessa skjutsas oftast till olika växlingskontor där de får göra kontantuttag. En vakt eller chaufför är med och tar pengarna direkt

efter uttaget. Om vakten är där för att skydda kontanterna mot utomstående tjuvar eller mot gängaren varierar säkerligen. Dessa gängare är tämligen exponerade och byts därför ut efter några månader eller ligger lågt under vissa perioder för att återkomma senare.

Administratör och bokförare

När den svarta verksamheten blir storskalig och kanske till och med blandas med vit verksamhet finns stora behov av att ha ordning och reda i böckerna. Vissa aktörer försöker hålla de båda verksamhetsgrenarna åtskilda, men de ska ändå präglas av god ordning. Bli det problem med bokföringen kan myndigheterna hitta fel i den redovisade delen. På motsvarande sätt kan felaktigheter i den svarta delen skapa utrymme för svinn och stölder eller störa betalningsströmmarna. Personer som inte får sin svarta lön kan visserligen inte använda det legala samhället för att få hjälp, men undersökningen visar att de kan protestera på sitt sätt. Det kan öka exponeringen av gärningspersonerna och skada lojaliteten inom nätverken.

Dessa risker innebär att vissa aktörer lägger en del resurser på administratörer eller bokförare. För den vita verksamheten kan redovisningskonsulter anlitas eller löneadministratörer anställas. Exempel finns där sådana yrkesgrupper, mer eller mindre medvetet, även hanterat svarta löner och osanna fakturor. Enligt en gärningsperson är det mycket dyrare att anlita en ohederlig bokföringsbyrå:

En ohederlig [bokföringsbyrå] är mycket dyrare. Vi säger att ett ärende innan bokslut kostar 15 000 kronor hos en hederlig. Om man går till en ohederlig och måste fixa till lite grand kanske det går på 50-, 60-, 70 000 kronor.

Ibland förekommer beroendeförhållanden, som att bokföraren är släkt med uppdragsgivaren. Andra exempel är professionella bokförare som är kända i den kriminella miljön och bistår flera olika nätverk med redovisningsuppdrag.

Är den svarta verksamheten storskalig anställs ibland särskilda personer för att sköta administrationen. Undersökningen antyder att det kan röra sig om höga löner då funktionen är viktig. I andra fall hanterar sambor med viss administrativ kunskap eller betrodda arbetsledare den svarta bokföringen.

Löneutbetalare

Vita löner betalas vanligtvis via insättning på konto. Sådana transaktioner sätter dock spår, vilket innebär att det är ovanligt vid svarta löneutbetalningar (även om exempel finns). Därför anlitas personer som sköter de kontanta löneutbetalningarna.

Det är inte ovanligt att en arbetsledare som har anställt många av svartarbetarna också är den som överlämnar lönekuverten. Det förekommer i ärenden att samma person står för den svarta arbetskraften och samtidigt är löneutbetalare och målvakt för bolaget där svartarbetet utförs.

Löneutbetalningarna sker oftast i samband med arbetet, på eller i anslutning till arbetsplatsen. Att man träffas på allmän plats förekommer också, men då har oftare lönehantering lagts ut på utomstående aktörer. Det rör sig om personer från kriminella grupperingar, med ett kraftfullt yttre. På så sätt har de ett starkt skrämsekapital och antas inte oroa sig nämnvärt för rånrisiker.

Vakt eller indrivare

Som nämnts förekommer det att vissa gångare har med sig en form av väktare från den kriminella miljön när de hämtar ut och transporterar kontanter. Även vid löneutbetalningar kan sådana personer anlitas för att skydda sig mot rånrisiken. Det rör sig ofta om personer som är långa och kraftiga. Dessutom förekommer kopplingar till kriminella grupperingar med ett etablerat skrämsekapital.

Samma aktörer anlitas också ibland för indrivning. Det handlar i sådana fall om skulder som inte betalas, stölder eller andra betalningsproblem.

Kontaktförmedlare

Undersökningen visar att kontakter är väsentliga för hur skattebrottsligheten fungerar och för att reducera kostnader och risker. Utan pålitliga kontakter blir det både dyrt och riskfyllt att bedriva skattebrottslighet i större skala. Kontaktförmedlaren har därför en nyckelfunktion i brottsligheten.

Vissa personer har snarast informell status som kontaktförmedlare, en ställning de fått genom att de har varit med länge och känner många duktiga personer inom en bransch. När de flera gånger tipsat om lämpliga personer får de en roll som förmedlare. På samma sätt har erfarna ekobrottslingar många för brottsligheten värdefulla kontakter. Resultaten talar för att de informella kontaktförmedlarna snarare förmedlar kontakter som väntjänster än att de tjänar pengar på verksamheten. Status och anseende är också en viktig belöning.

Exempel finns också på personer som har en mer uttalad roll som kontaktförmedlare och gärna bistår för att sänka sina klienters kontaktkostnader. Dessa behöver inte ha varit verksamma inom en bransch särskilt länge, men myndighets- och gärningspersoner beskriver dem som sociala personer som snabbt bygger personliga nätverk. De tar också betalt för tjänsten. I utbyte kan dessa personer personligen garantera att kvaliteten på den kontakt de förmedlar är

god. Sådana kontaktförmedlare har sannolikt både hög status och gott rykte inom de nätverk som begår skattebrott i organiserade former.

TVå intervjuade organisationer inom svartarbete framhåller att de gärna delar med sig av kontakter nedåt, mot ersättning. Det är kontakter med målvakter, gångare, bolagsförmedlare med flera. Där- emot förmedlas inga kontakter till andra organisationer, det anses vara för känsligt (och säkert också lukrativt att behålla sina egna kontakter) att släppa in andra personer i de kretsarna.

Insider i den legala ekonomin

För att få uppdrag, exempelvis för att ta in svart arbetskraft, har vissa aktörer insiders på stora seriösa bolag. Dessa bolag redovisar och betalar sina skatter och avgifter. När det gäller byggbranschen rör det sig om platschefer på större byggföretag som kan mutas till att ta in en specifik underentreprenör, väl medvetna om att det är svart arbetskraft det rör sig om.

Vissa aktörer har kontakter med personer som arbetar inom finansiell verksamhet. Det handlar om allt ifrån kassapersonal på banker och växlingskontor för att underlätta penningmaskeringen till personer med större expertkunskap om de finansiella systemen. De senare fungerar framför allt som rådgivare och beskrivs nedan.

Rådgivare inom juridik och ekonomi

Inom nätverk där skattebrott begås i större skala finns en kunskap om vilka revisorer som är mottagliga för förslag. Återkommande i materialet är också att det finns ett fåtal personer som förlorat sin auktorisation på grund av uppdrag i gråzonen och som sedan blivit alltmer involverade i skattebrott. Det handlar om allt ifrån att vara företrädare för bolag i ett slags målvaktsuppdrag till att fungera som rådgivare.

I synnerhet vid skatteflykt med koppling till utlandet och andra skattebrott som ligger nära en gråzon för vad som är tillåtet fyller jurister och ekonomer en viktig roll. Det krävs experter för att förstå sig på skattereglerna och att konstruera upplägg. Lika centralt kan det vara att förstå hur man ska skydda verksamheten från myndigheterna.

Småföretagare kan dessutom bli kontaktade av olika rådgivare som försöker sälja allehanda tjänster. Det rör sig om alltifrån fullt legal skatteplanering till upplägg som inte skulle klara en närmare granskning. Hur tveksamma uppläggen är brukar dock inte alltid framgå av den information som ges till företagaren.

Bolagsförmedlare eller mäklare

Som nyss nämnts sker skattebrottslighet i stort sett alltid med hjälp av bolag. I mer omfattande skattebrott byts bolagen löpande och därför krävs en strid ström av nya bolag. Därmed blir bolagsförmedlare en central funktion för brottsligheten. Bolagsförmedlarna förmedlar ett färdigt bolag till en varierande kostnad.

Vissa bolagsförmedlare annonserar efter bolag att köpa upp och intervjupersonerna bedömer att säljarna främst är företagare som vill få hjälp att avveckla bolag som börjat gå dåligt. Kanske kan de också få hjälp med skatten när de säljer. Det innebär att bolagsförmedlarna ibland kommer över etablerade bolag för en spottstyver. Exempel finns också där bolagsförmedlare har lyckats köpa upp bolag som till och med har haft ett bokslut och visat goda resultat och därför är kreditvärdiga.

För de aktörer som inte anlitar en mer professionell bolagsförmedlare finns annonser på säljsajter på internet. I den meningen har annonseringen ersatt personen, men funktionen – att förmedla bolag – är likväl central för skattebrotten.

SKATTEBROTEN

Svartarbete

Bakgrund

Som nämnts i inledningen bedömer Skatteverket att svartarbetet står för nära hälften av det totala skattefelet (Skatteverket 2008:1, Skatteverket 2006:4). Med svartarbete menar Skatteverket att löner betalas ut utan att de redovisas till beskattning. Begreppet svartarbete innefattar också när företagare inte redovisar egen försäljning av varor och tjänster eller tar ut pengar ur företaget utan att det inkomstbeskattas. Företagare kan dessutom göra felaktiga avdrag för att på det sättet få ut pengar eller dra av privata kostnader.

Även om denna undersökning fokuserar på skattebrott i större skala som förutsätter att flera personer är involverade lyfter Skatteverket fram att det är de allra minsta företagen som svarar för den största delen av skattefelet (Skatteverket 2008:1, jfr Almendal 2005). Skälet är att det finns många sådana små företag. För små verksamheter är dessutom tillfällena fler att ha inkomster vid sidan av bokföringen eller att göra felaktiga avdrag.

Det är också många personer som arbetar svart fast i mindre skala. De flesta arbetar svart utöver eller vid sidan av ett ordinarie beskattat arbete (RRV 1998:29, jfr Skatteverket 2006:4). Med andra ord kan många små brott sammantaget svara för stora belopp.

Svartarbete bedrivs också i större skala. Det går att tala om organiserat svartarbete där organisatörer ansvarar för verksamheten och anlitar svart arbetskraft för olika uppdrag (jfr Brå 2007:27).

I grunden innebär även småskaligt skatteundandragande samma typ av kostnader och risker att ta hänsyn till under kontakt-, kontrakt- och kontrollfaserna. Som snart kommer att framgå är dock problematiken betydligt större för den som bedriver organiserat svartarbete.

Svartarbete finns inom många branscher

Branschkultur nämns ofta som en förklaring till ekonomisk brottslighet. Exempelvis kännetecknas bygg- och restaurangbranscherna av yrkesstolthet, högt arbetstempo och att personliga kontakter är centrala för att få arbete (Brå 2007:18, Sund 1999). Branschkulturen kan till viss del bestämma om det finns sociala vinster med att begå brott. Omgivningen kan indirekt stödja brottet genom att "titta åt andra hållet" eller direkt genom att bistå med information eller utrustning. Det är bland annat av dessa skäl som intresset för branschsamarbeten och självsanering uppstått (se exempelvis SOU 1997:111).

I olika studier har vissa branscher pekats ut som riskbranscher för svartarbete. Det handlar om exempelvis bygg-, städ-, restaurang-, flytt-, taxi- och frisörbranscherna (Alalehto 1999, Sund 1999, SOU 1997:111, Skatteverket 2006:4, Skinnari och Korsell 2010, Larsson 1995). Även uthyrningsfirmor, detaljhandel, jordbruk, skogsbruk, fiske och transport har lyfts fram (Skatteverket 2008:1, Skatteverket 2006:4). Med andra ord visar tidigare studier att skattebrottslighet kan förekomma i en rad olika branscher. Det vinner också stöd i denna undersökning.

Till detta kommer att skattebrottsligheten i många branscher är koncentrerad till vissa delar av branschen, medan andra delar inte drabbas i nämnvärd utsträckning (RRV 1997:59, SOU 1997:111).

Mycket kunskap finns om organiserat svartarbete i byggbranschen (se exempelvis Brå 2007:27, Brå 2007:18, van Duyne och Houtzager 2005, Olander och Tilly 2008). En faktor som beskrivs som central för svartarbetet är branschstrukturen med långa entreprenörsled. Aktören som har fått uppdraget av ett kundbolag lägger ut arbetet på en underentreprenör, som ibland i sin tur har anlitat ytterligare underentreprenörer (Brå 2007:27, Skatteverket 2009). Det innebär att skattebrottet döljs genom att det finns en kedja av bolag mellan ett kundbolag som betalar sina skatter och avgifter och det bolag som inte gör det, trots beskattningsansvar för (den svarta) arbetskraften.

En annan central faktor handlar om att arbetet ofta bedrivs i projektform. Där måste varje yrkeskategori inom byggbranschen göra sin del i rätt ordning, vilket innebär att om en aktör kommer efter tidsplanen, riskerar den ansvarige att bli sen med projektet som helhet. Det innebär ofta en risk för skadestånd (Brå 2007:27). För att undvika sådana förseningar tas ibland svart arbetskraft in.

Resultat: Byggbranschen som exempel

Flera intervjuade skattetjänstemän understryker att de allra flesta företagare gör rätt för sig (jfr även Skatteverket 2008:1). Denna bild

delas dock inte av några intervjupersoner som själva har begått skattebrott. En möjlig tolkning är att det rör sig om neutraliseringar för att bortförklara sin egen brottslighet. Dessutom antyder det att de mer organiserade skattebrotten sker inom vissa kretsar eller nätverk där brottslighet hör till vardagen. En revisor ger sin bild av byggbranschen:

Majoriteten är ju faktiskt väldigt bra personer som vill göra rätt för sig. I den branschen finns det större risk tycker jag, än i andra branscher att man råkar ut för /.../ [oriktiga] fakturor eller någonting som då visar sig är fel. Att de här företagen inte finns. De kan ha F-skattsedel, allting kan se korrekt ut, men sen försvinner de. Och det är tråkigt för den, det är ju ett fåtal som gör det här, men det smittar den branschen tyvärr.

Det insamlade datamaterialet om svartarbete handlar framför allt om byggbranschen. Några myndighetspersoner menar, i linje med tidigare undersökningar, att fusket är som mest kvalificerat och organiserat inom denna bransch med dess olika delar (jfr Brå 2007:27, Skatteverket 2009, jfr även van Duyn och Houtzager 2005). Därför inleds avsnittet med en utförlig analys av byggbranschen. Resultaten är dock tillämpbara på betydligt fler branscher. Efter avsnittet om byggbranschen diskuteras några andra branscher och hur de skiljer sig i förhållande till de skattebrott som förekommer inom byggsektorn.

Kontaktfas

Storleken på den svarta verksamheten är avgörande för hur många personer som behöver kontaktas. Ärenden och intervjuer visar – i likhet med tidigare studier – att omfattningen på den oredovisade verksamheten varierar (Skatteverket 2008:1, Skatteverket 2006:4). I vissa fall är det planerat i förväg. Löpande organiserat svartarbete bedrivs genom en mängd bolag och med hjälp av flera personer med olika roller (se kapitlet Roller och rekvisita för en närmare beskrivning). Den andra änden på skalan utgörs av små företag där de som arbetar i företaget endast redovisar delar av verksamheten till beskattning.

Litet behov av nya kontakter för små aktörer

Små företag där den vita verksamheten dominerar och med enbart en mindre svart del behöver inte knyta särskilt många nya kontakter (jfr Brå 2007:27). Deras kontakter begränsas till kunder och leverantörer. Företagaren behöver inte ha några anställda utan den svarta ersättningen hamnar i egen ficka.

Företagaren kommer i kontakt med de kunder som betalar vitt och svart genom samma kanaler, genom tips från tidigare kunder eller sedvanlig annonsering. Kunderna är som regel privatpersoner och vill få byggnadsarbeten utförda till ett ”förmånligt” pris. Därför ställer de inte kritiska frågor och accepterar att betala kontant. För att få ett lägre pris kan kunderna ibland själva kräva att få arbetet svart. På så sätt fordras inga egna insatser för att få svarta uppdrag.

Personer som sitter i bolagets styrelse kan återfinnas i den nära vänkretsen, vilket minskar behovet av nya kontakter även för detta ändamål. Se beskrivningen från ett ärende i rutan.

Exempel från ett ärende:

En man startar ett bolag inom byggbranschen. På företagets hemsida kallas han vd, men han sitter inte i bolagets styrelse. Där sitter i stället en tidigare svåger som ledamot. Vd:ns exhustru är suppleant. När bolaget är konkursmässigt får bolaget en ny ledamot, en utländsk medborgare, som är skriven hemma hos vd:n.

Ytterligare en viktig kontakt är vissa grossister. Av dem köps byggmaterial till förmånliga priser med ”lämplig” (felaktig) text på fakturan. Andra kontakter rör personer som bistår med att minska den redovisade omsättningen eller att plocka ut obeskattade medel från bolaget. Här kan behov finnas av nya kontakter, även om materialet talar för att gärningspersonerna ofta känner till var sådana kontakter kan knytas. Dessutom finns exempel där aktörer som tillhandahåller sådana tjänster själva ringer runt och letar företagare som vill minska sin redovisade omsättning. En gärningsperson berättade att han och några kolleger ofta åt på ett matställe där en person som ställde ut osanna fakturor ofta fanns på plats, redo att kontaktas.

Större behov av kontakter inom organiserat svartarbete

Alltså, det är en ruttan bransch. Man måste känna till allting för annars blir det både farligt och jävligt dyrt. Man måste ha de där kontakterna så man vet vem man ska gå till och vad man ska göra.

Organisatör av svartarbete

Citatet understryker vikten av kontakter för dem som driver lite större svarta verksamheter. Risken att bli lurad eller missa viktiga moment är stor för den som inte ingår i ett skattebrottsligt nätverk. Även andra intervjupersoner framhåller fördelarna med ett nätverk. Aktörerna i nätverket ”lånar” exempelvis arbetskraft, förmedlar kontakter eller hjälper varandra på annat sätt. Det minskar behovet av att själv ta nya kontakter. En organisatör inom svartarbete förklarar hur kontaktnäten kan se ut:

Jag har verkat inom byggbranschen. Om [ett stort byggföretag] har ett storbygge någonstans säljer de bort sina jobb till underentreprenörer. Underentreprenörerna säljer oftast bort dem till en annan underentreprenör. Och då måste de få tag på ett antal mindre underentreprenörer som gör olika jobb, till exempel undertak, murning, isolering, VVS – ja, alla slags yrkeskategorier. Och oftast kommer sådana som jag in där. Ofta har de här mindre underentreprenörerna väldigt goda kontakter med byggherrar och de som är projektledare och hela gänget som är involverat. Men de har väl ett problem i att de kanske har haft många företag förut som har gått i konkurs och så där och då vill de ha tag på folk som kan sköta företagen åt dem. Sätta upp företagen med F-skattsedlar, avtal med Byggettan, sedan kommer de med arbetarna.

I citatet framgår att vissa personer har goda kontakter med byggherrar, projektledare och andra nyckelpersoner i branschen. Det är kontakter som flera intervjupersoner beskriver som ytterst viktiga. En gärningsperson menar att uppdrag ibland förmedlas via konsultfirmor, som har mutats att ta in underentreprenörer med endast svart arbetskraft. Konsultfirmorna blir som ett mellanled mellan byggföretaget och de skattebrottsliga aktörerna.

Myndigheterna bör rikta in sig på nyckelpersonerna.

Några intervjupersoner (myndighets- och gärningspersoner) menar att aktörer inom byggbranschen kan ha kontakter i en kriminell sfär, antingen med erfarna ekobrottslingar eller med personer som ingår i kriminella gäng eller på annat sätt har ett skrämsekäpital (jfr Brå 2009:7, Wierup 2007).

Vilken typ av kontakter en person har är tämligen avgörande för hur avancerad skattebrottsligheten blir. Kontakter med erfarna ekobrottslingar och personer med lång erfarenhet av byggbranschen innebär ofta att skattebrottsligheten blir storskalig och komplex.

Om nätverket i stället består av kriminella personer med liten kunskap om ekobrott eller nybörjare inom branschen blir risker och kostnader alltför höga för att få i gång löpande skattebrottslighet i större skala. När personer med en annan kriminell bakgrund än ekobrott förekommer i ärendena är det därför i utkanten av nätverket, i mindre centrala roller. De kan också ombesörja hanteringen av kontanter (se kapitlet Penningmaskering). Kunskap om nätverkens sammansättning berättar med andra ord en del om brottsligheten och vice versa. Det underlättar myndigheternas arbete. När exempelvis polisen spanar på kriminella med inriktning på traditionell brottslighet och upptäcker att de har kontakter med företag kan sådan information vidarebefordras till skattebrottsenheter. På motsvarande sätt kan information om sådana kriminella personer i skatteärenden vidarebefordras till polisen.

Intervjupersonerna som själva begått skattebrott skildrar en verksamhet där de med tiden fick bättre och bättre kontakter. För dem var det inte förenat med några större kostnader än egen tid och kraft för att bygga upp de nätverk de behövde. Engagemanget är dock i vissa fall omfattande med umgänge på fritiden genom exempelvis pubkvällar och sportevenemang.

Kontakt med arbetskraften tas ofta via förmedlare

Intervjuerna illustrerar hur byggbranschen består av olika delar och underbranscher med vitt skilda krav på arbetskraften. Flera intervjupersoner menar att svetsare ofta är från Finland – där finns en koppling till språk och nationalitet som är väsentlig för att förstå på vilka sätt många arbetstillfällen förmedlas. Ställningsbyggen, rivning, sanering, transporter och byggstäd beskrivs som okvalificerade områden. Där kan personer få arbete trots en bakgrund i kriminalitet eller missbruk. Det kan också vara personer med skulder som inte vill ha vit lön eftersom pengarna då går till Kronofogden. På anstalter byggs man också upp kontaktnät som används i skattebrottsligheten. Även papperslösa personer eller nyanlända kan rekryteras till svartarbete (se även Hulting 2009, Olander och Tilly 2008, jfr Khosravi 2006). Kanaler för att nå denna grupp är exempelvis kurser i svenska och att personer rekryteras för ”dagsverken” på uppsamlingsplatser som gruppen känner till.

I andra fall finns mer kvalificerad arbetskraft med i bilden. Det kan handla om personer som arbetar skift eller endast en del av säsongen och därför har tid att arbeta extra – och då vill ha svart inkomst. Utländsk arbetskraft från exempelvis Baltikum eller Polen kan vara kvalificerade byggnadsarbetare, som därför kan utföra mer komplexa arbetsuppgifter.

Som redan poängterats sker rekryteringen av arbetskraft vanligtvis genom olika kontakter. Det framstår inte heller som ovanligt att arbetskraft rekryteras till svart och vitt arbete genom samma kanaler (jfr Brå 2007:27). Exempel finns också där platsannonser hos Arbetsförmedlingen eller annonser i tidningar utnyttjats för att söka svart arbetskraft (Brå 2007:27, Brå 2007:23). De befintliga nätverken lyfts dock fram som den centrala kontaktvägen. Ett typiskt citat kommer från en skattebrottsutredare:

Folk på olika byggen vet vem man ska ringa för att få folk. Man vet att Jocke kan fixa bra rörmokare, han vet att Pelle kan fixa bra snickare. Att det finns ett kontaktnät på det sättet som de utnyttjar och använder sig av.

Personer som har svårt att få vita arbeten eller av andra skäl vill hålla sig i den svarta ekonomin ser säkerligen också ett värde i att lära känna personer på en arbetsplats som fungerar som kontakt-

förmedlare. I synnerhet om de har förmedlat arbeten med förhållandevis goda villkor åt andra personer. Att få in personal via betrodda kontakter är dessutom ett sätt för arbetsgivaren att sälla bort de mest olämpliga kandidaterna. Intervjuerna med personer inom organiserat svartarbete talar för att båda parter kan ställa frågor om den andra parten till kontaktförmedlaren eller den person som förmedlar arbetet. Syftet är att minska riskerna i kontaktfasen. Sådana frågor via kontakter kan dessutom minska behovet av intern kontroll (se vidare nedan).

Vissa aktörer beskrivs som oerhört specialiserade, de kan sin bransch eller en del av en bransch och inget annat. Genom att ha flera kontaktförmedlare eller andra aktörer med en fot på olika marknader kan man bedriva organiserat svartarbete inom flera olika branscher eller delbranscher parallellt. De som arbetat länge inom byggbranschen har varit på flera större arbetsplatser och hunnit knyta kontakter även utanför sin egen specialisering. Det innebär att de känner till vilka kontaktförmedlare de ska prata med för att få tag i relevant personal.

I de större brottsutredningar som ingår i studien finns ofta flera kontaktförmedlare, där en person står för svenska målare, en annan för polska byggnadsarbetare och en tredje för kontakter med platschefer på byggen. Det framstår som ytterst sällsynt att det finns en enda central figur som helt på egen hand kan planera, organisera och driva svartarbete i större skala. Tvärtom behövs flera led eller nätverk med kontaktförmedlare som bevakar sin nisch och lokala marknad (jfr van Duyne och Levi 2005).

Flera intervjupersoner understryker att många namn återkommer. Det rör sig framför allt om svartarbetare, men i vissa fall även målvakter eller till och med mer centrala personer i nätverken. En skattebrottsutredare beskriver det som att det är "en viss krets som hela tiden rör sig, men de är så himla förslagna så man inte kommer åt dem". Att återanvända personal minskar behovet av kontakter, men kan samtidigt öka upptäcktsrisken, en fråga som diskuteras nedan under rubriken Extern kontroll.

Löpande behov av nya bolag

Medan viss personal kan återanvändas finns ett kontinuerligt behov av nya bolag som på pappret fungerar som underentreprenörer. Dessa står oftast för fakturor och tar emot betalning. Trots att de ofta saknar anställda byggarbetare utger de sig för att vara arbetsgivaren. Även om bolagsnamnen förändras är det samma kontaktnät som ligger bakom. Den långsiktiga verksamheten, om än genom olika bolag, minskar behovet av nya kontakter. Undantaget är de mest riskfyllda uppdragen, som målvakter, där nya personer ibland behöver rekryteras. Om målvakterna inte har fått näringsförbud kan de dock sättas in i nya styrelser när bolaget har uppfyllt sitt syfte och ska överges (se vidare kapitlet Roller och rekvisita). I någon mån

påminner därför målvakterna om bolagen. De är förbrukningsvara i den svarta ekonomin. Om kontakter saknas med personer som löpande kan starta nya bolag köps bolag via förmedlare.

Slutsatser: Kontaktfas

- Företagare som i mindre skala blandar svart och vit verksamhet har litet behov av nya kontakter för den svarta delen. Kunskapen om mer avancerade skattebrott är generellt sett dålig i denna grupp vilket ökar riskerna för gärningspersonen och underlättar för myndigheterna.
- Inom organiserat svartarbete är behoven av kontakter större. Utan "rätt" kontakter är det både dyrt och riskfyllt att bedriva organiserat svartarbete.
- Olika förmedlare spelar en viktig roll för kontakterna. Nyckelpersoner – vid sidan av kontakt- och bolagsförmedlarna – är platschefer/arbetsledare på byggföretag och personer med kunskap om och erfarenhet av ekobrott. Det är därför viktigt för myndigheterna att störa dessa funktioner, vilket ökar kostnader och risker för gärningspersonerna.

Kontraktfas

Hur kontraktfasen ser ut beror i stor utsträckning på verksamhetens storlek. Ju fler personer som behöver kontaktas, desto fler villkor med. Många av kontakterna rör dock personer som befinner sig i dålig förhandlingsposition vilket gör kontraktfasen relativt enkel för organisatörerna.

Färre kontrakt för småföretagarna

För de företagare som blandar vit och svart verksamhet i mindre skala är kontraktsfrågorna inte alltför komplicerade. Det handlar om avtal med kunder och att matcha svarta inköp och inkomster.

Om verksamheten inte är kontantbaserad och intäkter och utgifter därför inte kan hållas helt utanför bokföringen kan man, som ovan nämnts, se ett behov av medhjälpare eller expertråd. Hur komplex kontraktfasen blir, beror i hög grad på omfattningen av den svarta verksamheten. Dessutom påverkas behovet av om de svarta inkomsterna är löpande och företaget kan återanvända samma "lösning", eller om det handlar om att i dåliga tider ta in en osann faktura i bokföringen för att få ut kontanter i handen. Intervjupersonerna som själva har haft svarta inkomster lyfter fram att de var löpande, men något ryckiga. Vissa månader tog de av olika skäl ut mer pengar än vid andra tillfällen.

Hur jämbördiga parterna är påverkar förutsättningarna för att komma överens om villkoren i "kontrakten". Intervjupersoner inom byggbranschen menar att det till och med är möjligt att dölja att det rör sig om svartarbete för kunder utan kunskap om byggnationer och prisbilder. Andra mer etablerade kunder förstår redan på priset vad det är fråga om. De ställer rimligen krav på att få vara med och "dela på" de pengar som inte betalas in i skatt. I synnerhet gäller det

om kvaliteten på arbetet är sämre på grund av att byggaren använder mindre kvalificerad och specialiserad arbetskraft.

Flera intervjupersoner som själva har haft svarta inkomster menar att många kunder blir lurade och misslyckas i ”kontraktsförhandlingen”. Deras bild är att kunderna har en föreställning om att det lönar sig att köpa svart, men med tanke på riskerna är prisskillnaderna försumbara. Ett typiskt exempel kommer från en person som hade ett mindre företag inom byggbranschen:

Ett svenskt företag som redovisar vitt tar 400 kronor/timme + moms. Med ROT-avdraget betalar du 250 kronor/timme. Svartjobbaren tar kanske 250 kronor/timme. Är det en polack är vi kanske nere på 150 kronor/timme. Är det vit arbetskraft kan de sitt område. Målaren målar, elen sköts av en elektriker och så vidare. Den billiga svarta arbetskraften gör allt, vilket gör att kvaliteten blir lägre.

När arbetet inte utförts väl kan man behöva anlita mer kvalificerade hantverkare för att reparera felet till en betydande kostnad. När det ursprungliga arbetet är svart saknas dessutom försäkringar mot fel.

Fler att komma överens med inom organiserat svartarbete

Försiktiga aktörer vill ta in andra personer som utåt sett står för verksamheten, om myndigheterna skulle börja utreda skattebrotten.

För vissa aktörer, som en intervjuperson inom organiserat svartarbete kallar brandväggar, ingår det i överenskommelsen att ta på sig ansvaret för skattebrottet. Det är svårt att bedöma hur stora konsekvenser ett sådant åtagande kan få i termer av skönstaxeringar, skatteskulder och rättsliga påföljder. Riskerna och personens erfarenhet och status påverkar sannolikt hur enkelt parterna kan enas om villkor och ersättning för en sådan överenskommelse.

Personer i det legala samhället kan vara viktiga för brottsligheten (jfr även Brå 2007:4). Aktörer som riskerar en position i det legala samhället är rimligtvis hårdare förhandlare än personer som finns inom den svarta ekonomin. De kan ställa helt andra krav på organisatörerna och blir därmed en starkare motpart än personer som har svårt att få arbete i det legala samhället. Organisatörerna kan dock vara villiga att dra på sig högre kostnader för att enas och sluta ett ”anställningskontrakt” med personer som har en position i den legala ekonomin.

När aktörer anlitar svart arbetskraft är det inte bolaget eller målvakten, utan bolagets verkliga företrädare som är central för kunder och anställda. Kunderna tecknar ”avtal” med den verkliga företrädaren och dennes rykte och kunskap – inte bolaget eller dess formella företrädare (målvakten). Det gäller oavsett om det är ett formellt avtal om ett uppdrag eller informella anställningskontrakt för svart-

arbetarna. Att det handlar om personen och inte bolagen underlättar verksamheten eftersom bolagen regelbundet byts ut.

Okunskap hos seriösa uppdragsgivare utnyttjas

Byggbranschen är som redan nämnts en projektstyrd verksamhet med osäker tillgång på kontrakt. Till det kommer tydliga tidsramar för att fullgöra projekten i kombination med stora skadestånd vid dröjsmål. Det skapar ett behov av att med kort varsel ta in tillfällig arbetskraft. Det är de kriminella underentreprenörernas tillfälle att få in svartarbetare.

Vid större byggen kan personalåtgång och arbetsmomentens planering vara svåra att uppskatta. Dessutom kan upphandlingar av byggnadsarbeten driva fram låga anbud för att vinna kontrakt. Flera myndighets- och gärningspersoner har uppfattningen att i synnerhet anställda inom kommun och stat som arbetar med offentlig upphandling kan sakna tillräcklig kunskap för att göra uppskattningar om vad ett byggnadsarbete egentligen ska kosta (jfr Brå 2010:9). Om sådan kunskap däremot finns borde upphandlaren bli misstänksam när anbudet ligger på en sådan nivå att de förutsätter svart arbetskraft. Det gör det svårare för organisationerna att få uppdrag och ökar riskerna för upptäckt.

Flera intervjupersoner från Skatteverket och personer som själva arbetat i branschen, betonar också att vissa anbud är alldeles för låga för att vara rimliga. Det är svårt för andra än de riktigt stora aktörerna att klara sådana uppdrag. Stora aktörer kan ha några projekt där de går med förlust om de samtidigt har mer lönsamma uppdrag att falla tillbaka på. Om sådana förutsättningar saknas blir det upp till underentreprenörerna att lösa kostnadsfrågan, exempelvis genom att ta in svart arbetskraft.

Ett sätt att få in mer pengar från uppdragsgivare är genom att fabricera utgifternas storlek för att få högre ersättning. En intervju-person som arbetar på en grossistfirma berättar att kunder betalade ett (lägre) pris när de handlade av grossistfirman, men sedan också ville ha dokumentation för ett högre pris. Det var den dokumentationen som de lämnade till sin uppdragsgivare och fick ersättning för:

Då vill de ha ett pris som de ska visa upp för kommunen; så här mycket gör vi det här jobbet för. Men sen vill de ha ett annat lägre pris som egentligen gäller för dem. Då blir det en skillnad där de tar mer betalt från kommunen än vad de egentligen tänker utföra jobbet för. Det är inte så ovanligt när det gäller lite större jobb och framför allt mot stat och kommun.

I detta fall ”hjälpste” grossistfirman till med osann dokumentation utan att kunden behövde betala något extra. Både grossistfirman

och kunden hade ett intresse av fortsatta goda affärsrelationer. Samtidigt har kunden exponerat sig för ytterligare en aktör (grossistfirman) och visat att de fuskar med något, en fråga som utvecklas nedan under rubriken Intern kontrollfas.

Att få uppdrag kan kräva mutor

Några gärnings- och myndighetspersoner lyfter fram att vissa huvudentreprenörer ibland på olika sätt försöker muta sig till kontrakt vid offentlig upphandling (jfr även Brå 2010:9). Resor med sportinslag nämns som ett vanligt exempel på mutor.

Vad som kanske inte är lika omtalat är att korruption används även inom den svarta ekonomin för att få uppdrag. Några intervju-personer – både myndighets- och gärningspersoner – lyfter fram att det är hård konkurrens även om de svarta uppdragen. Det innebär att vissa lite större aktörer som tillhandahåller svart arbetskraft mutar sig till kontrakt. Faktum är att samtliga personer som själva varit verksamma inom organiserat svartarbete i byggbranschen nämner mutor som självklarheter.

Någon intervju-person menar att mutorna ibland övergår i utpressning. En skattebrottsutredare berättar:

Sedan har du det här med mutor och bestickning. Vi säger att någon på ett bygge... det är någon förman, projektledare eller någonting sådant, som kan styra vilka man väljer för att jobba, som blir mutad. Och kanske blir bjuden på någonting, kanske en present, en resa eller någonting sådant. Första gången sticker man till lite pengar. Tar du då emot som byggkille, är du fast sedan. Därför att då kan du också använda det emot den här personen och säga: ja, men vadå, du tog ju emot förra gången. Vad tror du din arbetsgivare, pressen, skatten [skulle säga] eller ska vi gå till polisen och berätta det, det här är en muta. Men jag menar, det är väldigt enkelt för dem att lirka in de här nyckelpersonerna om inte de är medvetna om riskerna. Det är trevliga människor, de utnyttjar ju dem som är pratbara och duktiga på att ta kontakt med människor, det är de som skickas ut naturligtvis.

Exempel finns på korruption i samband med att stora byggföretag handlar upp tjänster av underentreprenörer. Det går till så att en underentreprenör med svart arbetskraft mutar den person på byggföretaget som tar in offerterna. Muttagaren påverkar anbudsförfrandet och ser till att mutgivaren lämnar den bästa offerten och därmed får uppdraget.

Mutorna kan bestå av föremål, pengar eller tjänster. När det gäller direkt betalning pratar en organisatör om 2–3 procent av värdet på kontraktet, två skattebrottsutredare har hört summor på 20 000–

30 000 kronor. En annan organisatör av svart arbetskraft berättar om hur han mutade sig till uppdrag:

Organisatör: *Det krävs förtroende innan man gör affärer, det byggs upp under lång tid. De stora företagen har sina arbetsledare. Uppdragen brukar börja med att en arbetsledare har fått pengar.*

Intervjuare: *Du menar en muta?*

Organisatör: *Ja, Några kronor per timme.*

Intervjuare: *Hur menar du?*

Organisatör: *Ja, man får 5–10 kronor extra per timme som dina gubbar ska göra. Per timme, per person. Det blir en kedjereaktion. En annan arbetsledare ser det och vill vara med.*

Överenskommelser med arbetskraften

Oavsett hur arbetskraften ska avlönas måste arbetsgivaren enas om villkoren med sina ”anställda”. En skillnad vid svartarbete är att den arbetssökande inte har tillgång till den legala marknadens skydd.

Intervjupersonerna är tämligen överens om att det på en del arbetsplatser finns anställda som arbetar helt vitt, helt svart eller blandar vitt och svart. Vissa arbetar heltid vitt men tar sin övertid svart. För dem som arbetar vitt och svart för samma arbetsgivare kan den vita anställningens skydd täcka risker även i den oredovisade anställningen.

Ett problem för personer som arbetar svart är att de går miste om ersättning vid arbetsskada. Det förekommer dock att arbetsgivare har funnit vägar att kompensera helt svartanställd arbetskraft med försäkringslösningar. Det handlar om redan påskrivna anställningsbevis som går att ta fram om något skulle hända. I vissa fall kombineras det med privata försäkringar för bolagets svarta arbetskraft.

Andra arbetsgivare bryr sig inte om försäkringsfrågor. Arbetskraften är medveten om att de saknar skydd om någonting skulle hända, det ingår inte i villkoren. Underentreprenörerna står vanligtvis bara för personalen. Maskiner tillhandahålls oftast av uppdragsgivaren. Skyddskläder erbjuds i vissa fall av arbetsgivaren, men i andra fall får arbetarna ha med egna skyddskläder. En intervjuperson som arbetar svart berättar om sina villkor:

Svartarbetare: *Dessutom är svartjobben sämre jobb, vi får ofta göra skitjobben. Det är halvdant liksom, utrustningen saknas ofta.*

Intervjuare: *Vad kan det vara för utrustning?*

Svartarbetare: *Det kan vara alltifrån maskiner till skyddsutrustning. Många firmor som har svart arbetskraft är små och har*

inte resurser att köpa in till oss som jobbar. Skyddskläderna får man stå för själv om man jobbar svart. Vill man ha kvalitet får man köpa dyra saker, men det har man inte råd med, vilket gör att man köper billigt. Och får ett sämre skydd. Det är väldigt dåligt att jobba svart. Det fick jag själv erfara när jag fick en skada för ett tag sedan. Under en och en halv månad kunde jag inte göra någonting, tjäna några pengar.

En intervjuperson inom byggbranschen upplever att de som regelbundet arbetar svart åt en annan uppdragsgivare vid sidan av ett vitt arbete oftare är anställda än egenföretagare. Skälet intervjupersonen anger är att egenföretagaren arbetar så mycket ändå, vilket minskar utrymmet att arbeta svart åt någon annan. Det talar för att det delvis är olika kategorier av personer som blandar svart och vitt i sitt företag och de som återfinns som arbetskraft i mer organiserat svartarbete.

Eftersom underentreprenörerna med svart arbetskraft ofta används som de legala uppdragsgivarnas arbetskraftsbuffert, är svartarbetarnas anställningar osäkra. Det beskrivs som relativt vanligt att de arbetar under kortare tidsperioder. Något längre perioder, upp till ett år, förekommer dock emellanåt. Vissa duktiga arbetare kan få nya uppdrag och återkommer från och till under längre perioder. De befinner sig också i en bättre förhandlingssits och har lättare att ställa krav på sin arbetsgivare.

Flera intervjupersoner menar att det är arbetsgivaren som tar den inbesparade skatten. Några ärenden och berättelser från intervjupersoner inom svartarbete tyder dock på att vissa svartarbetare kan få något mer i handen, upp till en nettonivå på lönen för egen del. Med andra ord har de förhandlat till sig en större del av kakan.

Intervjupersoner beskriver det dock inte som ovanligt att den svarta arbetskraften tillhör svaga grupper på arbetsmarknaden som papperslösa, socialt utslagna eller brottsbelastade personer utan referenser och tidigare anställningar i det legala arbetslivet. I synnerhet papperslösa får acceptera de bud som ges. En följd är att de ibland tar arbeten med ytterst dåliga villkor, både med avseende på lön och säkerheten på arbetsplatsen (se även Khosravi 2006, Olander och Tilly 2008). Ett exempel från materialet är en arbetsgivare som endast ger de anställda 70 procent av den timlön han utlovat. Han hävdar att de 30 procent som dragits av är skatt, men dessa pengar behåller han själv. Det innebär att arbetarna inte ens insett att de arbetat svart.

Ibland får arbetarna besked om de har arbete först samma dag, och arbetsplatsen kan plötsligt ändras. Även om sådana anställningar säkerligen finns även på den vita arbetsmarknaden är de troligen mer framträdande och vanligare på den svarta arbetsmarknaden.

Löneintervall finns även för svart arbetskraft

Intervjuer och ärenden illustrerar hur det även på den svarta arbetsmarknaden är en ganska tydlig lönesättning inom olika löneintervall. Det förenklar förhandlingarna med arbetskraften då det finns etablerade lönenivåer att förhålla sig till. En intervjuperson som tidigare tillhandahållit tjänster till skattebrottsliga nätverk säger sig inte veta exakt hur det aktuella löneläget är inom byggbranschen. De summor han nämner täcker dock in de belopp som förekommer i ärenden och andra intervjuer. Den vanligaste timlönen, som återkommer i hela materialet, är 150 kronor svart. Intervjupersonen svarar på frågan om hur löneförhandlingar går till:

Det finns nästan schablonmässigt, kan man säga. Till exempel en vanlig grågubbe på en byggarbetsplats som går svart, eller en vanlig sådan som inte är speciellt kvalificerad ligger mellan 125 och 150 kronor. En fullt kompetent svetsare, rörmokare eller elektriker ligger på mellan 175 och 225 så det finns mer eller mindre...

Enstaka intervjupersoner menar att utländska arbetare, exempelvis från Östeuropa, tidigare hade lägre löner. I dag har dock lönenivåerna jämnats ut. Det gäller i synnerhet kvalificerad arbetskraft som varit i Sverige en längre tid.

Intervjupersonerna som själva arbetat svart menar att ett visst förhandlingsutrymme finns, trots att lönerna ligger inom vissa ramar. En intervjuperson svarar på frågan om han löneförhandlar även när han arbetar svart:

Det går. De vill ju ge dig så lite som möjligt, men det vill väl många arbetsgivare (skratt). De tjänar ju också, eller det är de som tjänar pengar på det. Betalar de inte det jag vill ha så jobbar jag inte. 130 kronor i timmen är det minsta. Behöver de en verkligen får de ge 130, det är upp till dem. Annars står de utan folk. Är man duktig brukar de höja upp en efter ett tag.

Den ojämna nivån på arbetstiden gör att den utbetalade lönen varierar stort. Ärenden och intervjuer antyder att månadslöner ligger på mellan några tusen och 30 000 kronor. Att ha några anställda som arbetar mycket under längre perioder minskar kontraktkostnaderna då det innebär att villkoren inte behöver omförhandlas för varje arbetspass. Dessutom innebär anställda som kan arbeta heltid att färre personer behöver engageras, vilket också minskar antalet nya överenskommelser.

Överenskommelser som bygger på skuldsättning

Ett alternativ till att rekrytera personer på vanligt sätt som några myndighetspersoner tar upp är att personer med skulder mer eller mindre tvingas in i uppdrag. Det gäller i synnerhet personer med attraktiva egenskaper, som att de inte finns i några brottsregister eller på annat sätt är prickade, och därför kan engageras som målvakter för ett bolag.

Skuldsatta personer med eget företag som kan användas i skattebrottet är särskilt eftertraktade. Dessa "kontrakt" skiljer sig från andra svartarbeters eller andra medarbetars då de är betydligt svårare att bryta eller omförhandla. Så länge skulden är oreglerad till arbetsgivaren är förhandlingsutrymmet begränsat och beroendet stort. Det innebär att arbetsgivarens "förslag" har mycket stor inverkan på utformningen av den slutliga överenskommelsen, vilket begränsar risker och utgifter för arbetsgivaren. Det är en fråga som utvecklas nedan under rubriken Intern kontroll.

Trygghetssystemen fyller ut låga svarta löner

Eftersom "anställningarna" är osäkra för dem som arbetar svart och villkoren ofta är dåliga, behöver många personer andra inkomstkällor. På så sätt kan bidrag från trygghetssystemen sägas vara en förutsättning för de dåliga "kontrakt" och överenskommelser som vissa, eller möjligen till och med många, svartarbetare har med sina arbetsgivare. I vissa fall är personer villiga att arbeta svart och godtar därmed dåliga överenskommelser eftersom de har ett bidrag vid sidan om.

Undersökningen visar att vissa personer kombinerar svartarbetet med bidrag från a-kassor, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller socialtjänsten (jfr även Brå 2007:23, Brå 2007:4). Flera intervjupersoner menar att det i större härvor alltid finns någon som har bidrag. Andra intervjupersoner framhåller att myndigheterna inte granskar arbetarna, utan målvakter och huvudmän. De intervjuade myndighetspersonerna bedömer att det oftast är bland arbetarna som bidragsbrotten återfinns. Exempel finns också på organisationer som har bidrag, men det framstår som mindre vanligt.

Enligt flera intervjupersoner förekommer det också att personer "anställs" av bolag före konkurs. Meningen är att dessa personer senare ska få ersättning genom den statliga lönegarantin (jfr Kronofogden 2010). I något fall har personer anställts vitt när Skatteverket har inlett en granskning. Om det är en del av en överenskommelse med svartarbetaren eller bara en slump är dock svårt att säga. Det kan också vara för att bolaget ska överges och försättas i konkurs och man därmed vill kunna utnyttja lönegarantin. Hur denna ersättning fördelas mellan "arbetsgivaren" och personerna som anställs i bolaget varierar säkerligen, men det blir i vilket fall som helst ett slags "kontrakt" mellan parterna.

Som tidigare nämnts erbjuder vissa arbetsgivare – även om det framställs som ovanligt – försäkringslösningar även för svartanställd personal. Vissa arbetsgivare eller andra kontakter inom branschen kan också bistå med att få fram oriktiga anställningskontrakt och löneuppgifter så att även svartarbetarna kan få en sjukpenninggrundande inkomst (SGI) inför sjukdomsfall (jfr även Skatteverket 2005). En intervjuperson förklarar hur det gick till i det kriminella nätverk han ingick i:

Om en person vill ha SGI går den personen till mig och så sätter jag in den här killen i ett bolag. Sedan betalar jag in skatter och avgifter för honom i två månader – det får han pynta själv. Och sedan sätter jag över lön till honom från mitt konto och så får han lämna tillbaka de pengarna. Sedan är det klart! Sedan kan han gå och sjukskriva sig och göra vad fan han vill. Grejen har nu varit att de flesta killarna inom branschen har gått på sjukbidrag och då slipper man det här springandet till Försäkringskassan, till doktorn och bla, bla, bla. Det har tagit kanske två år och sedan har de fått det här bidraget.

Enligt samma intervjuperson går det också att muta sig till läkarintyg, en slutsats som vinner stöd även i andra intervjuer, även med myndighetspersoner. Intervjupersonen berättar vad han betalade:

Ja, om vi säger som så här... Ett sjukbidrag – då går du en gång i månaden till en läkare som inte är med i Försäkringskassan eller vad det heter nu, det får du betala själv. Då kostar det 1 200, 1 300–1 400 kronor. Man är där i 10 minuter, för det tar han 300–400 kronor. Tusenlappen, det är den som är mutan.

Arbetsgivare som tillhandahåller sådana förhållandevis förmånliga kontakter får sannolikt mer lojala anställda än de arbetsgivare som inte är lika engagerade.

Slutsatser: Kontraktfas

- För företagaren med småskalig skattebrottslighet kan fördelningen mellan vit och svart verksamhet variera. Om kunder och eventuell personal inser att verksamheten delvis är svart ökar utgifterna för företagaren eftersom de rimligtvis vill ha del av de svarta pengarna.
- Företagarens förhandlingsposition är ofta svag, vilket medför att han eller hon många gånger får acceptera motparternas (till exempel en rådgivares) villkor. Det ökar företagarens kostnader.
- Inom organiserat svartarbete ökar svårigheterna för gärningspersonerna. Där anlitas personer som ska skydda organisatörerna genom att stå som företrädare för bolag. I uppgiften ingår att ta på sig ansvaret för skattebrottet om det upptäcks. Målvakternas löner och uppdrag varierar, men få tar betalt i paritet med de risker och det ansvar de tar på sig. Skälet är sannolikt att det är svårt att överblicka konsekvenserna. Om medvetenheten om riskerna ökar, kan de komma att ställa större krav. Det ökar kostnader och kan skapa problem i kontraktfasen.
- För svartarbetarna är lönerna informellt reglerade, löneskillnaderna är därför små. Omfattningen på arbetet och arbetsgivarens ansvar varierar dock, vilket innebär att vissa personer har bättre skydd än andra. Missnöje med villkoren kan leda till konflikter.
- I vissa fall finns en vit deltidsanställning som kan täcka upp för de brister som uppstår i svartarbetet (avsaknad av försäkring, sjukpenning- och pensionsgrundande inkomst). I andra fall kan arbetsgivaren – ibland mot extra utgifter – tillhandahålla anställningspapper, kontrolluppgifter eller till och med läkarintyg som ger svartarbetaren full tillgång till samhällets trygghetssystem. Det innebär att aktörerna blir av intresse även för de bidragsutbetalande myndigheterna.

Intern kontrollfas

Den interna kontrollfasen innehåller fler svårigheter för personer som bedriver storskaligt svartarbete än för dem som själva fuskar i mindre skala. Aktörerna har olika strategier, men oavsett strategi är lojalitet mellan de inblandade viktig för att skattebrottsligheten ska löpa på. Svårigheterna för internkontrollen är att ha ordning på den vita respektive svarta delen av verksamheten, på att arbetet utförs till acceptabel kvalitet och att inga klagomål eller andra konflikter exponerar aktörerna.

Ordning på böckerna – en fråga om intern kontroll

Ett klassiskt problem för kriminella verksamheter är att aktörer – i syfte att minska upptäcktsrisken – fjärrar sig från den synliga delen av verksamheten (Reuter 1985). Det får till följd att den internkontroll som normalt finns inom en verksamhet för att säkerställa kvalitet och effektivitet blir lidande. Då själva byggnadsarbetet inte är kriminellt – utan endast det senare följande skattebrottet – är kontrollen enklare jämfört med en helt kriminell verksamhet.

Några personer som själva varit verksamma inom organiserat svartarbete berättar om hur det finns ”chefer” eller ”faktureringskillar” som åker runt på arbetsplatserna och kontrollerar att arbetet utförs korrekt. En intervjuperson berättar:

Organisatör: *Vi har ett huvudkonto, men när vi fakturerar så fakturerar vi två olika serier. Så att den vita delen har en serie, den svarta delen har en annan serie och pengarna kommer in på finansbolaget och sedan tas de ut. Så det är inte alls krångligt att redovisa det där.*

Intervjuare: *Nej, men har det aldrig hänt att det har blivit fel fakturanummer, att man har blandat ihop den svarta och den vita delen?*

Organisatör: *Nej.*

Intervjuare: *Det är ändå så tydligt vad som hör till...?*

Organisatör: *Det är så tydligt på grund av att där har man en person som är med ute på byggena och kollar av så att allting blir rätt gjort. Så att han kan åka och fakturera. Det finns alltid en faktureringskille med i bilden.*

Svårighetsgraden ökar med dubbla bokföringar och många aktörer i de genomgångna ärendena har problem med att få ihop sin vita bokföring. Vissa uppdragsgivare ställer krav på utförliga tidrapporter för samtliga byggnadsarbetare. Det ökar riskerna och ställer till problem när även underentreprenörerna med svart arbetskraft behöver ha tidrapporter som underlag för fakturor. De kan dock ha ett eget behov av dem för löneutbetalningarna.

En intervjuperson som arbetat svart berättar att han hos vissa arbetsgivare tidrapporterade lika noga som de arbetskamrater som jobbade vitt. Liknande exempel finns där myndigheterna ibland kommit över de ”svarta” tidrapporterna. När intervjupersonen arbetat i mindre firmor, där han är närmare bekant med arbetsgivaren, är det snarare anteckningar i ett eget block som lämnas över vid löneperiodens slut. Särskilda svårigheter uppstår när samma personer arbetat både svart och vitt, och arbetsgivaren egentligen behöver ha två system.

Ett exempel från ett ärende:

Lappen påträffades vid en skatterevision och visar den svarta lönen i kronor. På denna framgår hur aktörer hanterar personer som vid sidan av sina vita löner har svarta inkomster:

Sätt inte in dom Här Lönerna	
[förnamn]	10,060
[förnamn efternamn]	9,712
[förnamn efternamn]	12,886
[förnamn efternamn]	12,828
[förnamn efternamn]	<u>12,716</u>
	58.202

Resultaten talar för att den svarta bokföringen inte medför några större utgifter. Det handlar snarast om ersättning till en person som ska se till att det är ordning på alla papper. Även om intervjuerna antyder att sådana personer är förhållandevis välavlönade är det en begränsad utgift som väger upp riskerna med bristande intern kontroll. Förekomsten av dokumentation utgör dock en risk, i synnerhet om myndigheterna kommer över uppgifterna.

Verksamheten styrs av lojalitet

När myndighetspersonerna fått frågan om det förekommer att man lurar varandra inom nätverken, gör samtliga bedömningen att det inte är så vanligt. Dels av lojalitetsskäl, dels för att personer inte vågar. Gärningspersonerna berör också detta, men är generellt mer benägna att betona att svartarbete bygger på lojalitet. Det är föga förvånande då en slutsats av kontaktavsnittet var att skattebrotten begås inom nätverk där aktörerna känner varandra väl. De nätverk som bedriver organiserat svartarbete präglas enligt intervjupersoner av tillit. En organisatör berättar:

Jag har hållit på med det här i många år, jag känner nästan alla som håller på i [Stad]. Jag kan säga att vi kör ungefär lika tajt som italienska maffian gör, om du förstår vad jag menar? Det är jättetajt för här handlar det om att man måste ha med människor som har hjärnan på skaft hela tiden. När vi jobbar så jobbar vi inte åtta timmar. Man går upp klockan 7 på morgonen och är klar kanske 22 för man måste lösa problem i olika led och helst då inte via telefon utan man måste träffas.

Att styra över svartarbete som bedrivs i organiserade former ställer krav på ledning och kontroll. Många problem uppstår som måste lösas. Som citatet illustrerar kan det vara mycket tidskrävande.

Många intervjupersoner framhåller att det lönar sig att vara lojal då det kan innebära nya chanser till arbete i den svarta ekonomin.

Det gäller för alla aktörer, men speciellt arbetarna som kan få löneförhöjningar om de arbetat ett tag för samma person. Flera lyfter fram att det gäller att skapa en inställning hos personalen att villkoren är rättvisa och att de får sin del av kakan. När alla ser vinstmöjligheterna byggs lojaliteten upp. Särskilt gäller det personer som har information som kan användas mot nätverket.

När nya kontakter behöver tas används gärna olika kontaktförmedlare, som har sin yrkesstolthet och värnar om att bygga upp goda relationer till sina uppdragsgivare. Det innebär att lojaliteten säkerställs genom förmedlaren.

Riskfylld strategi att involvera aktörer med skrämselkapital

I de fall lojaliteten inte räcker till finns interna kontrollsystem. Några intervjuade myndighetspersoner lyfter fram att kopplingen till kriminella gäng ofta upplevs vara stark. Om inte annat går det att ta hjälp av sådana aktörer om problem skulle uppstå. Även personer som arbetar i egen regi som torpeder och säljer sina tjänster till ekobrottslingar skymtar fram i ärenden och intervjuer.

Samtidigt drar intervjuade myndighetspersoner ibland likhetstecken mellan storskaliga skattebrott med stora belopp och kriminella gäng, på ett sätt som inte framstår som helt befogat. När intervjuaren har ställt följdfrågor om dessa misstankar om gänginblandningar varierar svaren från att det finns konkreta misstankar och viss bevisning till att det endast är beloppen som får intervjupersonen att tro det. De personer som själva varit verksamma med att organisera svartarbete vill tona ner betydelsen av gängen. Dels utgör gängen ett problem då de drar till sig myndigheternas uppmärksamhet (en ”extern kontrollkostnad”), dels uppskattas inte deras inställning till verksamheten. Det är i synnerhet gängens syn på konflikthantering som inte är populär, vilket illustreras i citatet. En organisatör svarar på en fråga om huruvida kriminella gäng, som mc-gäng, är verksamma inom organiserat svartarbete:

Jag kan säga så här att många av de större skulle inte våga ta in sånt folk. Om något skulle gå snett är de inte rädda för att gå hela vägen. Det är bättre att ha med andra [att göra som] man kan förhandla med.

Klagomål och interna konflikter kan utnyttjas av myndigheterna

De personer som arbetar svart har möjligen generellt sett en svagare position på arbetsmarknaden och kan därför i lägre grad än annan arbetskraft protestera mot en dålig arbetsgivare. Samtidigt finns en rad exempel där verksamheten inte löpt friktionsfritt. Det handlar vanligen om att byggnadsarbetare inte har fått betalt och därför klagat hos dem som sköter löneutbetalningarna. Klagomål innebär dock alltid risker för exponering av brottsligheten och därför försö-

ker organisatörerna lösa problemen smidigt. Exempel finns dock där byggnadsarbetare hotats och till och med misshandlats när de har framfört klagomål. Intervjuer och ärenden antyder att missnöjda arbetare, eller personer som har lurats, är mer hjälpsamma i brottsutredningar och revisioner. Förekomsten av klagomål talar för att en mängd aktörer inte lägger stora resurser på att skapa lojalitet eller utöva kontroll på annat sätt. Det ger också ett utrymme för myndigheterna att få information.

Som redan konstaterats är flera grupper inte i någon stark förhandlingsposition. Visserligen kanske de inte känner någon större lojalitet mot sin arbetsgivare, men de har heller inget att vinna på att vända sig till myndigheterna. Avsaknaden av arbetstillstånd, bidragsberoende eller skulder gör att de riskerar sanktioner för sin egen inblandning. De undviker sannolikt myndighetskontakter redan av dessa skäl.

Skulder och egen belastning ökar lojaliteten, men också riskerna

En stark form av intern kontroll är när den anställde till uppdragsgivaren har skulder som inte är av helt legal natur. Det skapar ett beroendeförhållande. Om man dessutom har kontakter med personer med starkt skrämselfkapital antas riskerna vara små för att den anställde samarbetar med myndigheterna. En intervjuad åklagare upplever dock att rädsla medbrottslingar – ofta på väg ut från förhör eller från rättegång – berättar vad som egentligen inträffat. Informationen går inte att använda då personerna inte vill stå för uppgifterna om exempelvis vilka som är de egentliga huvudmännen. Sådan information kan dock vara värdefull för myndigheter som arbetar med att kartlägga nätverken som begår skattebrott. Det handlar inte enbart om det enskilda brottmålet utan uppgifter om nyckelpersoner kan vara intressanta i en större kartläggning.

I intervjuerna finns också antydningar om att personer som har bistått i den skattebrottsliga verksamheten kan känna att det är svårt att dra sig ur. Risken för läckor till myndigheterna anses minska när personerna själva har begått brott och exponerat sig, exempelvis som styrelseledamot för bolag som använts för skattebrotten (jfr Brå 2008:8, diskussionen om självcensur). Det innebär att behovet av att kontrollera sådana personer minskar, om den risk man vill minimera är risken för lagföring för skattebrott.

Exempel från ett ärende:

Målvakten för ett bolag hade spelskulder och andra skulder han dragit på sig när han var kroppsbyggare. Därför fick han starta ett bolag som användes inom organiserat svartarbete i byggbranschen. Hans ersättning var att skulden löpande reglerades och att han fick lite extra pengar att leva av.

Samtidigt kan skulder till andra aktörer göra personer mer opålitliga. En skattebrottsutredare berättar om ett fall där en anställd till följd av spelskulder förskingrade pengar av sin uppdragsgivare. Tecken på en sådan problematik finns även i andra delar av materialet.

Flera intervjupersoner framhåller också att organisationerna undviker att ge viktiga och känsliga uppdrag eller information som kan användas för att skada verksamheten till opålitliga personer. Oron bedöms dock vara större vid hantering av pengarna än vid andra moment i verksamheten (se vidare kapitlet Penningmaskering).

Att sedan tidigare vara brottsbelastad är ingen fördel. Flera intervjupersoner påpekar att de inte gör affärer med vem som helst. Exempel på personer som undviks är missbrukare och personer med en lång kriminell bakgrund, ekobrottslighet undantaget. Samtidigt finns många exempel där organisationer har fått nöja sig med personer som inte uppfyller önskemålen. Principer och verklighet är därför inte riktigt samma sak (jfr även Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Spapens 2011).

Orutinerade medhjälpare mindre lojala mot uppdragsgivaren

Personer utan kriminell belastning, men med en naiv inställning till de tjänster de utfört åt nätverken, framstår som mer benägna att samarbeta med myndigheterna än personer med annan bakgrund. Flera exempel finns där släktingar till mer involverade personer vid förhör berättat om sitt eget agerande och vem som rekryterat dem. Det har ofta rört sig om personer som inte riktigt tagit till sig att de medverkat i brott innan de väl sitter i förhör. Med andra ord bryter de överenskommelserna om tystnad när de inser att de inte förstått vidden av de uppdrag de tagit på sig. Samtidigt som risken för stölder eller att dessa personer samarbetar med konkurrenter är liten, utgör de en risk för organisationerna. För myndigheterna kan dock dessa personer vara värdefulla uppgiftslämnare, i synnerhet om de görs medvetna om att de blivit utnyttjade i brottslig verksamhet.

Begränsat informationsflöde som kontrollstrategi

Långsiktigheten i samarbetet ("kontrakten") mellan vissa aktörer medför att den interna kontrollen måste vara hög. Om någon av dem avslöjas ökar riskerna för övriga medlemmar i nätverket. Gärnings- och myndighetspersoner beskriver att en vanlig strategi är att centrala funktioner och viktig information hålls inom delvis slutna kretsar. Eftersom kunderna som köper de svarta tjänsterna tillhör den legala ekonomin och därmed riskerar mycket vid upptäckt värnar organisationerna om dem. En organisation berättar:

Intervjuare: *Hur kontrollerar man att överenskommelser följs?*

Organisatör: *Det gör man på olika sätt. Man pratar kamouflerat, man säger väldigt sällan saker i klartext. I så fall är det någon man redan har jobbat med, och på ett säkert ställe. Man kommunicerar så försiktigt att även om du stod bredvid skulle du inte förstå vad vi pratade om. Alla är måna om sina löpande löner, den här verksamheten är inte "hit and run". Det är långsiktigt. Personerna som är som en brandvägg sköter kommunikationen med fotfolket där nere. De kan tjalla hela tiden, men de vet ingenting om resten.*

Intervjuare: *Brandväggen då?*

Intervjuperson: *Han har bonus för att han håller käften. Dessutom får han mer förtroende, eller samma eller bättre position än tidigare när han kommer ut från fängelset.*

Intervjupersonen använder termen brandvägg om målvakter, arbetsledare, möjligen kontaktförmedlare och andra funktioner som finns till för att skydda övriga personer i upplägget. Att ha en brandvägg är snarast att betrakta som extern kontroll, men den interna kontrollen kan delas in i två delar. Den första har redan berörts och handlar om att på olika sätt skapa lojalitet bland dem innanför brandväggen, så att ingen viktig information läcker ut. Den andra handlar om att uppmuntra brandväggen att inte avslöja något – och i de fall aktören inte längre litar på sin brandvägg, se till att ingen avgörande information nått fram till den personen. En annan intervjuperson förklarar hur man begränsar upptäcktsrisken för egen del:

Vi organisatörer träffar aldrig byggarbetarna. Vi träffar aldrig någon av dem. De vet aldrig vilka vi är utan vi har folk under oss som ser till och sköter gubbarna. Och där måste man vara försiktig så att man tar in rätt personer, för är det någonting som händer får de stå för det själva.

Att använda vattentäta skott försvårar internkontrollen

De vattentäta skott som uppstår mellan olika funktioner inom det organiserade svartarbetet gör dock att verksamheten blir svår att överblicka (jfr Reuter 1985). Det försvårar den interna kontrollen och medför att verksamheten kan exponeras för externa parter, exempelvis genom bristande kvalitet på arbetet. Flera myndighets- och gärningspersoner nämner hur bristande kvalitet ibland gör att kunder och beställare börjar klaga. I förlängningen kan det medföra att uppmärksamhet riktas mot dem som ansvarat för arbetet. Då kan lojaliteten inom nätverken sättas på prov. Andra aktörer lägger vissa resurser på kontroll av arbetskraften för att undvika sådana

problem, exempelvis genom att anställa kvalificerade arbetsledare. En intervjuperson som själv arbetat svart berättar:

Det finns inga referenser när man jobbar svart utan personen som anlitar dig får helt enkelt utgå från att du kan det du gör, och det märker ju han eller hon också efter ett tag. Är det så att man inte kan... För jag har varit med på platser där det fanns folk som inte kunde det här med stambyten, lägga upp kök och sådant där, fast de var inte kvar så länge, inte mer än 2–3 dagar.

I vissa avseenden underlättas dock den interna kontrollen. Många aktörer begår skattebrotten inom personliga nätverk, där någon i nätverkets kärna känner arbetskraften och dessutom någon person hos beställarbolaget. Om myndigheterna börjar utreda och ställer frågor till beställaren kan informationen vidarebefordras till de aktörer som stått för den svarta arbetskraften. Det innebär att de hinner få tag i målvakter eller andra ”brandväggar”.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Företagaren som begår småskaliga skattebrott har begränsade behov av intern kontroll utan sköter det mesta själv, i synnerhet den riskfyllda hanteringen av de svarta intäkterna.
- Inom organiserat svartarbete bygger den interna kontrollen framför allt på tillit och lojalitet. Ofta begås brotten inom nätverk där lojaliteten redan finns, i andra fall upplever parterna att alla tjänar på brottsligheten. Det är denna lojalitet som måste luckras upp av myndigheter och andra aktörer.
- Personer som inte samarbetar med myndigheterna är inte per automatik lojala med sin fuskande arbetsgivare. Medbrottlingar med tidigare brottsbelastning, stora skulder till Kronofogden eller bidrag från trygghetsystemen har sannolikt låg anmälningsbenägenhet. De har lite att vinna, men mycket att förlora på att samarbeta med myndigheterna. Bidragsutbetalande myndigheters och organisationers kontrollverksamhet är därför av betydelse. Om personer som arbetar svart och har bidrag samtidigt blir av med sitt bidrag har de inte lika mycket att förlora på att svara på Skatteverkets och Ekobrottsmyndighetens frågor.
- Stölder och bristande kvalitet på arbetet stör verksamheten och medför förluster för gärningspersonerna. Dessutom kan det synliggöra den svarta verksamheten för myndigheterna.
- Att begränsa informationsflödet är en vanlig strategi. Ett uttryck för detta är att bygga brandväggar, som skyddar organisationerna. Myndigheterna måste nå innanför dessa brandväggar, då ökar riskerna för skattebrottslingen markant.
- Outtalade hot kan förekomma. Genom att personer vet att det finns aktörer som har kapacitet att ta till våld håller de tyst om vad de vet och utför sina uppdrag. Myndigheterna måste arbeta mot denna självcensur då risken för direkta försök till otillåten påverkan är liten.

Extern kontrollfas

Oavsett hur den interna kontrollen ser ut inom ett visst nätverk är det ganska få aspekter som inte finns inom en motsvarande vit verksamhet. Personal – oavsett hur de avlönas – uppskattar arbetsgivare som betalar i tid, har möjligheter att erbjuda nya arbeten, löneutveckling och goda villkor i övrigt. Det föder lojalitet. Om allt fungerar bra arbetar de på. När lönen inte betalas ut, kvaliteten på arbetet brister och andra problem uppstår, ökar risken att missnöje kanaliseras så att seriösa uppdragsgivare, fackföreningar eller myndigheter får upp ögonen för verksamheten. Där börjar den externa kontrollen.

Falska identiteter och diskreta företagsbyten

Vissa aktörer använder falska identiteter i syfte att försvåra för myndigheterna (jfr även Brå 2007:18). Exempel finns där samma person figurerat under flera olika namn. Att få fram falska identiteter som klarar en granskning kan medföra vissa extra kostnader, ibland flera tusen kronor (Brå 2007:4, Napoleoni 2006). Till detta kommer att man använder postboxadresser eller anger falska adresser till bolaget, samt att personer som bor utomlands sätts in i styrelsen. Om det passerar obemärkt försvårar det utredningen, men gärningspersonen löper också risken att myndigheterna intresserar sig särskilt för företag inom vissa branscher med viss omsättning och där posten går till en postboxadress.

Även om det beskrivs som förhållandevis ovanligt finns exempel på aktörer som har använt flera bolag parallellt för att fakturera en kund. Bolagen har haft liknande namn (och frekventa namnbyten) och ett snarlikt organisationsnummer som förvillar kunden. Förhoppningen är att kunden inte ska upptäcka att de får fakturor från olika bolag trots att arbetet har utförts av samma personer. Behovet av sådana lösningar har möjligen ökat, då några myndighets- och gärningspersoner menar att bolagens livslängd har minskat, sannolikt på grund av att myndigheterna har blivit mer effektiva. Det tillkommer vissa utgifter, ibland kännbara, för att få bolagen på plats (se kapitlet Roller och rekvisita). Att ha alltför frekventa bolagsbyten anses också öka upptäcktsrisken, en fråga som diskuteras utförligare nedan.

Seriösa aktörer som ställer frågor ökar behovet av extern kontroll

Flera stora bolag har infört diverse kontroller för att förhindra svartarbete, men organisationerna är snabba på att utveckla lösningar för att komma undan sådana system. Resultaten visar dock att de inte gör mer än de absolut måste, vilket innebär att det går att slå hål på deras lösningar. Intervjuer och ärenden talar för att framför

allt de seriösa uppdragsgivarna genom marginellt ökad noggrannhet i sina kontroller betydligt kan öka upptäcktsrisken för dem som använder svart arbetskraft.

En organisatör menade att hans uppdragsgivare kontrollerade hur många som var anställda av organisationens bolag. Det innebar att han bara kunde fakturera för detta antal personer i taget. Däremot saknade uppdragsgivaren kontroll över hur ofta dessa fakturor kom, vilket innebar att organisationen fakturerade med korta intervall, för att även täcka kostnaderna för den svarta arbetskraften. Följden blev dock att fler osanna fakturor skulle tas fram, vilket också medförde visst extraarbete och utgifter för aktören. För seriösa kundbolag innebär en noggrann fakturakontroll ett effektivt vapen mot svartarbete.

Seriösa uppdragsgivare kan skydda sig mot svartarbete genom noggrann faktura- och identitetskontroll.

I de mest organiserade fallen där svart arbetskraft hyrs in via underentreprenörer till större byggarbetsplatser kan upptäcktsrisken öka markant. Detta förutsatt att uppdragsgivaren kräver att personalen måste ha ID-brickor och att namnen på dessa dessutom kontrolleras, så att arbetarna verkligen är anställda av det företag som har tagit hem anbudet. Så är dock inte alltid fallet. En person som arbetat svart berättar:

Jag har haft en ID-bricka på mig synligt flera gånger. Första gången ville jag inte skriva på mitt namn och personnummer, men då sa arbetsledaren att du kan säga ett annat personnummer om du vill. Det är ingen som kollar. Jag har jobbat på polishus, inne på banker, till och med på ett militärt område. De verkar inte ha riktig koll, de har dålig koll.

Flera andra intervjupersoner är inne på samma sak och ger en rad exempel på hur bristfällig kontroll av namn och personnummer kan utnyttjas. För att känna till var kontrollen är bristfällig är det möjligt att utgifterna ökar i kontraktfasen, där insiders i form av arbetsledare eller platschefer på byggarbetsplatsen behöver engageras.

Seriösa uppdragsgivare kan dras in brottshärvor om de inte är tillräckligt försiktiga. De har därför ett egenintresse av att fjärma sig från oseriösa verksamheter.

Seriösa aktörer borde också ha ett incitament att utföra vissa kontroller. Några intervjuade gärningspersoner understryker att vissa underentreprenörer faktiskt inte känner till de skattebrott som begås i senare led. Samtidigt kan de i en revision framstå som skyldiga eller dras med i utredningar som kan skada verksamheten och bolagsföretrådarnas anseende. En person som varit involverad i skattebrottslighet berättar:

Många av de här som verkligen har en organisation med duktiga arbetare och kompetens och det ena med det andra blir jävligt lurade. Som inte ens har en aning om att några steg under så betalas det inte en krona i skatt och det är ju för jävligt alltså. Jag vet

företag som har åkt på miljontals kronor i skatt, alltså som har blivit involverade i härvor som de fan inte haft med att göra!

Resurser krävs för att få bolag att ”smälta in”

De allra flesta intervjupersonerna lyfter fram hur svart och vit verksamhet blandas för att försvåra upptäckt. En intervjuperson som själv hade minskat sin redovisade verksamhet berättade att han fakturerade vissa kunder och använde ”kontantmetoden” med andra, och detsamma gällde inköpen för att inte få obalanser. Den svarta verksamheten var kontantbaserad och nådde med andra ord aldrig bokföringen, utan sköttes helt vid sidan om. Det är dock svårt vid mer storskaliga verksamheter och där beställare är duktiga på att ställa frågor och inte accepterar kontanthandel.

För att undvika att bolagets revisor fattar misstankar finns exempel på hur aktörer skött bolagen noggrant och lagt en hel del resurser på bokföring och liknande, trots att bolagen sedan ska användas för att begå brott. En revisor berättar om ett sådant typiskt fall:

Den som drev byggbolaget vinlade sig om att göra allting rätt i bolaget. Alla momsar var betalda i rätt tid, det fanns knappast några kostnader i bolaget som kunde ifrågasättas. Det var ett ovanligt snyggt bolag. Alltid i tid, de hade en bra redovisningsbyrå som skötte bokföringen. Revisionellt fanns det i princip ingenting att anmärka på.

Det kostar en del att hålla ett bolag i sådant ”snyggt” skick, men framför allt krävs kompetent personal och ordning i rullorna. Samtidigt hade ju denna revisor misstankar mot sin klient och letade extra noga tills skattebrottet uppdagades.

För de företagare som har haft en verksamhet länge, men som efter en tid har börjat gå dåligt och där syftet med skattebrottet är att rädda bolaget, ser situationen annorlunda ut. De framstår redan vid en förhållandevis ytlig granskning som ”dåliga” företagare eftersom bokföringen inte är i ordning.

Flera intervjuade myndighetspersoner betonar att bolagens kortlivade underentreprenörer borde vara en varningsklocka, för alltifrån ärliga företagsledare för kundbolagen till deras revisorer och i ett senare skede Skatteverket. Som ovan nämnts ökar svårigheterna för gärningspersonerna att kontrollera verksamheten, och överskådligheten minskar med en struktur där flera på varandra följande bolag sätts in. Bolagen fyller ett enda syfte – att öka avståndet mellan beställaren och de aktörer som anställer svartarbetare. Samtidigt menar vissa intervjupersoner att förekomsten av en längre kedja av underentreprenörer minskar risken att beställaren upptäcker svartarbetet. Och syftet är ju att det ska försvåra för beställaren – och

Kortlivade underentreprenörer är en varningsklocka om att allt inte står rätt till.

myndigheterna – att klargöra vem som är ansvarig för skattebrottsligheten.

För organisatören av skattebrotten finns en balans mellan att tillräckligt tidigt sätta in målvakter, ibland i flera olika led, för att skydda sig själv från upptäckt och att inte riskera att bolaget identifieras som ett brottsverktyg innan det har uppfyllt sitt syfte. Personer som är frekventa målvakter anses också öka upptäcktsrisken och leda till att myndigheter får upp ögonen för ett bolag. Om något bolag oväntat måste avvecklas, till exempel för att myndigheterna har börjat utreda det, kan det enligt en intervjuperson bli svårt att få ihop tillräckligt långa kedjor av underentreprenörer för att spåren inte ska peka mot de mer involverade aktörerna.

Annan brottslighet kan öka upptäcktsrisken

De aktörer som utövar en kraftfull intern kontroll med exempelvis hot om våld kan i vissa fall ha skrämt personer till tystnad. Samtidigt har de också exponerat sig inför myndigheterna. Det pratas mer om personer med ett konfronterande beteende, något som stör aktörer som helst vill bedriva sin kriminella verksamhet i lugn och ro, utan att dra till sig någon uppmärksamhet (jfr även Brå 2007:4, Brå 2009:7, Brå 2008:8, Skinnari 2011).

Att försöka påverka myndighetspersoner att lägga ner utredningar och revisioner framstår av ovan nämnda skäl som mycket ovanligt (jfr även Brå 2005:18, Brå 2009:13). Enstaka händelser finns, men generellt framstår hot som ytterst ovanliga. En vanligare metod är att försöka undvika myndigheterna så långt det går och lägga ut riskfyllda uppdrag på andra personer, exempelvis målvakter.

Däremot tycks vissa aktörer profitera på kriminella gängs skrämsekapital utan att ha någon egentlig koppling till gängen. Genom att hänvisa till gängen bidrar de till att ge Skatteverket en skev bild av vilka som ligger bakom den kriminella verksamheten. Som nämndes i den interna kontrollfasen talar mycket för att exempelvis kriminella gängs betydelse ibland överskattas (jfr även Brå 2007:27). En organisatör svarar på en fråga om varför gängen ofta dyker upp i intervjuer och ärenden:

Jag kan förklara för dig varför det blir så. Om jag till exempel har haft en [gångare], så har han frågat mig, vad ska jag säga nu om jag åker fast? Ja, då säger du att du har blivit tillfrågad om det här av en person med utländsk härkomst eller MC-gäng. Och du är livrädd. Mer än så kan du inte säga. Sedan ber du alla dra åt helvete och så ber du din advokat att ringa mig och så får vi se hur vi ska lösa problemet. Så det har gått som kutym i det hela att man alltid skyller på MC-gäng eller utlänningar (skratt).

Vid sidan av våld och hot finns också tecken på att myndighetspersoner prioriterar ärenden där det finns både skattebrott och bidragsbrott. Det upplevs som särskilt klandervärt att begå brott mot två system. Tecken finns också i undersökningen på att privatpersoner också tycker att det är värre och är mer benägna att tipsa myndigheterna vid sådana situationer. Några myndighetspersoner menar dessutom att det har blivit mindre vanligt att personer med svarta inkomster samtidigt har bidrag från framför allt Försäkringskassan, men även från vissa a-kassor. Skälet antas vara att kassorna har blivit mer aktiva med kontroller och med att samköra register (jfr SOU 2011:3, FUT-delegationen 2007).

Slutsatser: Extern kontrollfas

- En vanlig strategi är att försöka få det att framstå som att bolagets alla intäkter redovisas. Det innebär att man lägger extra resurser på bokföring och redovisar en rimlig omsättning. Ju aktivare myndigheterna är i sina kontroller, desto mer resurser får gärningspersonerna lägga på att få bolaget att se legitimt ut.
- Mer avancerade aktörer köper eller startar bolag med liknande organisationsnummer och byter namn på dem med jämna mellanrum för att kundföretag inte ska reagera. Om kundföretagen är medvetna om denna strategi och dubbelkollar organisationsnummer fungerar inte detta. Genom att också tipsa Skatteverket om sådana bolag ökar upptäcktsrisken.
- En metod som vissa aktörer använder för att undgå lagföring är att "låna" andras identiteter och utnyttja dem för att dölja sin egen medverkan. Genom att öka kunskapen hos allmänheten om vart man vänder sig vid misstanke om att någon utnyttjar ens identitet får myndigheterna fler ingångar i pågående brottslighet.
- Vissa aktörer har goda kunskaper om hur myndigheterna genomför kontroller, andra har en högriskstrategi, chansar och lär sig nya strategier den vägen. Särskilt den senare kategorin upptäcks i grundliga kontroller från myndigheter eller seriösa uppdragsgivare.
- Kopplingar till annan kriminalitet ökar riskerna då det innebär att flera myndigheter är intresserade av att kartlägga nätverken. Kopplingar till annan brottslighet kan också höja prioriteten på det aktuella ärendet.
- I andra fall försöker personer utnyttja kriminella grupperingars skrämsekapital genom att skapa ett rykte om att etablerade kriminella ligger bakom brottsligheten. Det behöver inte vara sant. Syftet är främst att rikta myndigheternas intresse mot andra aktörer, men indirekt kan ryktena skapa rädsla och åstadkomma självzensur hos myndighetspersoner. Direkta fall av otillåten påverkan mot myndighetspersoner från personer inom organiserat svartarbete framstår dock som mycket ovanligt.

Resultat: Övriga branscher

Likheterna mellan svartarbete i olika branscher är mer slående än skillnaderna. Oavsett bransch behövs exempelvis uppdrag, arbetskraft och specialister som kan bistå i skattebrotten. Hur verksamhe-

ten bedrivs, som i viss utsträckning bestäms av branschtillhörighet, påverkar hur svartarbetet organiseras. Inom många branscher anlitas någon form av underentreprenörer, vilket möjliggör mer omfattande skattebrottslighet. När enskilda tar ut småbelopp ur sin egen verksamhet blir skattebrotten av mer blygsam karaktär och är inte av primärt intresse för denna studie.

I följande avsnitt diskuteras några riskbranscher för svartarbete med tyngdpunkt på skillnader gentemot byggbranschen.

Städ- och bärbranscherna

Inom både de städ- och bärverksamheter där svartarbete förekommer är det vanligt att aktörerna fungerar som en form av underentreprenör. På så sätt liknar verksamheten strukturen i byggbranschen. Samtidigt säljs städtjänster eller bär till större operatörer, ibland utan några andra bolag som skyddande mellanled.

Städbranschen – osynligt men löpande svartarbete

Städbranschen beskrivs som tämligen lik byggbranschen. Flera intervjupersoner tycker sig dock ha noterat att skattebrotten inom städbranschen inte är lika avancerade, främst i bemärkelsen användningen av flera på varandra följande underentreprenörer. En förklaring som anges är att städning är mindre synligt och att det därför undgår kontroller. Dessutom kan de särskilda kontroller och åtgärder som vidtagits inom byggbranschen ha bidragit till att enklare skattebrott avslöjas där. Det gör att gärningspersonerna inom bygg fått anpassa sin brottslighet med ökade utgifter som följd, något som aktörer inom städbranschen inte i lika stor utsträckning behövt göra. En åklagare berättar:

Upplägget är precis detsamma, man har ett städbolag som har underentreprenörer som kanske har underentreprenörer. När det gäller byggbolagen är det ändå mer ordning och reda i brottsuppbygget, upplever jag. Det är transaktioner, på något sätt, byggbranschen är mer professionell. [Stora byggbolag] förväntar sig riktiga bankkonton, transfereringar, kollektivavtal, lite ordning och reda, fackligt engagemang och sådana saker. I städbranschen är det ingen ordning och reda alls!

En skillnad är också att städningen bedrivs permanent och med samma personalbehov på ett annat sätt än inom bygg, där svart arbetskraft kan utnyttjas för att parera arbetstoppar.

Den svartanställda personalen inom städbranschen beskrivs oftare befinna sig i ett tydligare underläge mot sin arbetsgivare än byggnadsarbetare. Skälet är att inslaget är större av personer som inte talar svenska och inte tidigare har arbetat vitt i Sverige. Förklaringen

till detta är att kraven på personalen är små, det krävs inga förkunskaper för att börja städa. Det är en skillnad mot vissa arbetsuppgifter i byggbranschen som ställer krav på erfarenhet.

Ofta rekryteras städpersonalen via landsmän, vilket tillsammans med ytterst begränsade möjligheter att få andra anställningar ökar lojaliteten mot arbetsgivaren. Flera intervjuade myndighetspersoner har reagerat på att löneläget är mycket lågt för svartanställda städare, 50 kronor i timmen återkommer ofta i materialet.

Bärbranschen är synlig och kräver logistik

Inom svartarbete i bärbranschen råder liknande förhållanden, men de anställda befinner sig vanligen i ännu större underläge mot sin arbetsgivare. De kan ha skuldsatt sig för att få arbetet, och möjligheterna att hitta alternativ försörjning kan vara små. Dessutom beskrivs flera arbetsgivare ha ett skrämsekäpital och kunna ta till våld, exempelvis mot målvakter och andra medhjälpare.

Till skillnad från många andra branscher kräver dock skattebrottslighet inom bärbranschen en tämligen omfattande logistik och vissa investeringar. Det handlar om östeuropeiska eller asiatiska bärplockare som kommer i stort antal till framför allt norrländska skogar. Då flera arbetsgivare i materialet inte har någon känd direkt koppling till de länder där arbetskraften rekryterats, krävs samarbeten. I ett fall har arbetsgivaren bistått med dokumentation och kontakter med ambassader för sin personal.

Vissa aktörer har köpt upp nedlagda skolor och andra större byggnader där den svarta arbetskraften får bo mot en hyra under bärsäsongen. Även enklare sängar, köksutrustning och fordon, exempelvis bussar har köpts in. Bärplockarna ska transporteras över stora avstånd. Till detta kommer utgifter för målvakter som kan stå som ägare till fordon och hus. Utgifterna för investeringarna kan framstå som betydande, men balanseras av de ”skattefria” inkomsterna. En tolkning är också att det faktum att dessa investeringar lönar sig är ett tecken på att kontrollen brustit och att myndigheterna kan göra mer. De närmast berörda myndigheterna som Migrationsverket (som känner till när arbetarna kommer till Sverige), Skatteverket och Bolagsverket (kan medverka till att identifiera bolagen som här i normalfallet används mycket kort tid) kan öka kostnaderna för gärningspersonerna genom mer utvecklad samverkan på lokal nivå.

Verksamheten blir betydligt synligare än inom övriga branscher, eftersom aktörerna har så många svartarbetare. Om arbetarna har dåliga villkor och det är känt i de närmaste lokalsamhällena ökar risken för tips till myndigheterna.

Samverkan mellan myndigheter som Migrationsverket och Skatteverket på lokal nivå är viktig för att upptäcka skattebrotten i ett tidigt skede.

Restauranger och företag inom handeln

Några intervjupersoner lyfter fram svartarbete knutet till restauranger som tämligen olik svartarbete inom byggsektorn. Det finns några grundläggande skillnader. Restauranger är tydligare än byggverksamhet en säsongsbransch. Många ungdomar arbetar extra delvis eller helt svart under sommarsäsongen. Dessa ungdomar arbetar ofta med servering och har få tidigare meriter och begränsad kunskap om arbetslivet. Det innebär att deras förhandlingsposition är dålig. Vissa beskrivs ha studiemedel från CSN, och de vill undvika att komma över ett så kallat fribelopp för hur mycket de får tjäna innan studiemedlen reduceras (jfr även Brå 2007:23). Följden blir att de är lojala mot en arbetsgivare som möjliggör att få lite extra pengar utan att studiemedlet påverkas. Några myndighetspersoner misstänker dock att studenternas svartarbete har minskat sedan fribeloppen höjdes. En liknande problematik med extrapersonal som arbetar svart gäller sannolikt i småbutiker.

Samtidigt som det finns fördelar för en arbetsgivare med ung och oerfaren personal i och med deras dåliga förhandlingsposition är flera myndighetspersoners erfarenhet att unga anställda kan bistå i utredningar. Med andra ord finns betydande kontrollproblem för gärningspersonerna. När denna typ av personal konfronteras i utredningar erkänner de ofta sin del och berättar vad de vet om skattebrotten. Eftersom de arbetar på ett förhållandevis litet utrymme kan de ha sett mycket som är av relevans för myndigheterna.

En annan grupp anställda är familjemedlemmar och släktingar. Där styr troligen släktbanden förhandlingsvillkoren, vilket bidrar till att överenskommelser inte bara träffas enklare utan troligen också efterlevs. I synnerhet finns en lojalitet mot arbetsgivaren framför myndigheterna. Andra intervjupersoner lyfter fram att restaurangbranschen är ganska "flytande" där personer arbetar kortare tider på ett ställe. Sedan får de bättre "anställningar" genom vänner eller tidigare kolleger och byter då arbetsplats. Genom denna naturliga omsättning på personal sprids också rykten snabbt om personer som misskött sig eller tipsat myndigheterna om sin arbetsgivare. Det innebär att det liksom byggbranschen är lojalitet och en önskan att få nya arbeten som uppväger gärningspersonernas bristande möjligheter till internkontroll.

Några bransch-kunniga och myndighetspersoner bedömer att risker för svarta inkomster är som störst vid verksamheter som sköts av en annan person än restaurangägaren. På så sätt används underentreprenörer på ett liknande sätt som inom bygg- och städbranscherna. En intervjuperson inom branschen förklarar:

På festväningar och sådant bemannas väldigt mycket... det är någon som äger och driver lokalen. Sedan är det någon annan

som tillhandahåller personal och catering, någon annan som tillhandahåller dörrvärdar och entrévärdar och ytterligare någon som tillhandahåller underhållningen. På en festväning kan det vara 5–6 led eller 5–6 olika underentreprenörer som levererar tjänster. Det är svårt att säga var pengarna kommer in från början. Om man tar DJ:s eller band som spelar, de betalas under bordet för att de kanske själva tycker eller det är så man gör. Det finns någon kultur också, tror jag, inom krogbranschen... Det är inte så himla konstigt att man får pengar i handen, liksom.

Eftersom restauranger (och vissa småbutiker) kan ha flera olika typer av tillstånd finns en rad myndigheter som med olika frekvens och befogenheter gör tillsyn. Det innebär att det är en tämligen reglerad och välbesökt miljö. Till detta kommer att restauranger i normalfallet är ganska små. På en större byggarbetsplats kan säkerligen myndigheterna göra besök utan att träffa på alla som arbetar där, men på en restaurang är det svårare att gömma svartarbetare. Även kunderna får en bättre insyn i verksamheten genom den avgränsade ytan. Alla dessa faktorer talar för att utrymmet för skattebrott är betydligt mindre inom restauranger än exempelvis i byggbranschen.

Kassaregister

Diskussionen om restauranger och butiker har hittills fokuserat på skattebrott där *anställda* betalas svart. Inom termen svartarbete ryms också att företagare tar ut medel ur sina bolag utan att redovisa dessa. Tidigare var det enklare att till exempel ha en del av intäkterna vid sidan om, eller använda en kassaapparat som helt enkelt inte var inkopplad. Till det kommer problemet med manipulerade kassaregister. Sådan brottslighet skulle i dag lättare avslöjas vid kontroller med stöd av den nya lagen (2007:592) om kassaregister m.m. Dessutom har kunderna – i och med all uppmärksamhet lagen har fått – en större kunskap om att de kan begära kvitto eller helt enkelt betala med kort. Det har försvårat fusket och medfört vissa extra utgifter för gärningspersonerna.

Några intervjupersoner berättar dock att de redan innan den nya lagen infördes hörde talas om en programvara som manipulerar även de nya typgodkända kassaregistren. Priset för ett sådant program uppges ligga på någonstans kring 5 000–10 000 kronor. Dyra programvaror finns också. Dessutom köper vissa företagare alldeles för dyra programvaror, då okunskapen om vad som krävs och fungerar är stor. Det gäller redan den nödvändiga programvaran för kassaregistren, men säkerligen i ännu större utsträckning för fuskprogrammen. Ett par intervjupersoner hade erfarenheten att restaurangägare kontaktades av försäljare som argumenterade för sin lega-

la programvara med orden att det gick att beställa till en programvara för att manipulera registren.

En uppenbar risk för gärningspersonen med programvaran som manipulerar kassaregistren är att de köps från samma företag. Det innebär att om myndigheterna hittar ett företag som fuskar kan de spåra programvaran till en säljare och sedan börja granska andra butiker och restauranger som köpt samma programvara. Med andra ord är riskerna för gärningspersonen stora vid den externa kontrollfasen, eftersom programvaran enbart vid en första anblick döljer intäkter.

Samtidigt har kassaregistren möjligen förbättrat den interna kontrollen av personalen för butiks- eller restaurangägaren. Det är inte lika enkelt att regelbundet plocka pengar från kassapparaten som från en hög med svarta kontanter utan att det märks. Flera intervju-personer nämner fall där det varit allmänt känt var kontanterna låg innan kassaregistrens tid. Det innebär att riskerna för svinn var betydande. I ett fall hade en caféägare monterat en kamera så att han kunde bevaka sin egen personal av oro för interna stölder.

En intervju-person som arbetar på restaurang har också upplevt att det blivit svårare att ta undan pengar, i synnerhet större belopp, sedan myndigheterna fick nya kontrollmöjligheter:

Där jag har jobbat var det i början väldigt stora summor. Eller rättare sagt i början var det svarta en stor procent av kassan, men sedan började kassorna bli större. Då var det kanske mer att man tog bort, låt säga 3 000 kronor av 5 000 kronor och sedan när det började bli mer kontroller – för de gör ju spontana kontroller, vad heter de? Krogkommissionen? Det svarta blev en mindre del för de såg ju hur mycket jackor som hängde inne på stället och kan väl få ett hum om hur mycket pengar det rör sig om, det vet jag inte.

Eftersom manipulationsprogrammen anskaffas från ett fåtal leverantörer ökar myndigheternas möjligheter att via en granskning av leverantören identifiera ett stort antal användare.

Slutsatser: Övriga branscher

- Skatteverkets och andra aktörers kontrollåtgärder inom byggbranschen är sannolikt en del av förklaringen till varför svartarbetet där är mer organiserat. Gärningspersonernas anpassning efter dessa åtgärder gör dock brottsligheten dyrare och svårare för nybörjare att klara av. En ökad kontroll inom andra branscher borde kunna få liknande konsekvenser.
- Skälet till att svartarbete inom byggbranschen fortfarande är omfattande trots ökade kostnader för gärningspersonerna är troligen att det går att bedriva brottslighet i stor skala. Byggnadsarbeten uppgår till stora värden och det handlar därmed också om stora summor svarta pengar. Dessa förutsättningar finns inte i andra riskbranscher för svart arbete. Potentialen är därför stor att ökad kontroll i dessa branscher väsentligt driver upp gärningspersonernas kostnader samtidigt som möjligheterna till beloppsmässigt stora skatteundandraganden är begränsade.
- Kravet på typgodkända kassaregister har försvårat skattebrott och ökat kostnaderna för manipulerande programvara. Riskerna för upptäckt ökar dessutom då samma fuskprogram används av flera aktörer och köps från ett fåtal leverantörer.

Momsbedrägerier

Bakgrund

När ett företag i ett annat EU-land levererar ett parti varor till ett bolag i Sverige, betalas ingen moms i det andra EU-landet (Magnusson 2007). Moms påförs i stället i Sverige av det momsregistrerade köpande bolaget. På samma sätt gäller om det svenska bolaget i stället säljer en vara till ett annat EU-land. Försäljningen sker utan moms, eftersom varan inte konsumeras i Sverige. Om det svenska bolaget betalat moms på varan får det tillbaka momsbeloppet från den svenska staten. Reglerna om utbetalning av moms från staten skapar förutsättningar för att begå skattebrott. Det här kapitlet handlar om olika former av momsbedrägerier där skatteregler för handel mellan länder utnyttjas.

Hur momsreglerna utnyttjas

Vissa momsbedrägerier baseras på att varor säljs från ett EU-land till Sverige. Företaget som står som mottagare av varorna i Sverige är dock endast ett målvaktsbolag (ofta kallat missing trader). Målvaktsbolagets uppgift är att ta in varor utan moms och sedan sälja dem vidare till ett annat företag i Sverige. Eftersom försäljning sker inom landet ska moms läggas på priset. Enligt reglerna ska målvaktsbolaget betala in momsen för de utländska varor som det säljer vidare i Sverige, men momsen betalas aldrig till Skatteverket. För att göra en lång historia kort säljs varan vidare genom några företagsled varefter man påstår sig sälja den till företag i utlandet. Momspengarna betalas då "tillbaka" till bolaget som sålt varor till utlandet. Detta företag och målvaktsbolaget kontrolleras av samma personer. Med andra ord är målvaktsbolagets huvuduppgift att dra på sig skatteskulden för att det till utlandet säljande bolaget ska göra sin

”skattevinst”. Eftersom någon moms aldrig betalats till staten blir momsutbetalningen en ren ”skattevinst” för bedragarna.

Ärende med momsbedrägeri som rör bilar

Några personer organiserar köp av bilar i ett annat EU-land. Dessa personer får 2 000–15 000 kronor för varje hämtad bil. Personerna anlitar målvakter och ibland även personer som hämtar bilar. En av dem får 1 000 kronor plus omkostnader som betalning för varje bil som hämtas i utlandet. Skatteverket miss-tänker att de som ligger bakom detta momsbedrägeri är etablerade bilhandlare i Sverige. Bilarna kommer både från privatpersoner och företag.

Inköpen sker genom målvaktsbolag i Sverige som ofta saknar bokföring. Genom det momsregistrerade målvaktsbolaget kan bilarna köpas in ”moms-fritt”. Målvaktsbolaget är en pappersprodukt som inte redovisar eller betalar in momsen. När ett målvaktsbolag måste avvecklas börjar personerna använda ett nytt bolag med en ny uppsättning målvakter.

Med i upplägget finns ytterligare en typ av bolag. Där registreras bilar så att bolaget eller en person står som förste ägare i Sverige innan bilarna säljs vidare. En målvakt har fått 300 kronor för varje bil som tillfälligt registrerats på honom.

Olika typer av momsbedrägerier

Momsbedrägerierna går att dela in i karusell-, förvärvs- och tillgångsbedrägerier (Skatteverket 2008c). Till detta kommer enklare former av bedrägerier mot Skatteverket. Oavsett typ av bedrägeri skickas fakturor mellan bolag för att visa en handelskedja medan varuflöden och betalningar inte behöver följa samma väg.

Karusellbedrägeri

I sin enklaste form innehåller ett karusellbedrägeri tre momsregistre-rade bolag i två olika EU-länder (Magnusson 2007, Skatteverket 2008:1). Varianter på detta upplägg förekommer med fler involve-rade företag och länder. Syftet är inte att bedriva handel med varor som ska konsumeras, handeln syftar endast till att få ut moms från staten.

I vissa fall används därför värdelösa eller defekta varor i karusell-bedrägerier. Även handel som bara sker på ”pappret”, utan leveran-ser förekommer. Men i flertalet av fallen cirkuleras små och dyrbara varor som ädelmetaller, mobiltelefoner eller medicinsk utrustning för HIV- och diabetestester (Magnusson 2007, Skatteverket 2008c).

Förvärvs- och tillgångsbedrägerier

Medan karusellbedrägerier företas med varor som saknar mark-nadsvärde har varorna som används i förvärvsbedrägerier en mark-nad i Sverige och skickas därför inte vidare. Vid tillgångsbedrägerier

säljs varor från en grossist i Sverige vidare svart inom landet trots att ett målvaktsföretag i annat EU-land står som falsk mottagare.

Exempel på förvärvsbedrägeri med målvaktsbolag

I bedrägeriet används några bolag i Sverige för att undandra moms vid införsel av ädelmetall. Dessa företag kontrolleras av samma huvudmän, som även legalt handlar med ädelmetaller. Ett målvaktsföretag tar in ädelmetallen och säljer den vidare till de andra företagen i bedrägeriet. Målvaktsföretaget betalar inte in momsen som det ska, utan töms på tillgångar och läggs ner. Momsbedrägeriet gör att aktörerna kan hålla ett lägre pris mot sina kunder. Målvaktsföretaget undandrar närmare 10 miljoner kronor i moms under den tid det används.

Bedrägeri mot Skatteverket

Varianter finns också när bedragarna genom falsk dokumentation försöker få tillbaka moms från Skatteverket. Det kan exempelvis vara företagare som i sin bokföring för in osanna fakturor. I många av dessa fall behövs fortfarande funktioner som liknar målvaktsföretagen i karusellhandel, men tillvägagångssättet är enklare.

Resultat

Kontaktfas

Då målvaktsbolagen regelbundet byts ut består gärningspersonernas arbete i kontaktfasen av att finna målvakter och bolag. Till detta kommer kontakter med medhjälpare och i vissa fall ovetande företagare som kan utnyttjas i brottsligheten. En legal marknad existerar oftast redan där den "momsbefriade" affären ingår. Gäller det varor för konsumtion knyts kontakten med köpare genom legitima försäljare. Det är som i exemplet tidigare där inköpen av fordon styrdes av beställningar från bilhandlare som redan hade avsättning för bilarna.

De inblandade i momsbedrägerierna känner varandra sedan tidigare och deras branschkunnande är en förutsättning för brotten. Som i fallet med svartarbete finns många kontakter upparbetade som naturliga inslag i den legala handeln. Bilar, ädelmetaller, utsläppsrätter och livsmedel förekommer i de ärenden som undersökts för studien.

Målvakter rekryteras i kretsar nära organisatörerna

Riskerna i kontaktfasen blir låga när inte organisatören behöver exponera sig utanför en välkänd social sfär i rekryteringen av medhjälpare. Risker att rekrytera fel person sänks när organisatörer använder sig av personer de redan känner. Pålitliga och naturliga

kontaktnät är grunden för bedrägerierna. Det innebär att målvakter och andra medhjälpare kan sökas bland familj, bekanta och i andra nära kretsar.

Vid större momsbedrägerier ökar svårigheterna. Behovet av olika målvakter höjer kravet på organisatörens kontaktnät. Det kan innebära att organisatören kapar identiteter eller använder utländska medborgare som inte befinner sig i Sverige som målvakter. Som i andra skattebrott förekommer även yrkeskriminella och socialt utslagna. Det har även inträffat att organisatörer i momsbedrägerier kommit över kundregister hos långivare. Organisatören har där sökt efter potentiella målvakter bland personer med ekonomiska problem.

Brottsligheten kräver nya bolag löpande

För att få fram en aldrig sinande ström av bolag fordras också kontakter. Att nyregistrera företag förutsätter inga större förkunskaper. Internetanalysen i undersökningen visar att det går lätt att hitta färdiga bolag på internet.

När aktörer använder nyregistrerade företag kan det dock väcka misstankar om verksamhetens seriositet. Därför väljer vissa att lägga ned resurser på att söka upp företag med en legitim historik.

Medhjälpare utan större branschkunnskap

De här hade suttit inne allihop egentligen. Han [målvakt] har också varit inne på samma anstalt så de hade kontakt. Det var en krets som kände varandra väl.

Skattebrottsutredare

Personer utan större branschkunnskap eller yrkeskriminella utan direkt förankring i branschen hamnar ofta i positioner strax ovanför målvakter, det som tidigare benämnts ”brandvägg” (jfr kapitlet Svartarbete). Dessa personer har ett stort kontaktnät ur vilket målvakter eller andra medhjälpare rekryteras. Men de har sällan kontakter eller förmåga att själva vara huvudmän då de saknar de viktigaste förutsättningarna: kontakter i och kunskap om branschen.

När bilar tagits in via målvaktsföretag har huvudmännen som stått för beställningen haft relevanta kontakter genom sin position i bilbranschen. Bland dem som hämtat bilar har det i stället främst varit frågan om bekantskaper baserat på ett kriminellt förflutet och gemensamma sociala nätverk. Potentiella målvakter lockas av exklusiva föremål och skenet av framgång och status, vilket minskar organisatörens behov av att aktivt söka nya kontakter.

Ovetande företagare inom branschen

Det kan även behövas kontakter utanför gruppen av införstådda medbrottslingar. Det kan röra sig om företagare som görs till mel-

Ökad kunskap om momsbedrägerier kan hjälpa seriösa företagare att inte utnyttjas som ett led i brottslig verksamhet.

lanled i handeln mellan målvaktsbolaget som fört in en vara och gärningspersonernas andra bolag. Den ovetande företagaren miss-tänker inte några skattebrott utan tror att det handlar om en vanlig affärsförbindelse. Gärningspersonerna skapar ett vitt led mitt i ett momsbedrägeri genom att använda normala affärskontakter. Den ovetande företagaren fungerar således som en buffert mellan målvaktsföretaget och organisatören.

Slutsatser: Kontaktfas

- Vid momsbedrägerier döljs brotten ofta i en större vit verksamhet. Därför utnyttjas samma kontaktnät i båda "verksamhetsgrenarna". Det minskar kostnaderna för att söka nya kontakter och hitta lämpliga affärspartner både i Sverige och utomlands. Samtidigt underlättas myndigheternas kartläggningsarbete när de inblandade finns inom en bransch och även har synliga (vita) kontakter med varandra.
- Rekryteringen till målvakter sker ofta i nära kretsar, bland vänner, familj och bekanta. För att finna medhjälpare i karusellbedrägerier utnyttjas kontaktnät som baseras på släktskap eller på att man kommer från samma plats. Även kriminella, missbrukare och socialt utslagna anlitas i vissa fall, men det ökar synligheten och därmed riskerna för organisatören.
- Behov av målvaktsföretag med en etablerad historik innebär ökade utgifter. Dessutom är de svårare att hitta.
- Kostnader för att söka nya kontakter ökar om det sker utanför den vanliga kretsen av gärningspersoner. Detta förekommer vid såväl rekrytering av målvakter som vid kontakt med seriösa företagare som är ovetande om brottsligheten.

Kontraktfas

Kostnaderna i kontraktfasen består främst av utgifter för att anskaffa momsregistrerade målvaktsföretag med företrädare. Det kan vara målvaktsföretag som står för införsel av varor och en organisation av målvakter med olika arbetsuppgifter.

Olika målvaktsroller, olika villkor

När huvudmännen distanserar sig från momsbedrägeriet genom målvakter och medhjälpare i olika positioner ökar utgifterna. I fall där fordon tagits in från utlandet ska någon hämta fordonet, underteckna köpet och agera företrädare för målvaktsföretaget. Till detta kommer målvakter som lånar ut ett bankkonto, företräder registreringsföretag för fordon eller själva står som ägare till fordonet.

Målvakternas ersättning kan variera från ett par flaskor öl till en månadslön på 25 000 kronor beroende på vilken uppgift de har. Målvakter vars enda uppgift är att underteckna ett antal handlingar eller som anses vara opålitliga hamnar i förhandlingsmässigt underläge. Personer som däremot kan hantera flera uppgifter i uppdraget

och är pålitliga har en starkare förhandlingsposition och kan kräva mer av organisatören. Det ökar organisatörens utgifter.

Eftersom personerna bakom uppläggen är i konstant behov av målvakter, dels som företrädare för målvaktsföretagen, dels till assisterande funktioner leder det till en hög personalomsättning. Det medför att överenskommelser måste ingås med nya personer. Den korta livslängden på målvaktsföretagen skapar problem för organisatören, eftersom denne tvingas använda sig av de personer som står till buds.

Stor omsättning på bolag

Medan det i vissa fall endast finns ett målvaktsföretag med företrädare är andra momsbedrägerier betydligt mer komplicerade. En skatterevisor menar att det förekommer att gärningspersonen ”lägger in” ytterligare bolag i vissa upplägg, många gånger upp till tre eller fyra stycken. Det förekommer även att målvaktsbolagen överlappar varandra. När fler bolag används ökar administration och utgifter, trots att målvaktsföretagen bara är pappersprodukter utan vare sig transaktioner eller bokföring.

Flera myndighetspersoner menar att målvaktsbolag har en livstid från cirka tre månader upp till ett år. En annan intervjuperson menar att det numera till och med är vanligt att målvaktsföretagen byts ut *varje* månad.

Kapital och varor

Det kan vara så att det inte ens finns några varor, det finns enbart pappersprodukter. Det kan också vara så att det finns varor, men att i något av de här länderna finns momsförlusten. Ingen redovisar, utan det är samma varor som har förekommit, som har gått runt.

Skattebrottsutredare

Av citatet framgår att det inte behöver vara några riktiga varor i en momskarusell. För stora kvantiteter eller dyra varor behövs dock ett kapital. Det gäller främst branscher som handlar med dyra varor som ädelmetaller. Det är här kopplingen till den legala handeln kommer in i bilden. Kapitalet finns på den legala marknaden och produkterna är i slutändan avsedda för denna marknad. I flera fall är det också etablerade företag som är de verkliga beställarna av varorna. De återkommer ständigt och köper systematiskt varor genom målvaktsföretagen. En skatterevisor beskriver karusellhandeln:

Förut var det mycket handel mellan EU-länderna när det gäller till exempel mobiltelefoner, guld, kanske andra metaller, data-komponenter och sådant. De var lätta att transportera och de hade ett ganska högt värde i förhållande till sin vikt. Då var det

mycket vanligt med de varorna. Sedan har det här spridit sig. Upplägget som sådant används för vilka varor som helst i dag. Det kan vara vad som helst! Blöjor, tvättmedel eller läsk.

Det förekommer också momsbedrägerier där det enbart finns dokument, men inga riktiga varor. Det innebär visserligen en minskad utgift avseende varor och transporter, men gärningspersonerna behöver fortfarande bolag och målvakter.

Ovetande företagare och mellanled

Momsbedrägerier som involverar legal verksamhet förutsätter flera medbrottslingar eftersom säljare och kund, för trovärdighetens skull, inte kan vara samma personer. För att den legale och ovetande företagaren inte ska upptäcka skattebrottet måste säljare och kund framstå som separata aktörer. Den legale företagaren ingår därmed en legal affärsöverenskommelse. Är den legale företagaren vaksam och inser att det i själva verket rör sig om skattebrott kan momsbedrägeriet upptäckas tidigt.

Slutsatser: Kontraktfas

- De stora utgifterna är målvaktsföretag med målvakter. Myndigheternas kontrollåtgärder har drivit upp utgifterna när fler bolag används för att öka komplexiteten i uppläggen. Detta har också skapat ett konstant behov av målvakter.
- Många målvakters förhandlingsposition är svag, medan exempelvis transportörer kan ställa högre krav. Mer kvalificerad personal driver därmed upp kostnaderna.
- För att ge sken av legitima affärer tas ovetande utomstående företagare med legal verksamhet in i momsbedrägeriet. En ökad vaksamhet från den legala företagaren ökar riskerna för organisatörerna och hjälper myndigheter att upptäcka momsbedrägerier.

Intern kontrollfas

Det finns yrkesbulvaner som ständigt ställer upp på sådana här affärer och som vet att förr eller senare dyker vi upp. Men de säger ingenting för det är en del av deras jobb och så åker de in en månad.

Skatterevisor

Med ett fåtal målvakter och andra medhjälpare är behovet av internkontroll begränsat. Med fler bolag och fler medbrottslingar ökar dock risken att någon begår ett misstag som kan leda in myndigheterna på rätt spår.

Lojalitet är centralt för den interna kontrollen

Likt många andra skattebrott är lojalitet inom kretsen av medbrottslingar en viktig orsak till att ingångna avtal hålls. Genom att använda sig av släktingar eller bekanta i momsbedrägerierna minskar risken att bli lurad. Tillit och lojalitet är viktigt för alla aktörer i bedrägeriet, men särskilt viktigt för centrala personer med god insyn i brottsligheten.

För riskfyllda positioner där lojaliteten inte är lika viktig används ibland socialt utslagna personer. De förväntas inte vara lojala och organisatören begränsar informationsflödet till dem för att de inte ska kunna ge viktig information till myndigheterna.

Otillåten påverkan kompletterar kontrollen

Om lojaliteten sviktar kan otillåten påverkan i form av hot och våld förekomma. Påstådda eller faktiska kopplingar till kriminella aktörer med skrämselfkapital används för att skydda verksamheten. Momsbedrägerier har ofta ett stort finansieringsbehov eftersom någon måste ligga ute med pengarna. Det ställer krav på särskilt stort förtroende. Svinn, stölder, försenade betalningar, men även en önskan att dra sig ur leder till att våld och hot ibland används. Det har dock visat sig att våld är ett tveeggat svärd; det kan skrämja personer till att hålla sin del av överenskommelsen. Men rädslan för att utsättas för våld kan även driva inblandade till samarbete med myndigheterna (jfr Brå 2008:8). Myndigheterna måste därför vara mottagliga för information från rädda medbrottslingar.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Den interna kontrollen bygger framför allt på tillit och lojalitet. Ofta rekryteras personer inom nätverk där lojaliteten redan finns: släkt, familj och bekantskapskretsen. Det är en utmaning för myndigheterna att få information från dessa nätverk.
- När flera företag används samtidigt ökar risken för misstag inom upplägget, vilket kan leda in myndigheterna på rätt spår.
- Kopplingar till kriminella aktörer och nätverk utnyttjas för att kontrollera medhjälpare genom otillåten påverkan. Samtidigt kan rädslan för våld ge myndigheterna ingångar i brottsligheten.
- Upplägg med stort finansieringsbehov är känsliga för försenade betalningar, vilket kan öka stressen bland de inblandade. Det kan i sin tur leda till hot och våld eller misstag som myndigheterna kan utnyttja.

Extern kontrollfas

Du behöver alltid ha ett skyltfönster. Det är A och O om du inte jobbar riktigt grovt kriminellt med narkotika, där behöver du inte synas någonstans. Men ska du fungera som företagare i Sverige, så måste du någonstans ändå ha ett juste skyltfönster. Det

är det viktiga. Du måste ha folk som är beredda att fronta och vara beredda att synas.

Skatterevisor

Momsbedrägerierna sker ofta synligt. Det går inte att dölja varor och tjänster när leverantörer och kunder finns i det legala samhället. Däremot gör gärningspersonerna vad de kan för att dölja själva skattebrottet från myndigheter och seriösa affärspartner. Den externa kontrollfasen handlar om hur gärningspersonerna försöker minska sin upptäcktsrisk. Ett vanligt förfarande är att använda flera bolag i en kedja. Huvudskälet till detta är att försvåra upptäckt och komplicera myndigheternas utredningar.

Målvaktsbolag blir exponerade

Förbättrade kontrollåtgärder från myndigheterna gör att målvaktsbolagen ofta behöver bytas ut. Vissa organisatörer använder målvaktsföretagen i annan kriminalitet för att maximera avkastningen under bolagens korta livslängd. Risken för att målvaktsföretagen intresserar myndigheterna ökar när de används på detta sätt. Det gäller även om brotten endast rör olika former av momsbedrägerier.

Flera av ärendena som analyserats i denna studie har, förutom stor åtgång på målvaktsbolag, även innehållit många inblandade med bakgrund i eller koppling till kriminella nätverk. Kopplingen har gjort att myndigheterna har intresserat sig för verksamheten. Dessutom ökar risken att en person som är känd för våldbrottslighet drar till sig myndigheternas intresse.

Även andra anledningar till myndigheternas intresse återkommer. Målvakter som används alltför ofta och inte är trovärdiga i sin roll som bolagsföreträdare kan göra myndigheter uppmärksamma på brottsligheten. En skattebrottsutredare menar:

Det kan vara kända målvakter som gjorde att man tittade närmare på företaget och dess affärer samt att bolaget inte betalade sin moms. Alla bolag som går i konkurs och inte betalar sin moms kan man direkt misstänka. Det är inte meningen att de [målvaktsföretagen] ska betala momsen.

Företag som är etablerade och har funnits länge har ofta ett gott rykte, vilket gör dem särskilt lämpliga för momsbedrägerier. Jakten på företag med en legitim historik som kan användas i bedrägerier driver många att använda företag från andra branscher. En indikator på att bolaget inte är seriöst är till exempel när ett bygg- eller städföretag börjar handla med ädelmetaller, anser flera myndighetspersoner.

När företag plötsligt "byter bransch" är det en indikator för myndigheter och seriösa företag att momsbedrägerier kan ligga bakom.

Det spelar inte så stor roll vad det är för varor, uppläggen är olika men principen är densamma. Inblandade i karusellen kan finnas i många olika länder med olika företag. Skatteverkets arbete mot momskaruseller och momsfusket vid import [och införsel] påverkar och försvårar, vilket leder till att de skattebrottsliga uppläggen måste anpassas till de nya förhållandena. Betalnings-säkringar som Skatteverket gjort har i många fall lyckats.

Skattebrottsutredare

Dessutom förekommer en form av målvaktsföretag med assisterande funktioner i uppläggen. Dessa företag kan till exempel ha som enda uppgift att stå som ägare till en rad fordon som brukas av andra. Flitigt ”ägande” av fordon ger dock en förhöjd upptäcktsrisk och en ingång för myndigheterna.

Behov av snabba pengar leder till slarv

I de fall aktörerna drivits av ett stort behov av snabba pengar och täta transaktioner har planeringen blivit lidande, vilket har påverkat brottets genomförande. Det innebär att huvudmännen sköter de flesta funktionerna själva, något som medför förhöjd upptäcktsrisk. Dessutom genomsyras sådana upplägg av ad hoc-lösningar. Till exempel kan dokumentationen för affärerna vara upprättad i efterhand eller vara felaktig vilket underlättar myndigheternas arbete.

Ökad upptäcktsrisk med myndigheternas samarbete över gränser

När gärningspersonerna tvingas parera myndigheternas tilltagande kontrollmöjligheter ökar även riskerna och utgifterna. Det kan vara att dyrare bolag används som målvaktsföretag. Vissa mäktar inte med de ökade kostnaderna och utsätter i stället sig själv för risken att avslöjas. Upptäcktsrisken ökar också för momsbedrägerierna när myndigheter i olika länder samarbetar och delger varandra information om den legala handeln. Myndigheternas möjlighet till effektiv kontroll och bekämpning av momsbedrägerier förbättras när de kan jämföra uppgifter med varandra över nationsgränserna. I samarbetet mellan länder kan också fusk med handel och felaktigt rapporterad försäljning till utlandet uppdagas, eftersom de felaktiga uppgifterna måste registreras någonstans för att skattebrottet ska kunna genomföras.

Bedrägerier med osanna fakturor och annan dokumentation för att ge sken av handel trots att inga varor finns drar ner logistikkostnaderna för gärningspersonerna. Genom frånvaron av varor ökar samtidigt risken att avslöjas i myndigheternas kontroller.

Ovetande företagare

För åtskilliga momsbedrägerier behövs inte särskilt många inblandade. Men för att skydda organisatörerna tas mellanled in i kedjan.

Om transportbranschen har upparbetade kontakter med myndigheterna kan det underlätta information om misstänkta momsbedrägerier.

Dessa mellanled kan företrädas av införstådda bulvaner och målvakter. En annan variant är att ovetande företagare med legal verksamhet används för att ge kedjan sken av legitim affärsverksamhet. Men användning av ovetande företagare kan vara ett riskmoment. När affärerna med målvaktsföretaget och beställaren framstår som udda kan företagaren fatta misstankar och kontakta myndigheterna.

För att ge handeln en utåt sett ärlig och legal fasad används i vissa fall seriösa aktörer inom transportbranschen. Den externa kontrollen underlättas av att denna typ av stödfunktioner för brotten hålls ovetande om själva kriminaliteten. Enligt en intervjuad skattebrottsutredare behöver transportörer inte nödvändigtvis vara inblandade i momskaruseller. Legala och ovetande transportörer ökar emellertid riskerna för upptäckt eftersom de kan tipsa myndigheterna om de märker att värdelösa varor skickas runt i ett karusellbedrägeri.

Slutsatser: Extern kontroll

- När alltför uppenbara målvakter används kan myndigheter upptäcka pågående brottslighet.
- När målvaktsföretag används till annan kriminalitet har myndigheterna goda möjligheter och upptäcka och ingripa mot momsbedrägerierna.
- Svårigheten att hitta trovärdiga bolag för att fylla behovet av målvaktsföretag balanseras med användningen av företag som är etablerade i en annan bransch. För både andra företagare och myndigheter kan det vara en markör för att misstänka att ett bolag egentligen är ett målvaktsföretag.
- När uppläggen drivs av behov av snabba pengar blir planeringen lidande. Det påverkar brottslighetens utförande, vilket ger förhöjd upptäcktsrisk.
- Upptäcktsrisken ökar för gärningspersonerna med ett intensifierat samarbete mellan länders kontrollmyndigheter och förbättrade möjligheter att jämföra och utbyta uppgifter.
- Legala och ovetande transportörer och företagare som dras med i momsbedrägerier kan fatta misstanke om affärerna framstår som udda. Myndigheterna måste etablera kontaktvägar till riskbranscher så att sådana misstankar förmedlas.

Punktskattebrott

Bakgrund

En klassisk form av skattebrott är när man tar in punktskattepliktiga varor⁶ och säljer dem utan att betala skatt. Skatteverket har gjort bedömningen att det numera främst gäller alkohol, men också tobak och röd finsk dieselolja (jfr Skatteverket 2008:1).

Förutom att aktörerna inte betalar punktskatterna kan varorna säljas utan att moms från försäljningen redovisas till beskattning. Värdet på punktskatter och moms är tillsammans stort, vilket innebär att det rör sig om stora skatteundandraganden.

Varorna tas in i Sverige, med undantag för hembränt (Skatteverket 2008:1). Skatteverket bedömer att vinstmarginalen är större i de fall varan framstår som ”legal” och ”vit”, då samma pris kan tas ut av köparen som om alla skatter betalades (jfr Skatteverket 2008:1). Om köparen inser att det handlar om obeskattade varor blir sannolikt försäljningspriset betydligt lägre.

Resultat: Punktskatter generellt

Intervjupersoner nämner framför allt alkohol och cigaretter, men också olja. De varorna förekommer också i ärenden. Sverige är i vissa fall transitland, då varorna ska vidare till Storbritannien eller Norge. Gemensamt för alla skattebrott som rör punktskatter är att inköpspriset för varan är förhållandevis lågt och att den undandragna skatten snabbt kommer upp i stora belopp. Dessa obetalda skat-

---

⁶ Punktskatter finns på varor som tobak, alkohol och energi, men även på andra områden som avfall, bekämpningsmedel, gödselmedel, reklam, lotteri och vinstsparande. Syftet är ofta att styra konsumtion i en för staten önskvärd riktning (www.skatteverket.se).

ter kan ses som stora intäkter som gör att aktörerna också har råd att dra på sig betydande kostnader.

Exempel från ärenden

Exemplen kommer från de ärenden som analyserats och från intervjuer med myndighetspersoner. De är från olika år vilket innebär att nivån på punktskatterna har varierat något, men syftet är inte att visa den exakta skatten utan illustrera hur stora belopp det kan röra sig om för en leverans.

- En långtradare med 10 miljoner cigaretter – undandragen punktskatt 12,7 miljoner kronor.
- En leverans med vodka, rör något över 10 000 flaskor – undandragen punktskatt 1,5 miljon kronor.
- En tankbil med 55 m³ olja, ofärgad för fordonsdrift – undandragen punktskatt 240 000 kronor.
- Löpande verksamhet med röd dieselolja från Finland – motsvarande cirka 2 miljoner kronor i punktskatt per år som nätverket var i gång.

Punktskattebrott handlar om skrymmande varor, som dessutom behöver transporteras – ibland långa vägar – och sedan lagras någonstans. Därför krävs en omfattande logistik som är för kostsam att bygga upp för en enda leverans (jfr Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Dessutom är en stor del av kostnaderna för logistik desamma för den som handlar med punktskattepliktiga varor och betalar sina skatter och för den som undandrar sig skatt.

Flera myndighetspersoner beskriver att graden av specialisering är stor bland gärningspersoner som är inriktade på olja. Dessa aktörer misstänks inte bedriva handel med andra punktskattepliktiga varor, eller begå andra skattebrott än dem som är knutna till oljan. Det är en skillnad mot alkohol och tobak, där samma personer kan hantera båda varorna. Därför presenteras inledningsvis alkohol och tobak samlad, följt av ett avsnitt om olja.

Resultat: tobak och alkohol

Skillnaden mellan att hantera tobak och alkohol beskrivs inte som särskilt stor i de flesta intervjuerna. Några myndighetspersoner lyfter dock fram väsentliga skillnader. Ett faktum är att flera av de upplagshavare⁷ som finns med i de analyserade ärendena har godkännande för att hantera både cigaretter och alkohol.

Flera myndighetspersoner betonar att Sverige är ett högprisland för alkohol, men endast ett medelprisland för tobak. Det skapar

---

⁷ En upplagshavare är en fysisk eller juridisk person (bolag) som har fått ett särskilt godkännande från Skatteverket att i sin näringsverksamhet tillverka, bearbeta, lagra (i ett skatteupplag), ta emot och sända i väg punktskattepliktiga varor under uppskov av punktskatten, dvs. utan att skatten förfaller till betalning (www.skatteverket.se).

större möjligheter att göra vinster genom att köpa alkohol utomlands. Alkohol är dock mer reglerat än tobakshandel, en fråga som återkommer lite senare i detta avsnitt.

I följande avsnitt kommer resultaten att presenteras uppdelat på fyra olika införselsätt. Vid det första införselsättet används ett skatteupplag. Några myndighetspersoner ger uttryck för att uppläggen där aktörer köper bolag som är godkända upplagshavare och tar in stora partier under kort tid förekommer främst med cigaretter. Vid alkohol har det i större utsträckning varit exempelvis det andra införselsättet; blandverksamhet där en viss del av omsättningen inte redovisas. En myndighetsperson nämner exempel där leveransen varit dubbelt så stor som fakturan anger. Det finns också fall där aktörer har försökt få det att se ut som om de har sålt vidare partier av alkohol eller tobak till andra upplagshavare, men i realiteten tagit ut partierna för svartförsäljning.

Den tredje varianten är så kallad frekvent illegal införsel av alkohol eller tobak. I korthet går det ut på att en mängd personer tar in mindre partier till Sverige och sedan antingen säljer det själva i egna nätverk eller lämnar det till en distributör. Slutligen finns distanshandel, där konsumenterna beställer alkohol eller tobak via en hemsida och varken de som har hemsidan eller konsumenterna betalar punktskatter i Sverige⁸.

Kontaktfas

På ett generellt plan förutsätter handel med alkohol och cigaretter ofta internationella kontakter för att kunna köpa stora partier. I ledet som tar in varorna finns i vissa ärenden personer med kopplingar till samma länder som varorna köps ifrån (i likhet med narkotikahandel, se Brå 2007:7, Brå 2005:11).

Lasterna med alkohol och cigaretter tar stor plats och därför används både stora fordon och lagringsutrymmen. Om inte flera enskilda transportörer anlitas för att hämta mindre mängder krävs chaufförer, omlastare och för vissa verksamheters del rådgivare om vilka skatteregler som kan utnyttjas. Pålitliga omlastare och chaufförer ska också kunna nås med kort varsel, så att partierna snabbt kan omsättas. Med andra ord tas kontakter i vitt skilda delar av samhället. I de flesta ärenden beskrivs också tidigare etablerade vänskaps- eller släktskapsband mellan flera av de inblandade. Ett typiskt intervjucitat om kontaktnäten kommer från en skattebrottsutredare:

---

⁸ Varorna vid distanshandel är beskattade i inköpslandet, som ofta är ett lågskatteland. Men punktskatter ska betalas även i Sverige som destinationsland. Aktören har, sedan vissa formaliteter iakttagits, rätt att få tillbaka den punktskatt som betalats i inköpslandet.

Man kan fundera på hur de här kontaktnäten ser ut, för den känslan har jag i alla fall, att det är via kontakter som de får fram de här killarna. Det finns alltid personer som har ett intresse av att vara med och tjäna pengar. Och på något sätt har de också etablerat sig, gjort ett varumärke av sin egen person, att vara pålitliga. Men exakt hur de där nätverken ser ut, det är väldigt svårt att peka på.

Vissa personer ”återanvänds” dessutom i uppläggen. Det gäller bland annat målvakter som kommer in först när bolagen ska avvecklas. Dessa målvakter kan företräda flera efter varandra bildade bolag. Exempel finns på att sådana målvakter har beställt varor från utlandet och koordinerat så att leverantörerna har fått betalt för varorna i tid. Arbetsuppgifterna ställer med andra ord krav på viss kompetens och kan vara mer omfattande än att endast stå som företrädare i Bolagsverkets rullor.

I några fall finns också kontaktförmedlare. I ett exempel förmedlar en person som avtjänar ett straff vid kriminalvårdsanstalt kontakter till målvakter. En tolkning av detta är att kontaktförmedlaren är en viktig person, som det är mödan värt att söka upp.

En skillnad mellan alkohol och tobak är att det senare är ett område med fler nya aktörer, utan tidigare koppling till branschen. En intervjuperson menar att det beror på att marknaden och tillgången till leverantörer är större. Några andra lyfter fram att alkoholhandeln är hårdare reglerad. Sammantaget talar det för att det är lättare att skapa nya affärskontakter inom tobaksområdet.

Fall med skatteupplag

I fallen med skatteupplag behövs inte alltid en utländsk leverantör, det går också att handla mellan olika inhemska skatteupplag. Där emot registrerar, köper eller utnyttjar aktören ett bolag som är godkänd upplagshavare. Innan bolaget kan bli godkänd upplagshavare har aktörerna hittat och hyrt ett lämpligt lager. Köps ett bolag som är upplagshavare följer upplaget (lagret) med. Bolagen köps exempelvis genom annonser i tidningar och på internet. Indikationer finns också på att bolagsförmedlare ringer runt till befintliga ägare och försöker köpa sådana bolag.

Genom att tid och resurser läggs på att hitta ett lämpligt bolag och rätt personer att involvera i verksamheten är upplagsfallen dyrast och mest organiserade. Här bedrivs verksamheten ofta legalt och synligt tills dess att skatter och avgifter ska betalas in. När den tidpunkten kommer handlar det snarare om att dölja spåren till huvudmännen, en fråga som utvecklas i kontrollavsnitten nedan. En viss del av arbetskraften hämtas från eller kring kriminella miljöer, i synnerhet vid handel med tobak. Även etablerade ekobrottslingar ingår i ärendena. Att det finns personliga nätverk som huvudmännen

utgår från är dock alla intervjupersoner överens om. Samtidigt behöver aktörerna inte alltid kontakta medhjälpare och målvakter, det förekommer också att de kapar eller köper identiteter. En person som varit verksam inom nätverk där man begått punktskattebrott fick frågan om det förekom att man lånar identiteter:

Ja, det kan man, det är lättare för, till exempel, en i [land i annan region] att skaffa sig en falsk identitet som håller hela vägen och fixa falska papper och åka upp till Sverige. De ifrågasätts ju inte här, det kan till och med vara äkta papper fast det är en fingerad identitet på dem. Allting är till salu. Det är likadant i jättemånga länder.

I det fallet syftar han på en person med falsk identitet, men materialet innehåller också exempel på att identiteter använts utan att personen i fråga har kontaktats.

Blandverksamhet

När svart och vit verksamhet blandas är många kontakter identiska för de båda verksamheterna, vilket håller ner gärningspersonens kostnader. Personal behöver inte känna till att det finns en svart del. Den stora skillnaden är att aktören kan behöva komma i kontakt med nya kunder som vill köpa alkohol eller tobak där skatten inte redovisas, eller själv ha ett system med bland annat osanna fakturor som får varorna att framstå som redovisade. Därför kontaktas fakturaproducenter av den som inte ombesörjer det själv.

Frekvent illegal införsel

De personer som genomför frekvent illegal införsel är enligt flera myndighetspersoner ofta sjukskrivna eller sjuk- och förtidspensionärer. Transportörerna är sällan grovt kriminellt belastade personer, men ofta människor i ett socialt utanförskap. De kan också komma från samma länder som cigaretterna och alkoholen. Även i ärendena framträder en bild av transportörer som har det sämre ställt ekonomiskt. När hela nätverk står för smugglingen beskrivs de av myndighetspersoner som smugglarfamiljer, där en stor mängd personer eller kriminella gäng ingår. Eftersom transportmedlen består av små skåpbilar eller transporter sker genom persontrafik, där resenärerna bär godset själva, krävs en stor mängd transportörer. Grupperingarna kan ha 10–15 personer som regelbundet åker åt dem. Här finns också kontakter med distributörer på lägre nivåer så att varorna når konsumenten, se mer nedan.

Distansförsäljning

Denna försäljning är ett förhållandevis outforskat fenomen. Det är enbart ett par av de intervjuade myndighetspersonerna som haft

sådana fall. Till detta kommer några ärenden. Materialet tyder på att handeln drivs av personer som inte är kända i kriminella sammanhang. De har fått råd av skatteexperter och tycker att de har funnit en laglig väg att sälja alkohol där beskattningsansvaret ska hamna på kunderna. Hemsidorna är ofta utlandsregistrerade. Med andra ord behöver försäljarna etablera kontakter med en leverantör, kunder – genom en hemsida – och skatteexperter. I ett ärende har den ena huvudmannen genom släktingars förmedling fått juridisk hjälp. Ett annat ärende innehåller tecken på att en av huvudmännen ”låtsades” vara en nöjd kund som tipsade andra om tjänsten på ett chattforum. Det krävs även kunskap om hur man bygger hemsidor och håller i gång dem.

I vissa fall kommer huvudmännen från det land där leverantören och varorna finns. En myndighetsperson menar att det inte är någon hemlighet att personer involverade i skattebrott omger sig med duktiga jurister och revisorer:

Ekobrottslingen lever ju på båda sidor om lagen, för ibland kan vederbörande stämma i domstol och hota med advokater och alltihopa samtidigt som de håller på med en vrålsvalt verksamhet.

Kunderna

Intervjupersonerna menar att cigaretterna och alkoholen framför allt säljs till restauranger, men också till tobakshandlare och minilivs. Främst alkohol säljs även till skolungdomar och ”vanliga Svenssons” som köper på arbetsplatsens parkering eller liknande. Det kan till och med förekomma försäljning direkt från lastbilen vid marknader eller lastbilsstopp. En intervjuperson berättar om försäljningen till slutkonsumenten:

[D]et sägs bland ungdomarna själva att de har ett mobilnummer och det sprider sig ganska fort. Sedan ringer de bara och beställer och då kommer de och levererar, ett flak, två flak, fem flaskor. Så de är mobila. Däremot, när det gäller vuxna, är det nog faktiskt så att de står, inte bakom skolgårdar men de åker till arbetsplatsen på torsdag eftermiddag, sjukhusparkeringar osv. Och så står de och säljer. De kommer kontinuerligt varje vecka.

Privatpersonerna vet med andra ord var man brukar kunna köpa billig alkohol och cigaretter och tipsar dessutom varandra, vilket innebär att aktörerna inte behöver göra mer för att kontakta kunder än att vara tillgängliga och ha förmånliga priser. Då hittar kunderna till dem.

Slutsatser: Kontaktfas

- För aktörer som blandar svart och vit handel är behoven små av nya kontakter för den svarta verksamheten.
- Vid frekvent illegal införsel används kontakter med en mängd transportörer som kan handla varor i utlandet, ta in dessa till Sverige och lämna över det till en mottagare. Det gör verksamheten synlig för Tullverket och andra myndigheter.
- Inom distansförsäljningen eller vid skatteupplag konsulteras ibland skattejuridisk expertis för att bedriva vad man tror är legal verksamhet eller medvetet skapa brottsupplägg. Kvaliteten på rådgivningen är dock svår att bedöma för oinitierade personer. Det gör verksamheten särskilt riskfylld eftersom felaktig rådgivning kan resultera i mycket stora skatteskulder.
- Det finns en del utgifter och svårigheter förknippade med att komma över bolag med skatteupplag. Särskilt målvakter som godkänns som styrelseledamöter av Skatteverket kan vara dyra och svåra att hitta.

Kontraktfas

Alla de personer som ingår i verksamheten ska inte bara kontaktas utan också kontrakteras och avlönas. Vissa är medvetna om att det rör sig om skattebrott. Andra – i synnerhet där vit och svart verksamhet blandas – avlönas på samma sätt som vid legal handel och har därför inte träffat någon separat svart överenskommelse. När varor beställs fullt legalt kan transporten ingå i priset och skötas av leverantören. Det minskar den personalstyrka som aktören själv behöver anlita. Är det ren smuggling behövs en chaufför, som kan ana att allt inte står rätt till. Det är med andra ord först när de känsliga faserna i verksamheten inleds som särskilda kostnader uppstår eftersom brottsligheten måste döljas.

Fall med skatteupplag

Intervjupersoner och ärenden ger en bild av att det inte är ovanligt att personer försöker *köpa* ett bolag med skatteupplag. I vissa fall har de via bulvaner köpt upp ett välrenommerat bolag. I andra fall har de stöttat personer med råd och dåd för att de ska etablera nya bolag, som sedan kan säljas med vinst. En intervjuperson berättar varför han bildade ett bolag och ansökte om skatteupplag:

Jag fick råd på vägen att... om man gör det på det här sättet, alltså om man startar upp ett bolag, för det är svårt att få [godkännande att hantera punktskattepliktiga varor under skatteuppskov]. Men om man fick i gång det här bolaget kunde man sälja det sen. Och göra en ganska hyfsad [vinst]... Mitt aktiekapital på 100 000 var det jag satte in först och främst. Och sen var det lite löpande räkningar och lite ansökningshandlingar, men det skulle

jag få tillbaka fem gånger om. Man kan sälja det här bolaget när det väl är i rullning.

Hyror för lämpliga lager är löpande kostnader som gör att aktörerna snabbt vill kunna dra i gång sin verksamhet och inte ha starttider på flera månader eller upp till ett år. Tecken finns i undersökningen på att vissa nätverk löpande ser till att de har nya bolag som kan användas för att kontinuerligt ta in varor. Vissa anlitar bolagsförmedlare som yrkesmässigt förmedlar bolag. Exempel finns också i undersökningen på hur bolag har kapats eller använts som redskap för att beställa varor utan att bolagets företrädare har vidtalats.

Direkta kostnader tagna från ärenden och intervjuer:

- Köp av ett begagnat större fordon (skåpbil eller lastbil): 50 000–150 000 kronor.
- Hyra av lager, 200 m²: 21 000 kronor/månad + försäkringskostnad.
- Engångskostnad för nya lås till lagret och larminstallation: 40 000+40 000 kronor.
- Köp av bolag med skatteupplag: upp till 500 000 kronor.

För att få ett godkännande för skatteupplag ska företrädarna ”se bra ut” i registerkontroller, vilket innebär att dessa målvakter till stor del tillhör andra kategorier av personer än vid svartarbete och momsbedrägerier. Det driver också upp kontraktkostnaderna, i synnerhet om personen inser vilka risker han eller hon tar. Målvaktarvodena kan därför vara betydligt högre än vid svartarbete.

Vissa aktörer sätter upp bolag i flera led, så att det bolag som tar in varor till Sverige säljer från sitt skatteupplag till ett annat bolag med skatteupplag. Det är det andra bolaget som säljer varorna utan att betala sina skatter som senare ”offras”. En intervjuperson från Tullverket menar att skälet för ett sådant upplägg – som medför ökade kostnader för ett extra bolag – är att en seriös försäljare i utlandet skulle reagera om aktören bytte bolagsnamn en gång i kvartalet. Det blir som en variant av karusellhandel (se kapitlet Momsbedrägerier). Karusellhandel har också förekommit med snus till Norge.

Ett flertal exempel finns på komplexa bolagsstrukturer med målvakter från Sverige eller utlandet i styrelserna. En gärningsperson berättar vad en utländsk målvakt kan kosta:

Ja, det beror på hur hungrig han är och sedan är det lite omkostnader, men säg en investeringskostnad kanske på ett par hundra tusen. En [fattig] bergsbonde, 100 000 kronor för honom betyder att han kan köpa en stor gård och bli rikast i byn och samtidigt, jag menar, är det moraliskt fel av honom att göra det?

Bolagen avlöser varandra, åtminstone de bolag där skattebrotten begås. I vissa fall ökar komplexiteten ännu mer då personer uppträtt under falska namn eller lånat mer eller mindre ovetande personers identiteter. Ju större och mer komplicerade skattebrott, desto högre kontraktkostnader. Det finns även tecken på att vissa aktörer köper färdiga brottsupplägg. Några myndighetspersoner nämner att sådana upplägg påträffats vid bland annat husrannsakan. Samma upplägg har sedan använts av flera aktörer.

För punktskattebrott anlitas ibland bolagsförmedlare, administratörer som håller reda på all dokumentation, målvakter, kontaktförmedlare som inte bara hittar lämpliga kandidater i Sverige, utan också kan få fram utländska målvakter och arrangera deras resor och tillstånd. Förutom att större upplägg kräver ordning och reda blir verksamheten mer arbetsintensiv. I vissa fall används personer som koordinerar verksamheten så att rätt person är på rätt plats och utför rätt arbetsuppgifter. När laster ska säljas svart och faktiska företrädare döljas blir det mer komplicerat än en legal storskalig verksamhet där allt redovisas korrekt. Ibland redovisar aktörer försäljningar mellan två bolag, medan varorna har sålts svart genom andra kanaler till ett okänt bolag. En intervjuperson berättade om handeln med cigaretter som han var involverad i:

Det rör sig om cigaretter som ett företag har köpt helt öppet. Ett företag som har rätt att hantera oskattade varor och som skulle säljas till [bolag som man falskt angett som mottagare] men som naturligtvis aldrig har ja... Vinsten per pall är ungefär 100 000 kronor på cigaretter när man tar bort skatterna. Det går 18 pallar på ett flak. Det tar ungefär en vecka att omsätta.

Blandverksamhet

Intervjupersoner misstänker att vissa aktörer låter en ”långtradare försvinna ibland”, eller med andra ord säljer en del av varorna svart för att dryga ut intäkterna. Hur kvalificerade aktörerna är påverkar i hur stor utsträckning osanna fakturor och andra handlingar används. Om myndigheterna börjar utreda ska handlingarna visa att endast en blygsam verksamhet bedrivs och bidra till att dölja de svarta laster som försvunnit. Även skalan på de svarta intäkterna varierar säkerligen mycket, vilket avgör hur stora kontraktkostnaderna blir.

Till detta kommer att en distributionskedja kan innehålla helt svarta segment. Ett exempel från undersökningen är en huvudgrossist som tar in cigaretter, en mellangrossist som köper dem och som sedan säljer vidare till en detaljist. Mellangrossisten kan exempelvis på internet utge sig för att vara tobaksgrossist, men bedriver en helsvart verksamhet utan tillstånd. Detaljisterna betalar kontant för varorna och får handskrivna kvitton. Sedan finns varianter på detta, bland annat att större detaljister börjar driva egen grossistverksamhet genom en

mellanhand, för att få större kontroll över verksamheten. Det innebär dock att brottsligheten involverar fler personer och element, vilket gör kontraktfasen dyrare och mer riskfylld.

Frekvent illegal införsel

Att ta in varor på detta småskaliga sätt är en löpande verksamhet. Transporter sker i varubilar och små skåpbilar som åker med alkohol och cigaretter in i Sverige via Skåne. Ett annat tillvägagångssätt är att personer tar med sig resväskor fulla med cigaretter från exempelvis Estland på färja till Sverige. Sedan lämnar de väskorna till en mottagare.

Transportörernas ekonomiska och sociala status tyder på att deras förhandlingsposition är dålig och lönerna därmed förhållandevis låga. En myndighetsperson nämner att de får en del av partiet de tar in för eget bruk och en gratis utflykt, inte så mycket mer. När bussbolag anordnar lite mer storskalig införsel får verksamhetens koordinatörer en större del av intäkterna.

Den frekventa illegala införseln kan bli dyr då den kräver viss planering och koordinering av transporter. Resor för varutransporter måste bokas och betalas.

Distansförsäljning

Ett tecken på att frekvent illegal införsel kan bli dyr är en trend som några myndighetspersoner tycker sig ha sett inom distansförsäljningen av alkohol. Trenden är att varje köpare handlar större mängder i ta- get. En tolkning av denna iakttagelse är att vissa går över från att ha personer som flera gånger i veckan transporterar alkohol till Sverige till att beställa alkoholen på internet.

Som nämnts under rubriken Kontaktfas finns fall där professionell juridisk expertis anlitas för att hitta kryphål i lagstiftningen. Ett exempel från ett ärende är en aktör som lade ut hundratusentals kronor på kvalificerad juridisk rådgivning. Det upplägget höll dock inte när domstolen prövade fallet och personen dömdes för skattebrott. Felaktig rådgivning är ett område som diskuteras vidare i kapitlet Skatteflykt med koppling till utlandet. Även kunder kan känna sig lurade när varor inte når fram, en fråga som utvecklas i avsnittet Intern kontrollfas.

Slutsatser: Kontraktfas

- Handel med skrymmande varor som alkohol och tobak kräver en hel del logistik. Det är inget som byggs upp för en enda leverans. I någon mån förutsätter det löpande överenskommelser, vilket förenklar kontraktfasen. Samtidigt skapar det förutsättningar för myndigheterna att kartlägga nätverken.
- När svart och vit verksamhet blandas kan samma transportörer, lager och i vissa fall distributionskanaler användas i båda delarna av verksamheten. Det gäller i synnerhet om den svarta delen är liten.
- De aktörer som utnyttjar ett bolag med skatteupplag ser till att få fram nya bolag för att kunna bedriva en någorlunda löpande verksamhet. Detsamma gäller lämpliga målvakter. Eftersom de måste se bra ut i registren är dessa målvakter i en position där de kan förhandla om villkor. Det driver upp utgifterna för gärningspersonerna.
- Inom den frekventa illegala införseln anlitas transportörer. Dessa har ofta en svag förhandlingsposition, vilket talar för att löner och villkor är förhållandevis dåliga.
- En del aktörer misstänks övergå från den frekventa illegala införseln till att utnyttja den logistik distansförsäljningen tillhandahåller. För de ansvariga inom distansförsäljningen är riskerna dock betydande. Det kan handla om att kunder känner sig lurade när varor inte kommer fram eller om felbedömningar av vem som har skatteansvaret (kund eller försäljare).

Intern kontrollfas

Den interna kontrollen ser likartad ut vid de olika typerna av punktskattebrott med tobak och alkohol. Därför redovisas de samlat. Precis som vid övriga skattebrott är lojalitet den viktigaste aspekten av internkontroll.

Myndigheterna utmanar lojaliteten

Myndigheterna försöker öka gärningspersonernas kostnader för intern kontroll. I dag får aktörer som *innehar* punktskattepliktiga varor beskattas, om skatter inte betalats i tidigare led och det inte går att utreda vem som tagit in varorna. Syftet med förändringen är att öka incitamenten för ”innehavaren”, till exempel en tobakshandlare, att uppge var han eller hon har köpt varorna. Polisen kan ibland finna ingångar i återförsäljarledet, och förhoppningen är att myndigheterna nu ska kunna följa varorna tillbaka i distributionsleden. Det innebär att lojaliteten i distributionskedjan sätts på prov.

Flera intervjupersoner menar att där lojaliteten är stor minskar risken att medbrottslingar tipsar myndigheterna eller lämnar uppgifter under en utredning eller revision. Undersökningen talar tydligt för att målvakterna inom punktskattebrotten är bättre avlönade än målvakter vid svartarbete. En tolkning av ett sådant resultat, vilket också någon intervjuperson nämner, är att lojalitet kostar. Det handlar om tid i fängelse och stora skatteskulder. I de ärenden som analyserats rör det sig generellt om betydligt större skatteskulder än vid exempelvis svartarbete. Dessutom kan målvakten inte vara

Missnöjda kunder som inte fått sina varor är en viktig informationskälla för myndigheterna.

skuldsatt redan från början. Om en målvakt frivilligt ska ta på sig det ansvaret och risken för stora skulder krävs god betalning. Grunden för lojaliteten är dock ofta vetskapen om att man kan få nya uppdrag av samma "arbetsgivare".

Även kunderna kan exponera gärningspersonerna. Vid distansförsäljning då kunderna har betalat för varan i förskott uppstår sannolikt missnöje om varorna inte kommer fram. Varor kan komma bort i posthanteringen eller helt enkelt tas i beslag av Tullverket. Försäljarna riskerar hur som helst att missnöjda kunder tipsar myndigheterna. På så sätt provas lojaliteten av myndigheternas åtgärder.

Om stölder och svinn

Myndigheterna utgör inte den enda risken. Även stölder, svinn och misskötta betalningar från medbrottslingar kan vara ett problem. För de aktörer som inte vill lämna skriftliga spår till de utredande myndigheterna blir det komplicerat att överblicka verksamheten och kontrollera att arbetet flyter på. I materialet finns inga uppgifter om aktörer som kontrollerar hela kedjan, men det finns exempel från utlandet där transporter från inköpslandet, lagring, distribution och detaljhandel sköts av samma nätverk. Även om möjligheterna till internkontroll ökar innebär det att fler personer måste involveras, vilket ökar både risker och kostnader.

Att endast ge personer begränsad information är en vanlig säkerhetsstrategi som framför allt används för att skydda centrala funktioner som organisatörer och finansiärer. En åklagare förklarar:

Om vi förhör en chaufför – chaufförer är ju också en extra kostnad – då kanske han får hyra en bil. Han får pengar för att hyra bilen och så får han betalt för att köra till [plats i storstad], men han får bara ersättning som en vanlig jobbare nästan. När han kommer till [storstad] dyker några personer upp och säger att nu stannar du här i två timmar. Så tar de bilen och kör i väg någonstans, lastar av bilen, kommer tillbaka med bilen osv. Och det har vi sett rätt mycket, man är extremt försiktig.

En annan intervjuperson var inblandad i ett fall där en chaufför fick instruktioner om att lasten innehöll något mycket värdefullt. Han fick 50 000 kronor i kontanter för att köra transporten av "säkerhetsskäl" och inte berätta för någon om det, eftersom rånrisken skulle öka om det blev känt att han körde. Om chauffören var naiv eller bara tillräckligt intresserad av pengarna för att inte ställa några fler frågor förtäljer inte historien. En slutsats som kan dras, även från andra fall, är att organisatörerna ofta är skickliga på att tala för sin sak och övertyga naiva personer om att de är hyggliga som ställer upp och att de inte gör något direkt olagligt. Det bidrar till att skapa lojalitet, i synnerhet om lönen är god.

I den rent illegala handeln känner en intervjuad myndighetsperson till flera fall där aktörer har stulit laster från varandra. Ett exempel var en person som hade flyttat ett stort cigarettlager och utsattes för otillåten påverkan tills han avslöjade var det fanns. Samtidigt krävs en del för att personer ska klara av att omsätta några miljoner cigaretter, vilket rimligtvis begränsar skaran som kan ha nytta av stulna partier. Det är troligen inte lika vanligt med stölder och svinn vid punktskattebrott som inom narkotikabrottslighet (jfr Skinnari 2010, Brå 2007:4). Skulle stölder ske vid fallen med skatteupplag går det att polisanmäla och begränsa den ekonomiska skadan genom försäkringar. Risken för stölder framstår mot bakgrund av uppgifter från intervju personer som störst i senare led, när cigaretter närmar sig slutkonsumenten. Det innebär också att det är betydligt mindre mängder det rör sig om.

Självrensning snarare än otillåten påverkan

Några intervju personer är inne på att den känsligaste delen av verksamheten är när bolag ska tömmas på pengar. Då kan det finnas "beskydd" med i bilden, men det är oklart om aktören är rädd för konkurrenter eller internt svinn. En skatterevisor berättar om ett fall där en delfinansiär av ett parti kände sig lurad och därför hjälpte myndigheterna i utredningen genom att avslöja sina medbrottslingar. Det beskrivs annars som mycket sällsynt. Faktum är att andra intervjuade myndighets- och gärningspersoner berättar om målvakter som inte ens fått den betalning som de utlovats, men ändå inte samarbetar med myndigheterna.

Myndigheterna måste arbeta mot självrensning för att få "medhjälpare" att lämna information om brottsligheten.

Några myndighets- och gärningspersoner betonar att det kring verksamheten finns aktörer med kapacitet och erfarenhet av otillåten påverkan. Dessa kommer i vissa fall utifrån, i andra fall ingår personer med sådan kapacitet i nätverket som genomför handeln. Tungt kriminella aktörer beskrivs främst figurera inom cigaretthandel. Materialet – liksom tidigare forskning – tyder på att dessa aktörer sällan behöver framföra hot, då personerna drar sina egna slutsatser om att de kan hamna i fara (jfr Brå 2008:8). En person uppmanades av sin advokat att inte samarbeta med utredarna då punktskattebrott omfattar så stora belopp att de involverade "måste vara farliga personer". Som svar på frågan om han blivit hotad svarar intervju personen följande:

Nej, det har jag inte blivit. Jag har aldrig fått några hot så. Men det kan ju kanske också vara för att jag aldrig har tagit det längre. Hade man kommit längre och de hade tagit in någon på förhör, då kanske det hade blivit så. För det sa advokaten att det hade förekommit också. Att folk har gjort en anmälan och sedan har de bara helt plötsligt dragit tillbaka den. Och av förstaeliga skäl då.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Att begränsa informationsflödet så att endast ett fåtal betrodda personer känner till känslig information är en vanlig strategi. Det försvårar dock överblicken för organisationerna och kan bidra till en ineffektiv verksamhet.
- Målvakterna tar stora risker, vilket innebär att man köper deras lojalitet med goda ersättningar. Exempel finns också på att de höga beloppen undandragna skatter gör att målvakter inte vågar prata, av rädsla för repressalier. De utgår från att det är personer med kapacitet att ta till våld bakom brottsligheten på grund av värdet på de undandragna skatterna. Myndigheterna måste därför ha beredskap att stödja och skydda bevispersoner.
- Risken för svinn och stölder finns, men är begränsad. När stölder och beslag sker av större partier stör det verksamheten. Även om värdet av partiet inte är så stort går aktörerna miste om stora svarta inkomster.
- Förändrade regler, bland annat som gör att innehavaren av obeskattade punktskattepliktiga varor (med vissa reservationer) kan beskattas, medför att myndigheterna utmanar lojaliteten i distributionsleden. Det kan öka riskerna för gärningspersonerna.

Extern kontrollfas

En vanlig strategi i den externa kontrollfasen är att försöka skapa en bild av att verksamheten bedrivs enligt regelboken. Intervjupersoner lyfter fram att en del aktörer betalar sina tullavgifter. De utgör ändå en sådan liten kostnad i förhållande till punktskatter och moms. Fall finns också där momsen har betalats. Betalningen ger legitimitet åt transporten. Det finns dock exempel där tullavgifterna betalats kontant, trots att de varit på några hundra tusen kronor, vilket snarare signalerar svarta pengar. En annan variant som används är att deklarerar och betala skatt för en mindre omsättning i bolaget än den faktiska.

Fall med skatteupplag

Finns ett skatteupplag är verksamheten laglig, så länge man håller sig inom sina tillstånd. Brottet uppstår först när varorna lämnat lagret och skatterna några veckor senare inte betalas. Aktörerna har dock vissa utgifter och bestyr för att sopa igen spåren, eller skapa intrycket av att verksamheten är laglig. En indikator för myndigheterna att skattebrott planeras är om lagret är mycket större än de mängder som angetts i ansökan.

Om aktörerna har satt in styrelseledamöter som Skatteverket har synpunkter på kan godkännandet av skatteupplaget återkallas. Då uppstår skattskyldighet för alla varor som finns i lager. Skatteverket begär i samband med återkallandet in bolagets lagerbokföring och kan även komma att utföra en kontroll av själva skatteupplaget. Detta är allmänt känt och innebär att försiktiga aktörer tar in målvakter som det är svårt för Skatteverket att kritisera, även om dessa är dyrare. Det innebär också en försiktigare hållning i att byta ut

styrelsemedlemmarna. Dessutom kan dessa målvakter inte sitta i andra styrelser där de drar på sig skatteskulder. Lojal arbetskraft kan få ersättning motsvarande momsens eller en annan väl tilltagen procentsats menar några intervjuade myndighetspersoner. Viss möda läggs också på att själv eller med hjälp av rådgivare bevaka lagstiftning och nya upplägg som kan användas i syfte att minska upptäcktsrisken.

Myndigheternas åtgärder medför ibland extrakostnader för gärningspersonerna. En tydlig illustration kommer från en intervjuperson som nämner en cigarettransport som kontrollerades av myndigheterna. Den skulle troligen "försvinna" på väg till den officiella mottagaren. Kontrollen fick nätverket att "sälja" lasten och skicka den en vända utomlands. Senare kom information till myndigheterna om att samma last var tillbaka i Sverige, men att den kom in via en annan ort. Med andra ord kan kontroller och frågor från myndigheterna medföra oväntade transport- och förvaringskostnader för aktörerna.

Udda transportvägar som bidrar till ökade kostnader har fått speditörer att undra vad som pågår och därför tipsa Skatteverket, enligt ett par intervjupersoner. När Skatteverket dyker upp på så kallade destrueringar tvingas aktörer som helt enkelt tänkte sälja lasten svart att i stället förstöra alkoholen eller cigaretterna. Visserligen är själva varan billig i förhållande till skatten, men det blir ändå en oplanerad ekonomisk förlust för aktörerna. I synnerhet då beräknade intäkter av försäljningen uteblir.

Speditörer är en viktig kunskapskälla för myndigheterna när det gäller "udda" transporter.

Aktörerna har i vissa fall en del utökade kostnader för säkerhetsarrangemang, eftersom syftet med verksamheten är att undandra sig skatt. Det handlar om alltifrån att byta mobiltelefoner och simkort regelbundet till extrautgifter som tillkommer eftersom de inte vill diskutera verksamheten per telefon utan måste träffas på offentliga platser. Arenor som krogar och barer, travbanor och fotbollsmatcher nämns. Hur mycket av verksamheten som dokumenteras varierar även. Brist på dokumentation bedömer en del vara en fördel då det inte kan bli bevisning i myndigheternas händer. Samtidigt minskar möjligheten till internkontroll och risker för svinn eller andra problem inom skattebrottsligheten ökar.

Blandverksamhet

Bland de aktörer som blandar svart och vit verksamhet krävs viss kompetens för att hålla reda på vilka laster och dokument som är vita. Uppgifter som de lämnar till myndigheterna, uppgifter som myndigheterna får elektroniskt från leverantörerna och den synliga verksamheten kring skatteupplaget ska stämma överens. I de flesta ärenden som rör sådana upplägg har pappren inte varit i ordning. Det har rört sig om försvunna handlingar, handlingar som saknar underskrifter eller till och med falska stämplat på dokument som rör

leveranser. Bättre kontrollsystem med exempelvis elektroniska led-sagardokument har dock försvårat sådana tillvägagångssätt. Aktörer har övergått till att antingen utnyttja ett skatteupplag eller att smugla in partier.

Att lära sig nya upplägg har sannolikt drivit upp kostnaderna och det blir troligen mer tungrott och dyrt att ha en levande bolagskatalog som kan användas eller att smugla in partier av skrymmande varor helt obemärkt. Några företeelser som nämns i intervjuerna talar dock för att det finns välorganiserade aktörer som bedriver en löpande verksamhet som liknar den tidigare blandverksamheten genom att i dag utnyttja olika bolag med skatteupplag.

Frekvent illegal införsel

I fallen med frekvent införsel berättar intervjupersoner från Tullverket att "bortförklaringarna" blivit mer inövade och svårare att slå håll på. Tidigare kunde folk som angav att de köpt alkohol till sin egen bröllopsfest till och med ha svårt att besvara frågor om vem de skulle gifta sig med. I dag har de blivit mer professionella och har en inövad historia som går ihop.

Vid smuggling förekommer att kurir eller transportör har med sig en person som åker eller går i land i förväg. Denne rapporterar om Tullverkets personal finns på plats vid en gränspassage, eller om det är säkert att beträda svensk mark. I andra fall har de rekognoserat tullövergångar i förväg. Det innebär dels ökade kostnader, dels ökade risker då fler personer behöver involveras.

Distansförsäljning

Aktörer som tror, eller gärna vill tro, att de följer lagen har inte något större behov av extern kontroll. I stället har de en rättslig beredskap om upplägget ifrågasätts. Enligt en intervjuad myndighetsperson skiljer sig distansförsäljarna från övriga aktörer eftersom de också processar i domstol, där de anför att myndigheterna gjort felaktiga tolkningar av lagen. Deras bild är att de inte har gjort något otillåtet, och i vissa fall har man försökt försäkra sig om detta genom att i förväg rådfråga jurister.

Kunder och aktörer

För att inte göra potentiella kunder alltför misstänksamma strävar vissa aktörer efter att sälja de obeskattade cigaretterna till samma pris som beskattade varor. Även om det i vissa fall kan lyckas borde konsumenter som fattar misstanke om att det är obeskattade varor vara villiga att berätta för myndigheterna vad de har sett. De har ju inte fått del av "skattevinsten", utan betalat fullt pris.

Att få cigaretter att smälta in i varuflödet fungerar dock inte om det rör sig om cigaretter som tillverkats för utländska marknader och saknar svensk varningstext. Därför är de sällan synliga, utan

distribueras i slutna nätverk eller säljs möjligen under disk. Dessa varor måste således döljas bättre, vilket ökar svårigheterna och kan medföra utgifter eller lägre intäkter.

Alkoholförsäljning är mer noggrant reglerad, och därför finns färre platser där den obeskattade alkoholen kan säljas bland beskattad alkohol. En intervjuad myndighetsperson har själv varit med ute på restaurang när de hittat obeskattad alkohol. Han känner till att restaurangägare eller anställda ibland maskerar smuggelsprit för att gäster och andra anställda inte ska reagera.

När punktskattebrott kombineras med annan brottslighet, exempelvis narkotika, kan den externa kontrollen försvåras. Hanteringen av rent kriminella varor exponerar personerna för myndigheterna och gör att även punktskattebrotten kan nystas upp. Det finns dock mindre synlig brottslighet som vissa aktörer kombinerar med punktskattebrotten, till exempel andra former av ekonomisk brottslighet. Exempel finns där aktörer tidigare har hållit på med så kallade skalbolagsaffärer och därför var vissa bolag som tog emot de punktskattepliktiga varorna skalbolag. Det finns också uppgifter om att personer övergått till punktskattebrott från mer riskfylld brottslighet i termer av upplevd upptäcktsrisk och straffsatser (jfr Brå 2007:4). Aktörerna har en bild av att punktskattebrott är lönsamt och inte lika prioriterat av myndigheterna.

Slutsatser: Extern kontrollfas

- En del aktörer betalar vissa skatter och avgifter för att ge en bild av en legal verksamhet. Att sälja varorna till lägre priser ökar risken att kunder blir misstänksamma. Samtidigt kan kunder bli missnöjda om de betalar ordinarie pris och senare inser att säljaren fått hela skattevinsten. Om sådant missnöje fångas upp av myndigheterna kan det leda till ökad upptäcktsrisk för gärningspersonen.
- Diskrepanser i vilka mängder som aktörer uppgett till Skatteverket att de ska hantera och lagrets storlek är en faktor som myndigheterna kan utnyttja.
- Vissa aktörer lägger viss möda på att själv eller via andras kunskap följa regleringen och utveckla verksamheten för att försöka minska upptäcktsrisken. Det kan resultera i dyrare målvakter som klarar en registerkontroll, att flytta laster när myndigheterna kontrollerat dem, byta bolag ofta och anpassa dokumentation och förklaringar så att verksamheten framstår som legal och att skatter redovisats. Det driver upp utgifter och försvårar också verksamheten.

Resultat: Olja

Två i grunden olika varianter av skattebrott som rör olja förekommer. Det första scenariot kräver en hel del branschkunskap då lågbeskattad olja säljs svart till fastighetsägare (där skattesatsen är högre) i stället för till de användningsområden som har angetts vid kö-

pet, exempelvis internationell sjöfart (obeskattad eller lägre skattesats). I dessa fall finns ett inslag av blandverksamhet, där en del av oljan säljs i enlighet med alla skatteregler och en del säljs svart.

Det andra scenariot rör den rödfärgade dieselolja som köps i Finland och smugglas in och säljs till privatpersoner och småföretagare i norra Sverige. Där är branschkunskapen något mindre viktig då transportererna kan ske med vanliga skåpbilar och kundkretsen är förhållandevis bred. Smugglarna och kunderna kommer enligt intervjupersoner från samma områden. Därmed blir lokalkännedomen mer avgörande än i det första scenariot.

Kontaktfas

De viktigaste kontakterna är liksom vid tobaks- och alkoholfallen leverantörer och köpare. Hur dessa nås skiljer sig åt i de två olika varianterna av oljehandel.

Branschkunnande viktigt när olja säljs svart eller till fel skattesats

Intervjupersonerna är tämligen eniga om att den första typen av oljeärenden i stort sett alltid innefattar personer med kunskap om oljehandel. Det är svårt för nykomlingar att slå sig in på marknaden. Kontakt med någon ur en förhållandevis begränsad krets kunniga personer inom oljebranschen är en förutsättning. En myndighetsperson menar att dessa personer kan ha haft en egen firma inom branschen som har gått i konkurs. De har därmed svårt att komma tillbaka och bedriva en legal och beskattad verksamhet. Däremot kan de branschen, vilket gör att de fortsätter, men med ”obeskattad handel”.

Några exempel finns också på personer som beskrivs som resursstarka i termer av pengar och kunskap. De har kapacitet att på egen hand starta upplägg på ett sätt som inte är lika vanligt inom handel med tobak och alkohol. De behöver med andra ord färre kontakter med experter och medhjälpare.

Olja i större partier kan inte köpas och transporteras hur som helst. De som utnyttjar de olika skattesatserna på olja beroende på användningsområde eller lägger upp verksamheten så att beskattningsansvaret landar på andra, använder rådgivare eller behöver goda kunskaper i skattejuridik. Utan branschkunnande blir utgifterna mycket höga i kontaktfasen. Aktörerna behöver ha en leverantör av oljan, det kan röra sig om alltifrån utländska oljebolag där de köper stora partier till lager på svensk mark som säljer ut överblivna mindre kvantiteter.

I nästa steg ska de hitta transportörer för landväg eller sjöfart. Om transporten ska ske öppet och lagligt behöver de ha tillstånd att köra brandfarligt material. Kontakter med personer som äger tankbåtar

eller tankbilar beskrivs som centrala. En skattebrottsutredare berättar om ett fall där nödvändiga tillstånd fanns:

Det lustiga är att de här båda grabbarna egentligen på något sätt är i branschen. Man har skaffat sig åtminstone körkort och man har skaffat sig en båt. Jag menar, du kan inte framföra en sådan här båt, du måste ha tillstånd och certifikat. Det har vi förstått nu när Kustbevakningen och andra ger sig på de här andra båtarna i tullen. De säger att alla papper är klara. Kaptenen, han har gått igenom de här kurserna, det finns certifikat, Fartygsinspektionen – eller vad det är – kollar med säkerhet, och allting sådant är färdigt.

I enstaka fall har personer med så kallade bunkerbåtar utnyttjats, eftersom de har tillstånd att köpa olja skattefritt i Sverige att använda som eget drivmedel. Deras dokument har då utnyttjats för att köpa skattefri olja, olja som sedan säljs vidare inom landet utan att skatter betalas. Slutligen rekryterar en del aktörer även försäljningsansvariga. I syfte att få pålitliga och seriösa kunder som vill köpa lite större partier kontaktas försäljare som kan framstå som trovärdiga företrädare inom oljebranschen.

Hantering av finsk röd dieselolja kräver andra kontakter

Inom vissa skattebrott, i synnerhet dem som involverar finsk röd dieselolja, används insiders. Det handlar framför allt om personer som arbetar på bensinstationer i Finland och som under nattens timmar är villiga att sälja olja till svenskar, väl medvetna om att det sedan ska smugglas in i Sverige. Särskilda chaufförer kontaktas inte då smuglingen av röd dieselolja enligt intervjuade myndighetspersoner ofta sker i skåpbilar som körs till Sverige vid tidpunkter då aktörerna vet eller tror sig veta att Tullverkets personal inte är i närheten. Att kartlägga myndigheternas arbetsmetoder, personal och fordon kan dock medföra vissa utgifter. Det utvecklas nedan i kontrollavsnittet.

Dessutom är branschkunskap inte lika viktig när finsk röd dieselolja hanteras jämfört med de andra fallen som gäller olja. Bilden som framkommer i intervjuerna är att smugglare av finsk röd diesel oftare har kopplingar till kriminella nätverk än till oljebranschen. Det är dessa nätverk eller den personliga vänkretsen med befintliga kontakter som aktörerna använder för att finna personal för smugglings- och försäljningsoperationerna.

Exempel från ärenden

Nedan ges exempel på hur personer involverade i olika nätverk kände sin huvudman. Organisatörerna känner

- en insider på en bensinstation i Finland efter att de har träffats på en fest
- en transportör/chaufför som han varit vän med sedan decennier tillbaka
- en annonsör/person som ser till att annonser kommer in i tidningarna, som han varit vän med sedan några år
- en lagerhållare eftersom de är släkt.

Kontakt med kunderna

Även kontakten med potentiella kunder är viktig. I det första scenariot när olja säljs till fel skattesats eller är helt obeskattad förekommer i vissa fall att den säljs tillsammans med korrekt beskattad olja. Då menar intervjupersoner från Skatteverket och Tullverket att priset många gånger är ”normalt”. Precis som vid liknande fall med tobak blir det därmed svårt för kunden att uppfatta varan som misstänkt. Säljaren beskrivs i några intervjuer som en ”vanlig” oljemäklare, som visserligen kan vara anlitad av kända ekobrottslingar. För kunden framstår dock säljaren säkerligen som en seriös och kunnig person inom branschen. Här utnyttjas sedvanliga kontaktvägar för att nå kunder eftersom försäljningen sker parallellt med de legala strukturerna. Exempel finns också på annonsering i tidningar och på internet för att komma i kontakt med privatpersoner.

I det andra scenariot är det däremot uppenbart att det rör sig om insmugglad olja eftersom den är rödfärgad och inte säljs genom legala kanaler. De intervjupersoner som har haft sådana ärenden betonar dock att det är så utbrett inom vissa kretsar att det inte uppfattas som något otillåtet att hantera eller köpa. Det innebär att annonsering i vissa fall sker förhållandevis öppet i lokalpress och på anslagstavlor. Dessutom finns exempel på ”kundbesök” hos potentiella kundgrupper där olja erbjudits till ett mycket förmånligt pris. Kunderna innefattar allt ifrån företagare med åkerier och verksamhet inom skogsnäring till vanliga villaägare.

Slutsatser: Kontaktfas

- Handel med röd dieselolja förutsätter kontakter på finska bensinstationer, tillgång till en kundkrets och i vissa fall kunskap om Tullverkets tjänstgöringsschema. För att hitta kunder sker annonsering relativt öppet, exempelvis i dagspress. Verksamheten exponeras för myndigheterna och riskerna ökar.
- Nätverken som handlar med röd dieselolja består ofta av kriminellt belastade personer. När olja avsedd för den svenska marknaden säljs obeskattad eller till fel skattesats finns i stället personer inom oljebranschen med bland aktörerna. Dessa kontakter används för att säkerställa tillgång till nödvändiga kontakter och kunskaper. Samtidigt underlättas myndigheternas kartläggning av att gärningspersonerna finns inom en nära krets.

Kontraktfas

Överenskommelserna är inte så komplicerade vid punktskattebrotten som rör olja. Branschkunskapen hos dem som hanterar olja som säljs obeskattad eller till fel skattesats och lokalkännedomen som präglar fallen med finsk röd dieselolja gör kontraktfasen enkel i förhållande till många andra skattebrott.

Eget branschkunskande styr överenskommelsen

För de aktörer som redan finns i branschen och använder delvis befintliga kontakter blir förhandlingar om villkor (kontrakt) rimligen i de flesta fall okomplicerade. När de fortsätter att göra affärer med varandra löper gamla kontrakt på. Några intervjuade myndighetspersoner menar att för en del etablerade aktörer som säljer både korrekt beskattad och ”skattefri” olja är den senare delen marginell. Den har uppkommit för att företagaren ska kunna hålla sig kvar på marknaden trots vikande oljeförbrukning. Skattebrotten blir därmed en förutsättning för att kunna fortsätta att bedriva handel med olja. Som flera intervjupersoner påpekar är det inte säkert att andra aktörer har några skäl att misstänka brott. Det innebär att de överenskommelser som gäller den korrekt redovisade och beskattade verksamheten täcker även den oredovisade handeln.

Vid nya kundkontakter och i synnerhet fall där hela partier säljs obeskattade kan kontraktkostnaderna dock öka markant. Liksom vid tobaksärenden finns exempel där bolag sätts upp i en kedja. Då används samma bolag en längre tid mot leverantörer. Skattebrotten begås i ett bolag som köper från det första bolaget. Bolaget först i kedjan kan behöva bedriva en verksamhet något år för att få upp omsättningen och den vägen få möjlighet att köpa från stora leverantörer. En större verksamhet bygger både på kontakter och på ett gott rykte.

En variant är personer som köper ett befintligt bolag med gott renommé. Exempel finns där gamla seriösa företag köps upp, i något fall till och med till överpris eftersom bolaget var godkänt som uppdragshavare.

Vid nystartade rent brottsliga upplägg tillkommer överenskommelser med medhjälpare. Det handlar om alltifrån skeppare, chaufförer eller målvakter till försäljare och rådgivare. Myndighetspersonernas bild – att de flesta skattebrotten med olja innehåller någon person som kan branschen – framstår som trolig. Utan rätt kunskaper bland huvudmännen blir kontraktfasen (precis som kontaktfasen) alltför dyr. Personer med branschkunskande har ett starkt förhandlingsläge och kan rimligen styra innehållet i överenskommelserna. Det handlar både om kapacitet att hyra in rätt personal och att klara logistiken i övrigt genom investeringar eller möjligheter att hyra rätt utrymmen. Det blir stora investeringar för den som inte har

ett mer långsiktigt engagemang i branschen, eller kontakter att hyra det som saknas.

Även i fall där den egentliga användningen av oljan döljs drar logistiken också upp kostnader (mer om detta nedan, i avsnitten om kontroll). En skattebrottsutredare berättar:

De som var upplagshavare var tvungna att kontrollera att oljan verkligen levererades till en båt och de här [reglerna] ändrade man just för att strama upp verksamheten. Det innebar också för den som ville lura en leverantör att han var tvungen att ta emot oljan i båt och sedan i stället suga upp den. Tidigare var det så att du skulle ha kunnat, i princip, få leverantören att lämna oljan var som helst, i en cistern eller du kunde åka dit med egna lastbilar. Du kan fortfarande, och kunde väl då, ha egna lastbilar, egna transportörer. Men genom att lägga ansvaret på leverantören ville man [att de] mer eller mindre själva [skulle tvingas] kontrollera att det faktiskt lades i båten.

När det handlar om större obeskattade partier som ekobrottslingar har kommit över, ibland via etablerade säljare, är de angelägna om att snabbt bli av med oljan. Det innebär att de säljer den under det rådande dagspriset, ibland till och med ganska långt under, enligt en intervjuad myndighetsperson. Exempel finns där aktörerna har haft större kapacitet att ta in olja än de har kunnat avsätta på marknaden och därför har haft vilande båtar. En båt som bara ligger kostar en hel del pengar.

Överenskommelser med låga ersättningar vid finsk röd dieselolja

I fall med den finska röda dieseloljan förekommer ren smuggling där personer utnyttjat sitt eget nätverk (som försäljare, transportörer, målvakter etc.). Medhjälpare har avlönats med en del av oljan eller med mindre summor. Belopp om 500–1 000 kronor per uppdrag förekommer i ärenden. Inköpen begränsar sig till plastbehållare för förvaring och sedan själva oljan.

I lite mer avancerade fall används företag med momsregistrering, för att undgå momsen. Dessa företag har registrerats på målvakter. Exempel finns också där andras momsregistrering "lånats" eller momsregistreringsnummer tillhandahålls av bekanta som får köpa oljan momsfritt.

Utgifterna i kontraktfasen varierar en del beroende på antalet inblandade och deras kompetens. En erfaren lastbilschaufför kräver sannolikt mer betalt än en person i det egna nätverket som kör en vanlig skåpbil. De stora skillnaderna i kontraktfasen uppstår dock genom kundkretsen. I ett ärende hade organisatören 100 kunder under ett år i Sverige. Det är många kunder att enas om priser och leveranstider med för att få verksamheten att flyta på.

I fallen med finsk röd dieselolja har det varit sådan konkurrens att man anpassat sina försäljningspriser efter varandra, för att kunna få oljan såld.

Slutsatser: Kontraktfas

- Där svartförsäljning av olja sker parallellt med en i övrigt redovisad verksamhet är kontraktfasen tämligen okomplicerad. Samma parter kan ingå i affärerna och behöver inte känna till skatteundandragandet.
- I fallen där aktörer går in i verksamheten för att begå skattebrott finns ett större behov av att ingå överenskommelser med personer inom branschen. Det kan gälla hyra av lagringsutrymmen och transportmedel samt att säkerställa leveranser av större kvantiteter olja. Det innebär utgifter samtidigt som aktörerna exponeras för personer i den legala oljebranschen.
- Hanteringen av den finska röda dieseloljan kan involvera en del överenskommelser med olika parter (målvakter, transportörer, insider på bensinstationer och myndighetspersoner). Försäljningspriserna är pressade på grund av stor konkurrens, vilket innebär att övriga utgifter minimeras. Eftersom kriminella personer med skrämselkapital ofta är involverade skapas en stark förhandlingsposition mot övriga aktörer. Sådana personer är dock synliga för myndigheterna.

Intern kontrollfas

Precis som vid övriga skattebrott utgör lojalitet mellan de inblandade kittet som minskar behovet av internkontroll. En annan vanlig strategi är att använda vattentäta skott där endast ett fåtal personer känner till känsliga uppgifter om verksamheten.

För de aktörer som blandar svart och vit verksamhet behöver det inte vara några större interna kontrollproblem för den svarta verksamheten. De försöker hålla ordning på sin redovisning så att den går ihop, men själva oljan behöver inte döljas, det är fullt naturligt för dem att handla med olja. När personen har en svart del för att kunna driva ett företag med vad den anser vara acceptabel vinst kan det dessutom finnas förståelse från anhöriga och anställda för ett småskaligt ”fiffel”.

Den vanligaste formen av intern kontroll är användningen av mellanled i form av målvakter och kontaktförmedlare, så att endast några initierade har överblick över verksamheten. Särskilt personer i de riskfyllda funktionerna isoleras från viktig information, för att de inte ens i teorin ska kunna peka ut organisatörer och huvudmän.

Den viktigaste formen av intern kontroll är dock lojalitet. Några intervjupersoner menar att lojalitet föds av att det finns goda möjligheter att få ny ”anställning” i liknande upplägg. Andra intervjupersoner påpekar i stället att det finns en hel del etablerade kriminella personer med ett skrämselkapital med i vissa ärenden, i synnerhet sådana som involverar finsk röd dieselolja. Där skulle det snarare

handla om självcensur än lojalitet för att säkerställa tystnad från medhjälpare.

En myndighetsperson känner till fall där man har sålt stulen olja till privatpersoner. Den oljans ursprung är inte känd, men risken för att utsättas för stölder finns säkerligen även för dem som begår punktskattebrott som rör olja (jfr Polismyndigheten i Västra Götaland 2010).

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Den interna kontrollen baseras främst på lojalitet som exempelvis grundar sig på möjligheterna till nya förmånliga affärer eller uppdrag. I den begränsade värld där oljehandel förekommer bör lagföring vara särskilt effektivt för att minska "affärstillfällena".
- En kompletterande strategi som används är att begränsa informationsflödet så att endast ett fåtal betrodda personer känner till viktig information om den kriminella verksamheten. För myndigheterna är det viktigt att kartlägga dessa strategiska personer.
- Särskilt när det rör sig om finsk röd dieselolja kan ett ofta uttalat hot bidra till att personer inte pratar med myndigheterna. Hotet grundar sig i att kriminella personer med skrämsekäpplighet är inblandade i skattebrotten. Myndigheterna måste motverka otillåten påverkan och självcensur – det ökar riskerna för nätverken.

Extern kontrollfas

Gärningspersonerna anstränger sig ofta för att minska upptäcktsrisken genom att försöka dölja själva skattebrottet. Det ska framstå som en legal verksamhet. Vid ärenden som rör finsk röd dieselolja är det dock inte möjligt på grund av oljans rödfärgning. Till detta kommer att det finns ett inslag av personer från en kriminell miljö, som redan kan vara kända av myndigheterna.

Dölja brotten för leverantörer och kunder

En strategi är att dölja för leverantörer och kunder att det handlar om punktskattebrott. En viktig extern kontrollkostnad är att bevaka vilka skatteregler som kan utnyttjas, så att det i vart fall inte är tydligt att upplägget är brottsligt, eller för att flytta skattskyldigheten på en annan aktör. I den meningen finns likheter med distansförsäljning av tobak och alkohol.

I fallen med olja som säljs till fel skattesats finns exempel där en myndighetsperson har godkänt den lägre skattesatsen utan att kontrollera aktörernas påståenden om användningsområden. Om detta var slarv eller om aktörerna lyckats påverka myndighetspersonen är oklart. Att de tog tillfället i akt att skapa en fasad är dock tydligt.

Anpassning efter myndigheternas arbete sker även på andra sätt. Några aktörer i ett ärende hade snarare minskat sina kontrollkost-

nader ju längre de höll på. Då de klarat sig undan upptäckt med de första bolagen de hade, släppte de på säkerheten i senare bolag.

Exempel från ett ärende

I ett ärende hade köparen angett att oljan skulle köpas för sjöfart. Det fanns till och med vissa namngivna båtar oljan skulle levereras till, men det visade sig att några inte existerade och andra hade legat vid kaj under ett flertal år. Trots att vissa båtar inte var sjödugliga hade de mottagit stora partier olja. Det visade sig att oljan hade pumpats ur båtarna och sålts vidare, i slutledet troligen till villaägare.

Ibland förekommer det att gärningspersonen lurar försäljaren att oljan ska gå till fartyg, men i själva verket säljs den vidare till villaägare. I något ärende har osanna fakturor använts, men för minst ett av de involverade bolagen finns fakturor över såld olja, men inte motsvarande som gäller inköp. En tolkning är att detta snarare är ett sätt att övertyga köparen om att allt står rätt till, med skatter och avgifter på fakturan, än att klara en skatterevision i efterhand.

När aktörer har lyckats köpa olja av seriösa leverantörer menar intervjupersoner att de ofta sålt den möjligen något billigare än konkurrenterna. Men inte med så stora prisskillnader att en konsument har anledning att bli misstänksam. En myndighetsperson förklarar:

Ja, men 9 500 kronor i stället för 10 000 kronor. Alltså det är inte så jättestor skillnad så att folk får för sig att det här är något som man har snott. "Det här är ett litet oberoende, vi har kommit över, vi kapar marginalerna bla, bla, bla, därför kan vi erbjuda för 500 kronor billigare." Hade de erbjudit det för 7 000 kronor eller något sådant då hade folk [tänkt]: "nej, det här är skitskumt".

Försäljning av finsk röd dieselolja sker öppet

Eftersom den finska dieseloljan är rödfärgad är köpare och andra medvetna om att det är fråga om insmugglad och obeskattad dieselolja. Trots detta läggs förhållandevis lite resurser på extern kontroll. Aktörerna annonserar öppet på internet och i dagspressen. I vissa fall åker de till och med runt och kontaktar kunder på plats. Några intervjupersoner är inne på att det är möjligt då handeln är accepterad i vissa kretsar och på sina håll i Norrland. Det kan till och med vara svårt att hitta myndighetspersoner som kan och vill utreda brotten, då det är deras närstående som utgör kundkretsen. I andra fall har dock kunder berättat vem de har köpt av när myndigheterna frågar. Upptäcktsrisken blir betydande eftersom hanteringen sker så öppet och lämnar spår efter sig. Kunderna är privatpersoner och många till antalet, vilket innebär att de endast med stor svårighet låter sig kontrolleras av säljarna.

Vissa aktörer som hanterar finsk rödmärkt dieselolja försöker aktivt få information om hur myndigheterna arbetar och förbättra möjligheterna att komma undan med sin brottslighet. Det innebär att de får vissa utgifter för rekognoserings- och otillåten påverkan. Några aktörer har kört en vanlig bil som spanat efter tulltjänstemän och poliser och rapporterat till en efterföljande bil med oljan om det var "fritt fram". Dessutom finns enstaka fall där tulltjänstemän berättat om sina egna arbetstider och lämnat ut tjänstgöringslistor (jfr även Brå 2005:18). Exempel finns också där aktörer försökt skrämja myndighetspersoner från att utreda brotten.

Slutsatser: Extern kontroll

- Förmånliga priser kan avslöja för kunder att det rör sig om obeskattad olja. Det finns därmed fler incitament än att öka sin egen vinst för att sälja oljan till ordinarie priser, eller endast något billigare. Samtidigt kan kunder som inser att de betalat fullt pris för obeskattad olja känna sig lurade och tipsa myndigheterna.
- Vissa aktörer bevakar vissa nya skatteregler för att hitta kryphål. Det kan dock vara en resurskrävande verksamhet. Om myndigheterna arbetar för att identifiera och täppa till kryphålen blir dessa resurser bortkastade.
- Den finska röda dieseln går inte att sälja som om den vore beskattad. Där är kunden alltid medveten om ursprunget. Det framställs dock som att det är allmänt accepterat att köpa sådan olja, så det väcker ingen större uppmärksamhet i lokalsamhället. Den öppna annonseringen ger myndigheterna en ingång i brottsligheten.
- De kriminella nätverk som smugglar in den röda dieseloljan lägger resurser på att kartlägga myndigheternas arbetsmetoder. Exempel finns också på otillåten påverkan mot myndighetspersoner. En alltför konfronterande inställning mot myndigheterna kan dock öka upptäcktsrisken genom ökad exponering av nätverken. Det är viktigt att myndigheterna stöttar sin personal lokalt då det finns svårigheter att utreda brott som kan involvera vänner och bekanta, åtminstone i kundledet.

SKATTEBROTTLIGHETENS PENNINGHANTERING

Penningmaskering

I detta kapitel behandlas de transaktioner som aktörer genomför för att få ut sina svarta pengar. Dessa pengar används för att täcka utgifter för själva skattebrottet (löner, bolag, ”rådgivning” etc.). Till detta kommer att aktörer vill gömma pengar i utlandet, konsumera eller investera. Vilka kostnader och risker som är förknippade med sådan användning av svarta pengar utvecklas i de två följande kapitlen.

Bakgrund

Transaktioner med svarta medel kallas ibland – tillsammans med en mängd andra typer av transaktioner – penningtvätt (Brå 2011:4, Ingvaldsen och Larsson 2007). Vid svartarbete och andra skattebrott är dock begreppet *penningförflyttning* mer rättvisande (jfr Brå 2011:4). Penningförflyttning omfattar inte bara regelrätt penningtvätt (där illegala medel får en falsk legitim källa) utan även andra metoder av penninghantering, till exempel så kallad *penningmaskering* (Brå 2007:18, Brå 2007:27, Brå 2011:4).

I stället för att dölja pengarnas ursprung som vid penningtvätt är syftet med penningmaskering att dölja vart pengarna tar vägen. Vid penningmaskering förvandlas således vita pengar till svarta. Som exempel kan nämnas transaktioner när medel som utgör legitim betalning för en tjänst tas ut från ett företagskonto för att användas till svarta löner (Brå 2007:18, jfr Gold och Levi 1994, jfr van Duyne och Houtzager 2005).

Hur går penningmaskering till?

Eftersom penningmaskering är en process för att hantera fullt legitima medel utnyttjas funktioner i det legala samhället. Personer eller legala företag kan användas för att – medvetet eller omedvetet –

förse skattebrottslingar med tjänster (jfr Brå 2006:2, Skatteverket 2008b). Exempelvis växlingskontor och betalningsförmedlare utför vad Skatteverket kallar servicefunktioner, för att kunder ska få ut kontanter (Skatteverket 2008a, Skatteverket 2008b). I enskilda fall har 90 procent av omsättningen för ett växlingskontor avsett uttag av svenska kronor, det vill säga omvandling av medel på konto till kontanter (Skatteverket 2008b). Om det är ett stort antal svartarbetare som löpande ska avlönas kontant innebär det många uttag, vilket kan skapa ett behov av flera så kallade *gångare* som hämtar pengar (jfr Brå 2011:4).

I Brå:s rapport om organiserat svartarbete i byggbranschen identifieras två huvudsakliga varianter av penningmaskering, ”helskum” respektive ”fin fasad” (Brå 2007:18, Brå 2007:27). ”Helskum” är den enklaste varianten, och där används målvakter och bolag satta i konkurs. Ingen bokföring har lämnats kvar. I ”fin fasad” tillkommer falska eller osanna fakturor för att motivera en penningöverföring.

Dessa fakturor kan vara beställda eller egenproducerade. Det finns också exempel där bolaget som används för att producera de osanna fakturorna låter belåna eller säljer sin fordran till ett factoringbolag⁹ (Brå 2007:27). Från företagets konto överförs sedan pengar för kontantuttag som med jämna mellanrum görs på främst växlingskontor.

Sådana kontantuttag ska rapporteras till Finanspolisen som misstänkt penningtvätt. Faktum är att en stor del av rapporterna till Finanspolisen tar sikte på penningmaskering (Brå 2011:4, Finanspolisen 2010, Skinnari och Korsell 2010). Enligt lagen (2009:62) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism är verksamhetsutövare i vissa branscher skyldiga att vidta åtgärder för att förhindra att den egna verksamheten utnyttjas för penningtvätt och finansiering av terrorism. Rapporteringsskyldigheten av misstänkta transaktioner till Finanspolisen är ett viktigt inslag i regleringen (Brå 2011:4, Finanspolisen 2010). Banker, växlingskontor och andra verksamhetsutövare ska också enligt lagen avstå från att utföra transaktioner om de misstänker penningtvätt. Lagen omfattar omkring 14 500 verksamhetsutövare (Finanspolisen 2010, Brå 2011:4).

Resultat

En åklagare beskriver hur penningmaskering kan gå till och vad det kan kosta, med byggbranschen som exempel:

Det finns ett byggbolag som är arbetsgivare i egentlig mening, men man vill inte betala löneskatterna. För att undvika detta har

⁹ Ett factoringbolag belånar eller köper fakturor. I dessa fall säljer företagaren sin fordran (faktura) till factoringbolaget för att, mot en avgift, snabbare få in pengar. Det kan användas för penningmaskering när pengarna lämnas över i kontant form.

*man under tre års tid anlitat 18 underentreprenörer som har av-
löst varandra i kronologisk ordning. Man har en kort fakture-
ringsperiod på ett halvår, ett år max, och under den tiden faktu-
rerar man till det här företaget som tar emot fakturorna, betalar
för fakturorna. Men tittar man på underentreprenörens konto ser
man alla betalningar av kontanter. Skälet till det är att underent-
reprenören – när han har plockat ut kontanterna – springer över
med dem, fysiskt då, till den som en gång betalade detta. Och
som tack för den tjänsten försvinner någonting som i alla fall inte
överstiger momsens på max 25 procent. 5–10 procent är ganska
vanligt, tror jag, att man betalar till en underentreprenör som
står till handa med den här tjänsten att frigöra kontanter.*

Åklagare

Behovet av penningmaskering uppstår först när pengar, exempelvis från en kund i den legala ekonomin, finns på konto och behöver omvandlas till kontanter för svarta betalningar. Mer småskaligt skattefiffel, där företagare har en del av intäkterna och utgifterna i form av kontanter helt utanför bokföringen, kräver sällan penningmaskering. Där är det snarare fråga om en helt svart penninghantering där kontanterna utan vidare kan användas.

Uppgifterna i undersökningen som rör penningmaskering kommer framför allt från ärenden och intervjuer om organiserat svartarbete. Det är föga förvånande då få former av skattebrott har lika stort behov av löpande svarta betalningar. Ärendena finns inom olika branscher, men bygg- och städbranscherna är återkommande. Det är också branscher som Skatteverket betecknar som riskbranscher och därför har många ärenden kring.

Vid svartarbete är den springande punkten för Skatteverket att fastställa vilket bolag som är ansvarigt för de svarta lönerna, vilket kan vara svårt. Det innebär att revisionerna och skattebrottsutredningarna blir mer fokuserade, inte bara på själva skattebrottet utan också på penningmaskeringen, för att fastställa vem som fått kontanterna för att betala ut de svarta lönerna.

Inom punktskattebrott och momsbedrägerier är det generellt sett tydligare vilket bolag som inte har deklarerat och betalat sina skatter. Det innebär att behovet att följa transaktionerna normalt sett är mindre än vid organiserat svartarbete för att beräkna skatten för bolaget. Är ambitionen också att gå vidare in de kriminella nätverken bör dock betalningsströmmarna kartläggas.

Även om det framför allt är i utredningar om organiserat svartarbete där resurser har lagts på att följa penningströmmarna, talar intervjuerna för att samma system som används för penningmaskering används för att exempelvis ta ut obeskattade medel ur bolaget. Det rör allt från när företagare tar ut mindre belopp ur bolaget till när ekobrottslingar satt i system att tömma bolag på alla tillgångar.

Myndigheterna skulle dra nytta av att använda samma metodik för att kartlägga betalningsströmmar även vid andra skattebrott än svartarbete.

Ett intresse av att få ut kontanter finns även vid andra skattebrott än organiserat svartarbete.

Tabell 3 baseras på uppgifter i ett ärende om vilka avgifter som tillkom när ett factoringföretag användes som ett led i penningmaskeringen. Exemplet illustrerar även hur fakturabeloppen kan se ut. Vid sidan av dessa avgifter tillkom en årsavgift på nära 4 000 kronor.

Tabell 3. Exempel från ett ärende på avgifter för penningmaskering. Belopp i kronor.

Faktura	Fakturabelopp	Factoringföretagets provision	Factoringföretagets avgift för administration och kreditbedömning	Betalningssätt
1	216 400	11 902	250	check
2	259 544	14 275	250	check
3	132 675	5 174	250	check
4	109 925	6 046	250	check
5	115 113	6 331	250	check
6	79 363	4 365	250	check

Undersökningen visar på tre olika sätt att få tag i kontanter. I det första alternativet används ett växlings- eller factoringföretag som ägs och drivs av personer inom den svarta ekonomin. I det andra fallet används legitima finansiella institutioner som växlingskontor. Antingen anlitas gångare och när myndigheterna får stopp på en ersätts denne med en annan, eller så finns en kontakt med en anställd på växlingskontoret som bistår i penningmaskeringen. Det tredje sättet är att köpa kontanter genom egenhändigt komponerade lösningar. Denna variant framstår dock som ovanlig. Kontanterna levereras från utlandet eller genom andra kontakter, exempelvis från företagare inom kontantbranscher. De olika alternativen medför något olika risker och utgifter i kontakt-, kontrakt- och kontrollfaserna.

Kontaktfas

Penningmaskeringen innebär att vissa kontakter måste tas. Aktörer-na har exempelvis tillgång till bolag som kan ställa ut fakturor, bankkonton för att flytta pengar och gångare som kan hämta ut kontanter. Till detta kommer ibland även personer som arbetar inom växlingskontor och banker – i Sverige eller i utlandet – som medvetet eller omedvetet bistår i processen. Om pengar hämtas i utlandet kontaktas i vissa fall penningkurirer som transporterar pengarna till Sverige.

Att hitta en lämplig gångare

En skattebrottsutredare beskriver sin uppfattning om hur aktörer kommer i kontakt med gångare:

Man vänder sig oftast till folk som är rena. Man vill ha folk som har ett fläckfritt förflutet. Det innebär inte att de är fläckfria, det innebär att de i alla fall inte har blivit lagförda för någonting. Ja, kanske fortkörning och sånt är okej. Men samtidigt måste man ju ha den här lojaliteten klar från början. Och har man inte hållit på med brottslig verksamhet tillsammans tidigare, så har man i alla fall en kompis. Och så säger man: "Ja, ja, fråga inte för mycket". Men då har man det bandet. Det tror jag är de allra vanligaste fallen av rekrytering. Eller det sistnämnda, inom familjen. Men det är samma sak som kompis, det jämför jag, att det är familjemedlemmar, kompisar eller... Alltså, det är inom en bekantskapskrets, man känner varandra helt enkelt. Antingen via arbetsplatsen eller via gamla kompisband eller familjeband.

Personer som hanterar pengarna befinner sig ofta nära huvudmannen. Därför är dessa "penninghanterare" intressanta personer för myndigheterna att kartlägga.

Med andra ord förmedlas dessa uppgifter, som ställer stora krav på förtroende, genom ännu närmare personliga band än många andra uppdrag. Ibland anlitas närstående, som enligt myndighetspersoner, inte alltid förstår vidden av de uppdrag de utför och att de är involverade i allvarlig brottslighet. Det gäller särskilt när unga personer engageras. Intervjuer och ärenden visar att svartarbetare eller arbetsledare som är kunniga och pålitliga i en del fall även arbetar som gångare. Det innebär att kontaktfasen blir relativt okomplicerad. Uppdragsgivaren känner i dessa exempel gångaren tämligen väl sedan tidigare. De högre krav som ställs på en gångare hade kunnat motivera att mera tid och resurser läggs på att hitta lämpliga personer. Men intervjuerna talar för att alla känner någon de har förtroende för som har kapacitet att utföra uppdraget. De personer som har behov av penningmaskering ingår ofta i nätverk där de åtminstone kan komma i kontakt med någon som kan ombesörja tjänsten eller förmedla en kontakt som i sin tur kan det (se vidare nedan).

Penningmaskering kan kräva stort kontaktnät

Det är skillnad på gångare och gångare. För myndigheterna är gångare med goda förbindelser med banker och växlingskontor av särskilt intresse.

Förutom förtroende och ett hyfsat rent straffregister finns inga större nödvändiga krav på gångarna. Det gör att förhållandevis många trots allt kan komma i fråga. Svårigheten ligger i att få kontakt med personer med tillgång till lämpliga bolag som kan fakturera, factoring- eller växlingsföretag. Vissa gångare har dock själva sådana kontakter och får därmed en mer central roll i brottsligheten. Sådana aktörer arbetar ibland för olika huvudmän parallellt och får i sin tur anlita andra gångare.

Personerna med factoring- eller växlingsföretag kan ha en fot i den svarta ekonomin och utgöra väl utvecklade servicefunktioner åt

organisatörer inom svartarbete. I vissa fall är det företag som helt och hållet ägs av kriminella aktörer (jfr även Rikskriminalpolisen 2010:2). Växlingskontor för tanken till något ganska synligt, men en del verksamheter bedriver växlingskontor tillsammans med kontant-handel i någon mindre butik.

Det finns också exempel på personer som bistår i penningmaskeringen i egenskap av sin anställning på seriösa banker och växlingskontor. De personerna är följaktligen etablerade i det legala samhället. Sådana kontakter och relationer är rimligen svåra att bygga upp. Samtidigt antyder tidigare forskning att det är enklare att få personer som är etablerade i det legala samhället att bistå i penninghanteringen än i den direkt brottsliga verksamheten (jfr Brå 2007:4, jfr Di Nicola och Zoffi 2004, jfr Lankhorst och Nelen 2004, jfr van der Bunt och van der Schoot 2003, Reuter och Truman 2004). När dessutom arbetsgivaren i detta fall genom sedvanliga avgifter faktiskt tjänar på penningmaskering blir det möjligen lättare för den anställde att rättfärdiga sitt beteende (jfr Vesterhav 2010, jfr Brå 2008:10).

En skattebrottsutredare misstänker att en del av dessa insider har rekryterats efter att ha exponerat sig för skattebrottslingarna (jfr även Brå 2009:7, Korsell och Skinnari 2010). I bakgrunden finns exempelvis personliga problem och tillkortakommanden eller överträdelser av regler i arbetet.

I flera ärenden framgår att gångarna åker till andra städer eller orter för att hämta ut kontanter. Det innebär utgifter för resor, men också att uppgiften tar längre tid. Valet av aktuellt växlingskontor, bank eller liknande beror på var aktörerna har kontakter eller att de lärt sig var det ställs färre kritiska frågor från personalen.

I de fall där aktörer använt privata lösningar och exempelvis köpt kontanter från andra företagare krävs ett stort förtroende eftersom den kriminella verksamheten exponeras. Där sådana ovanliga lösningar förekommer är en rimlig tolkning att kontakterna snarare har uppstått slumpmässigt och utvecklats till ett samarbete om penningmaskering än genom ett aktivt sökande efter lämpliga medbrottslingar.

Personer med en annan kriminell bakgrund än skattebrottslighet förekommer i vissa ärenden och nämns även i intervjuer om penningmaskering. Det är föga förvånande då dessa personer har stor kunskap om kontanthantering från annan brottslighet. Av sådana skäl ligger det närmare till hands att börja med penningmaskering än att begå mer avancerade skattebrott som de inte har tidigare erfarenhet av.

Banker och växlingskontor kan göra mer i fråga om att identifiera egna medarbetare som bistår i penningmaskering.

Slutsatser: Kontaktfas

- De som sköter penningmaskeringen är särskilt betrodda. Säkerhetsmedvetna aktörer använder nära vänner, anhöriga, erfarna svartarbetare eller medbrotslingar med särskilt stort förtroendekapital. Det minskar risker och kostnader i kontaktfasen. Samtidigt förenklas myndigheternas kartläggningsarbete när de inblandade finns inom en nära krets.
- Vissa gångare har goda kontakter inom exempelvis växlingskontor. Dessa gångare och kontakter är därmed viktiga och utgör nyckelpersoner för myndigheterna att rikta in sig på.
- För personer som inte vill eller kan sköta sin egen penningmaskering finns aktörer som tillhandahåller tjänsten. Det innebär dock att nya kontakter kan behöva tas.
- Personer som är etablerade i det legala samhället fyller i vissa fall en viktig funktion för penningmaskeringen genom att inte rapportera transaktioner, låna ut bankkonton och hämta ut kontanter. Materialet antyder att dessa personer inte alltid inser vilken viktig roll de spelar för brottsligheten. Om denna medvetenhet ökar kan det bli svårare för gärningspersonerna att hitta sådana "hjälpsamma" kontakter.

Kontraktfas

De viktigaste överenskommelserna är med gångare för att få ut pengar. I förlängningen innefattar det i vissa fall att en insider som underlättar penningmaskeringen finns på exempelvis växlingskontor. I överenskommelsen ingår att aktören ska få ut kontanter. Genom ökad penningtvättsbekämpning har det dock blivit svårare för många aktörer. Det innebär att de som kan fullgöra "kontraktet" om kontantleveranser behöver organisera sig bättre och kan ta betalt för sina tjänster.

Penningmaskering som paketlösning

I materialet finns varianter där delar av penningmaskeringen utförs i egen regi, men i dessa fall är lösningarna sällan avancerade. Det minskar behovet av att involvera och träffa överenskommelser med andra personer. Samtidigt kan problemen i den externa kontrollfasen öka, då den egna exponeringen blir större.

För dem som har behov av mer avancerad penningmaskering finns aktörer som tillhandahåller en paketlösning. De skickar en osann faktura till bolag som vill omvandla legala medel till kontanter. Sedan "betalas" alternativt belånas fakturan med hjälp av ett factoringföretag. Oavsett metod sker vanligen elektroniska överföringar från bolagets konto, ibland via olika konton som fungerar som mellanstationer för att slutligen hamna på ett konto eller omvandlas till en postväxel som en gångare disponerar. Gångarens roll är att få fram kontanter, som efter arvode för tjänsten lämnas tillbaka till uppdragsgivaren. Penningmaskeringen är då utförd och kontanterna kan användas exempelvis för svarta löneutbetalningar. Det kan med

andra ord vara en tämligen omfattande tjänst som bolaget har köpt. En person inom Skatteverkets fiskala del förklarar:

Man ser att den här organiserade brottsligheten, den sluter sig mer. Inom den finns alla som behövs. Det behövs factoringbolag, det behövs valuta och alla är medvetna om det här och jag ser det som en fördel för den organiserade brottsligheten att man tar hand om allting själv. Ja, hela kedjan.

Vissa aktörer tillhandahåller även företag med F-skattsedel som används som underentreprenörsbolag. Ibland tillhandahåller aktörerna också avtal med relevant fackförening. "Kunden" svarar endast för arbetskraft och uppdrag. Med andra ord står aktören inte enbart för penningmaskeringen utan även för en fasad åt den svarta arbetskraften. En person som främst genomförde penningmaskering berättar:

Och vi sköter [underentreprenörs]företagen åt dem. Sedan har vi egna faktureringsbolag och egna finansbolag. När vi fakturerar vår uppdragsgivare brukar vi skicka fakturorna till... att de är överlåtna... till ett finansbolag och det är våra egna finansbolag. Sedan skickar vi direkt över pengarna till växlingskontor och sedan har vi, vad kan man kalla dem för? [Gångare], som går och hämtar ut pengarna.

Det finns flera tänkbara skäl till att vissa aktörer tillhandahåller dessa paketlösningar. För det första minskar problemen med extern kontroll, men samtidigt ökar behovet av intern kontroll, frågor som utvecklas nedan i respektive avsnitt. För det andra kan dessa aktörer dra nytta av stordriftsfördelar av det maskineri de byggt upp. Dessutom undgår de att betala en procentsats till ett utomstående factoringföretag respektive växlingskontor. I synnerhet om de tillhandahåller lösningar till aktörer inom olika branscher blir det volym i penningmaskeringen. En större volym medför stora utgifter i provision och avgifter (som illustrerades i tabell 3).

Ytterligare en tänkbar förklaring till behovet av helhetslösningar är att myndigheternas kontrollåtgärder och ny lagstiftning mot penningtvätt har försvårat för vissa aktörer att få tag i kontanter (jfr även Brå 2011:4). En intervjuperson som var verksam med penningmaskering menar också att lagstiftningen om omvänd moms inom byggbranschen har pressat ner priserna. Tidigare fick kunden tillbaka en del av de pengar de lade på penningmaskeringen genom att moms återbetalades från staten. Det kan möjligen också ha fått kunderna att förhandla hårdare om priset. Dessa faktorer kan vara förklaringar till att priserna för denna tjänst har gått ner, något som påpekas av många intervjupersoner, både inom myndigheter och

bland dem som själva nyttjat tjänsterna. När motparten inte godtar bud utan förhandlar om priset ökar problemen i kontraktfasen. Det rör sig dels om minskad lönsamhet (högre pris), dels om ökade risker att motparten hittar en annan uppdragsgivare.

Paketlösningar kan bli dyra för uppdragsgivaren

Paketlösningarna där någon tar hand om hela penningmaskeringen kan kosta uppemot 20 procent av det belopp som ska tas ut i kontanter. I denna avgift ingår utgifter för att avlöna gångare, transportörer av pengar, avgifter till växlingskontor eller motsvarande, eventuella mutor och osanna fakturor till bokföringen. Beroende på hur avancerad tjänsten är och aktörernas förhandlingspositioner kostar det enligt ärenden och intervjuade myndighets- och gärningspersoner någonstans kring 5–20 procent av beloppet. En intervjuperson menade att han kunde pressa priserna för penningmaskeringen när en kund löpande behövde stora mängder kontanter. Med andra ord tillämpade han en form av mängdrabatt.

Factoringföretagen i undersökningen tar 4–6 procent av fakturabeloppet. De aktörer som producerar osanna fakturor och använder factoringföretag där också pengarna tas ut kontant har ett något högre arvode. Avgiften är sällan under 5 procent, men upp till 7–10 procent förekommer ofta.

En intervjuperson som tillhandahöll penningmaskering menar att ökad kontroll från myndigheter och andra aktörer driver upp värdet på hans tjänst. Om färre personer har kapacitet att få tag i kontanter blir det lättare för övriga att höja sina priser. Det ökar utgifterna för den som behöver få ut svarta kontanter. Dessutom är ett skäl till prishöjningen att svårigheterna ökat för dem som utför penningmaskering.

Vissa har lättare att leverera kontanter

En tänkbar konsekvens av den ökade regleringen mot penningtvätt är att det främst är aktörer med tillgång till egna factoringbolag och växlingskontor, eller med känningar inom sådana institutioner, som på kort tid kan få fram stora mängder kontanter (jfr även Rikskriminalpolisen 2010:2). Intervjuerna med personer som varit verk-samma inom organiserat svartarbete antyder också att det framför allt är organiserad brottslighet (som inte ska tolkas som synonymt med kriminella gäng, tvärtom är det snarare ekobrottslingar som samarbetar), som kan få fram kontanter.

I några ärenden har det varit problem med transaktioner. Exempelvis har det rört sig om företagare som överfört för låga belopp till dem som ska hämta ut pengarna. I ett ärende täckte inte överföringen gångarens provision. Därför tvekade gångaren att lämna över alla kontanter, trots löfte om att få sin provision vid nästa transaktion. I andra fall, som i exemplet i rutan, har personal på banker och väx-

lingskontor följt sina riktlinjer och inte genomfört transaktioner. Därför försöker vissa aktörer ha ett lager av kontanter hemma, för att undvika att totala betalningsstopp inträffar.

Exempel från ett ärende

En gångare talar med sin uppdragsgivare om problemen han har haft med att genomföra penningmaskeringen. Irritationen mot den anställde som nekat transaktionen är stor.

Gångaren: *Jag skulle sätta in hundra.*

Uppdragsgivaren: *Ja. Hur mycket fick du sätta in?*

Gångaren: *Jaa det... det frågade jag inte. Utan kärringjäveln hon... det va' ju den där gamle faan naturligtvis.*

Uppdragsgivaren: *ja, ja.*

Gångaren: *Så antingen så åker jag och... sätter in lite nu då eller...*

Uppdragsgivaren: *Det.. det... skit i det alldeles, så tycker jag. För att... då är det ju bättre och ta banken... det är bättre att ta banken vid [plats] i morron.*

Gångaren: *Jaa, för dom...*

Uppdragsgivaren: *För dom är ganska bra.*

Gångaren: *Jaa, där har jag ju vart i dag.*

När pengar hämtas ut på växlingskontor försvinner ytterligare ca två procent i avgifter. Till detta kommer i vissa fall utgifter för mutor. De intervjupersoner som själva engagerats för olika uppgifter i penningmaskeringen nämner att mutor förekommer till anställda på exempelvis växlingskontor. Mutorna framstår inte som så kostsamma, det handlar om ett par tusenlappar extra för att slippa frågor och undgå rapportering till Finanspolisen. Enligt en intervjuperson kan det också innebära att kontanter inte behöver förbeställas. När gångaren kom dit och skulle göra sitt uttag skrevs en lapp om att det var förbeställt enligt regelboken.

En kontaktförmedlare i ett ärende hade en bankkontakt som gjorde att han till och med kunde göra kontantuttag – i gångarens namn, inte sitt eget. Av ärendet framgår inte om några mutor hade betalats, men de ansvariga skattebrottsutredarna hade snarare fått bilden av att kontaktförmedlaren hade lyckats charma den bankanställda. Eftersom han var storkund var det inte konstigt att han fick särskilt god service. Undersökningen antyder att problemet med godtrogna och okunniga anställda är större än med dem som tar direkta mutor för att vara behjälpliga i penningmaskeringen.

För dem som kommer över kontanter kan det ibland vara svårt att få tag i svenska kronor. En person som arbetat svart berättar om sina erfarenheter:

Jag har aldrig blivit lurad [på lönen], men ofta får man vänta på lönen. Kontrollsystemet och alla åtgärder gör att de har fått svårt

Mer utbildning av personal på banker och växlingskontor om hur man identifierar misstänkta transaktioner kommer att försvåra ytterligare för penningmaskeringen.

att få ut kontanter. Jag har polare som får lön, där pengarna har gått från ett företag till ett annat, via ett Thailandsbolag.

Det kan också vara ett sätt att försöka få transaktionen att framstå som mindre suspekt, en fråga som utvecklas i avsnittet om extern kontroll nedan. Lite senare i intervjun återkommer svartarbetaren till löneutbetalningarna och andra han känner som arbetar svart:

Jag vet flera som blir betalda i euro så får de växla själva. Det har blivit så svårt att få tag i pengar, kontanter. Jag har faktiskt fått erbjudanden om att hämta pengar på bank, de skulle föra över pengar till några konton, men jag tackade nej.

Villkoren för gångare varierar

Gångaruppdrag är ofta ett löpande arbete, där samma person kan tas i anspråk åtminstone ett par månader, i andra fall betydligt längre perioder. Arbetet kan vara omfattande, som ett heltidsarbete. Det innebär att överenskommelsen parterna emellan löper på och inte ständigt behöver omförhandlas. De längre uppdragen gäller i synnerhet särskilt betrodda gångare, ofta med goda kontakter. Ett vanligt förfarande är att gångare återkommer med viss regelbundenhet. De "går" några månader, är borta några månader och anlitas sedan igen. Vissa försvinner ett tag för att de blivit gripna för annan kriminalitet, andra vill göra något annat en period, exempelvis semestera. Ytterligare några ska in på någon form av behandling och är därför inte längre disponibla. En del gångare kan också återkomma senare högst tillfälligt för att dryga ut den egna kassan.

I nödsituationer där överenskommelserna med ordinarie gångare inte kan följas förekommer att personer som snarare har i uppdrag att samordna gångarna och producera osanna fakturor själva har fått hämta ut pengar, eller ta in någon annan med kort varsel. Det ökar riskerna för dessa personer som eftersträvar att andra ska exponeras inför myndigheter och uppdragsgivare.

Olika uppdragsgivare har olika överenskommelser, men en intervjuad uppdragsgivare berättar att hans gångare fick 1 500 kronor per gång, oavsett vilket belopp de hämtade ut. Det var samma summa som gällde för alla med den uppgiften, förhandlingsutrymmet var litet. Liknande fasta summor per gång anges i några ärenden. Däremot var omfattningen på arbetet stort, vilket innebar en löpande lön av inte försumbar storlek. En skattebrottsutredare berättar om vad en gångare sagt till honom om sina arbetsvillkor och överenskommelser med uppdragsgivaren:

Den jag pratade med, han sa: "Jag får mellan 15 000 och 20 000 i månaden rent, jag jobbar tre timmar om dagen." Sover till tio eller elva, sen går han upp och gör några bankrundor, och leverer-

rar pengar och sen slutar han klockan två, tre på eftermiddagen. Så får han 20 000 netto i månaden. Plus att han sa: "Behöver jag och familjen åka till Sälen eller något sådant, då får jag 20 000 extra." Så man får som små bonusar. Och de här killarna – det är oftast killar – antingen vill de inte jobba, de tycker att det är ett jävligt bekvämt liv att leva så här. Men man står liksom helt utanför, utåt sett har man ingen inkomst. Det är möjligt, ibland har jag sett att de som har hållit på med det här väldigt länge, de vill ändå ha en deklarerbar inkomst. För syns skull i alla fall, och då kan man ibland få en lön från något av bolagen som figurerar i sfären.

Vanligt förekommande i materialet är att gångaren får en viss procentsats av beloppet som hämtas ut, två eller tre procent nämns ofta. Upp till fem procent förekommer, men då fick gångaren själv stå för vissa omkostnader. Det kan som antyds i citatet kompletteras med bonus och "lojalitetspremie"; mer om detta i avsnittet om intern kontroll. Även låga procentsatser kan dock bli stora belopp för en flitigt använd gångare. Exempel finns i undersökningen på gångare som hämtar ut motsvarande 1–5 miljoner kronor per månad under ett kvartal eller ett halvårs tid. Alla gångare är dock inte så flitigt anlitade.

Från ärendena framgår också att vissa gångare kan ha bidrag från trygghetssystemen, som exempelvis olika former av sjukbidrag.

Exempel från ärenden

Några varianter på gångares arvoden:

- Två gångare hämtar 20 000–25 000 kronor, upp till 10 tillfällen per dag. Får 500 kronor per uttag.
- En gångare hämtar omkring 200 000 kronor per dag, uppdelat i poster om ca 30 000 kronor. Får 2 procent av beloppet.
- En gångare och fakturaproducent som också är ledamot i några målvaktsföretag får 10 procent av summorna han flyttar. Gör själv uttag om 20 000–25 000 kronor.
- En gångare hämtar pengar en gång i veckan eller var 14:e dag. Han får då 1 000 kronor per 100 000 han hämtar ut. Dessutom får han ibland 500 kronor för sin resa.

Uttag om 25 000 kronor är det i särklass vanligaste i materialet, men även andra summor förekommer i viss utsträckning (jfr Brå 2007:27). Belopp om 10 000 kronor eller till och med lägre summor kan tas ut via bankomat eller bank. Det innebär dock en del extra arbete med fler uttag och kan medföra att det tar längre tid. Risken är då att det uppstår betalningsproblem och klagomål framförs, vilket exponerar aktörerna. Belopp på en miljon i samma ut-

tag/inlösen av postväxel förekommer, men tecken finns på att växlingskontoret eller motsvarande antingen inte bedrev en seriös verksamhet eller att det fanns en mutad person bland de anställda.

Slutsatser: Kontraktfas

- Aktörer som erbjuder paketlösningar för penningmaskering kan ta arvoden upp mot 20 procent av beloppet som ska omvandlas till kontanter. Det innebär stora utgifter för uppdragsgivaren. I detta ingår dock osanna fakturor till bokföringen, mutor till eventuella insider på växlingskontor, avgifter och arvoden till gångare. Vissa aktörer har egna factoringföretag eller till och med växlingskontor.
- Ökad reglering och kontroller på penningtvättsområdet har försvårat för vissa aktörer att få tag i kontanter. Det medför också ökade utgifter oavsett om man köper tjänsten eller får göra betydligt fler, men mindre uttag. Med andra ord ökar kostnaden för skattebrott med ökad kontroll mot penningtvätt.
- Många gångare arbetar under längre perioder – ofta med uppehåll – för samma uppdragsgivare. Även om det minskar kontraktkostnaderna kan det öka upptäcktsrisken.

Intern kontrollfas

Lojalitet är särskilt viktigt vid penningmaskering då kontanter är stöldbegärlig egendom. En vanlig strategi från aktörer som hanterar stora summor pengar är att ha vattentäta skott där endast de allra pålitligaste medarbetarna får insyn i verksamheten och tillgång till kontanter. Stölder (eller beslag) stör skattebrottsligheten.

Att värna om sin uppdragsgivare

När uppdragsgivaren har ont om kontanter blir det bråttom med penningmaskeringen. Tecken finns i ärendena på att det ibland sker för snabbt och att kommunikationen mellan de olika aktörerna i penningmaskeringskedjan inte alltid fungerar. Det yttrar sig exempelvis genom en mängd telefonsamtal där olika aktörer skickar pengar mellan konton och vill ha bekräftat att de mottagits. Det kan också ses som en form av internkontroll, att ständigt veta vem som har ansvaret för pengarna.

Det tydligaste och vanligaste exemplet på kommunikationsproblemen är dock att aktörer ibland har ett negativt saldo på bolagskontot då gångarna har tagit ut pengar som ännu inte kommit in på kontot. Det medför en del extra utgifter i form av övertrasseringsavgifter. Enstaka exempel finns också på att personer gjort ett mindre uttag för att kontrollera saldot innan större uttag sker (jfr även Brå 2007:4).

Lojalitet hos uppdragsgivare kan delvis köpas. Intervjuerna tyder på att lojaliteten underbyggs av en hög servicenivå, som att se till att

få fram kontanter. I ärenden finns exempel på hur fakturaproducen- ter har lånat ut pengar till varandra när andra parter har haft svårt att få loss kontanter – allt mot en procentuell avgift eller löfte om gentjänster. Förutom att lojala uppdragsgivare minskar risken för att de i ett senare skede lämnar uppgifter till myndigheter innebär det också att behovet av att hitta nya uppdragsgivare minskar. Det på- verkar kontraktkostnaderna, men det finns troligen dessutom ett mindre behov av att kontrollera att överenskommelser följs och att skapa lojalitet mellan nya aktörer. Samtidigt innebär färre upp- dragsgivare som omsätter större belopp än fler som har mindre pen- ningmaskeringsbehov att den egna verksamheten påverkas i högre grad och blir mer sårbar om en av dem avbryter samarbetet.

Att skydda sig mot stölder och svinn

Pengar är stöldbegärligt. I penningmaskeringen handlar det dessut- om om hantering av stora mängder kontanter, kontanter som ska ”försvinna” ur det legala systemet. Flera intervjupersoner uttrycker med viss förvåning att de inte hört talas om några stölder av kontan- ter. Andra har hört talas om enskilda fall av stöld och påpekar att det skadat verksamheten och försenat betalningar. Exempel finns också där beloppen inte stämmer. Trots att aktörer eftersträvar att rekrytera kompetenta och lojala medarbetare är det lättare sagt än gjort. Några problem som förekommer illustreras i rutan.

Exempel från ett ärende

I ett avlyssnat samtal diskuterar en uppdragsgivare med en gångare varför det saknas pengar.

Uppdragsgivare: *För det första, för det första [Gångarens förnamn] så fattas det ett och ett halvt tusen i kuvertet... till [förnamn på kund], det räknade jag när jag satt där... det (ohörbart).*

Gångare: *I vilket, i vilket?*

Uppdragsgivare: *Det på 61. Det var två tusenlappar, två tiobuntar – en fattas en tusing i och en med en femhundring. Och får jag tag i dig nu så åker du på ett (ohörbart)...*

Gångare: *Okej, okej, då, då, då, det löser jag.*

Uppdragsgivare: *Nu åker du direkt hem, vet du, för jag kommer. Och du sätter inte i gång och suppa igen för då tar fan dig.*

Gångare: *Skulle inte falla mig in. Det var därför jag åkte hem.*

Även om riskerna för stöld och förskingring framstår som begränsa- de, är skadan betydande när den uppstår. Det innebär att vissa aktö- rer lägger en del resurser på att skydda pengarna. I en del fall före- kommer chaufförer som har som funktion att skjutsa gångaren till olika växlingskontor och banker. Chauffören kan vara en kontakt- förmedlare eller fakturaproducen- t som också har i uppdrag att

skjutsa gångaren. I bilen överlämnas postväxlar eller de uppgifter gångaren behöver och sedan tas kontanterna emot. Det finns sannolikt ett större behov av det när pengar samlas ihop från flera uttag. I andra fall arbetar gångaren mer självständigt och kan periodvis förvara en hel del pengar i den egna bostaden. En person som bland annat rekryterat gångare får frågan om hur han vågade anförtro andra att på egen hand hantera till exempel 300 000 kronor i kontanter:

*Ja... Det är på grund av att de här människorna de... Vad ska man säga? De ser hur stor organisation det hela är. Det skulle inte vara någon idé för dem att dra i väg med 300 000 kronor för då får de flytta härifrån sedan. Det skulle bli ett fruktansvärt liv. Även om inte jag skulle göra någonting så skulle min uppdragsgivare bli galen, va. Så det, jag har aldrig varit med om att någon ens har försökt. Utan de har faktiskt varit de mest lojala av all-
ihop.*

Även andra intervjupersoner är inne på samma sak. Det handlar om för små belopp för att riskera att få fiender och behöva hålla sig gömd. Som redan nämnts i kapitlen om svartarbete och punktskattebrott finns en föreställning om att ett hot föreligger enbart på basis av storleken på de belopp som hanteras. Vissa aktörer som specialiserat sig på penningmaskering och kontanthanteringar har också kontakter med personer inom kriminella grupperingar med ett etablerat skrämsekäpital. Förutom uppdraget att vakta pengar anlitas de ibland också för indrivning.

Intervjupersoner framhåller att en annan viktig förklaring till denna lojalitet är de pengar som vissa gångare tjänar, allt svart och obeskattat. Om en frekvent anlita gångare skulle stjäla försvinner en viktig löpande inkomstkälla. Dessutom betalar vissa en lojalitetsbonus eller muta till gångare eller andra personer som exponerar sig mot myndigheterna för att försöka minska sin egen upptäcktsrisk.

De medhjälpare som inte pratar med myndigheterna behöver dock inte drivas av lojalitet till eller rädsla för uppdragsgivaren. När gångare är skuldsatta eller får bidrag har de lite att vinna men mycket att förlora om de inte sköter sina uppdrag. Ett större hot är Kronofogden eller en utbetalande myndighet som både kan stoppa bidrag och återkräva felaktigt utbetalda belopp.

Skydda verksamheten genom vattentäta skott

I de fall där mer omfattande paketlösningar används för penningmaskeringen blir internkontrollen mer svårhanterlig än där enskilda aktörer endast köper delar av tjänsten. Ju fler moment samma nätverk genomför och ju fler gångare, kontaktförmedlare och chauffö-

rer som involveras, desto fler personer måste administreras och kontrolleras.

I de olika nätverken finns en kärna som bygger vattentäta skott mot de riskfyllda uppdragen som innehas av gångare och chaufförer. Följden blir att dessa personer inte vet så mycket om dem som styr penningmaskeringen. De vet bara vem som rekryterat dem och vem som tar emot kontanterna. Samtidigt som det är ett sätt att skydda sig själv mot den skada illojala medarbetare kan utgöra, minskar det möjligheterna att överblicka verksamheten. Dessutom försvåras kontanthantering av alltför många led. En åklagare förklarar:

Tre [bolags]led känns som kanske lite standardmässigt, men det är faktiskt inte ovanligt att man helt enkelt har två led och en faktura. Fyra led och sådant tror jag är väldigt ovanligt. I alla fall här i [region]. Och det är ingen större poäng med fyra led heller. För det blir ett himla krångel när du ska skicka pengarna. För då ska alla pengarna skickas och detta ska gå snabbt, det är två veckors kontant lön, och man ska lösa det då. Jag har nog aldrig sett mer än fyra, fem led i svartjobbshärvan.

I de enklare former av penningmaskering där uppdragsgivaren själv anlitar en gångare som också producerar osanna fakturor finns inte samma behov av kontroll. Alla involverade känner till varandra. Därför används inte informationsbegränsning på samma sätt som av organisatörer med paketlösningar.

Att köpa en paketlösning kan ses som ett sätt att distansera sig från de riskfyllda delarna av penninghanteringen. För de mer organiserade aktörerna krävs att de mot sina uppdragsgivare kan garantera att pengarna kommer att överlämnas som överenskommet.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Stölder och svinn förekommer, även om det inte beskrivs som vanligt. När det inträffar kan dock allvarliga betalningsproblem uppstå, som stör verksamheten och exponerar aktörerna. Dessutom kan det skada aktörers goda rykte om de inte klarar av att leverera kontanter. Oro för stölder leder ibland till att onödiga kontakter tas. Det kan myndigheterna utnyttja.
- Lojalitet byggs vanligen genom att värna om sina uppdragsgivare och medhjälpare. Det handlar om att erbjuda vad som uppfattas som goda villkor och att hålla ord. Myndigheternas åtgärder kan dock utmana denna lojalitet.
- Att skapa vattentäta skott mot de synliga rollerna, som gångare, är en annan strategi som används för att skydda organisatörerna. Särskilt där penningmaskering sker i större skala, som en paketlösning, kan det försvåra överblicken av verksamheten. Det kan leda till ineffektivitet för gärningspersonerna.

Extern kontrollfas

Den externa kontrollfasen handlar om att dölja penningmaskeringen för myndigheter och verksamhetsutövare med rapporteringsansvar enligt penningtvättslagstiftningen. Det handlar i stor utsträckning om att försöka få transaktioner och medhjälpare att framstå som att de är del av normala affärsmönster.

Penningmaskeringen ska likna legala transaktioner

Det finns en stor medvetenhet bland skattebrottslingar om att de mest uppenbara försöken till penningmaskering rapporteras till Finanspolisen. Men genom att använda så legala system som möjligt försöker vissa ge transaktionerna ett sken av legitimitet. Här är kontakterna med det legala näringslivet centrala. Vissa gångare åker som redan nämnts långväga för att ta ut pengar där de har kontakter eller där de vet att rapporteringsviljan av andra orsaker är låg. Av olika skäl kan de dock frångå sina rutiner, i synnerhet när det är bråttom att få fram kontanter, något som i vissa ärenden lett till att myndigheterna fått information om skattebrottsligheten. Andra aktörer saknar kontakter och får hålla sig till factoringföretag och växlingskontor som är ökända hos myndigheterna. När myndigheter riktar in sig på sådana företeelser ökar dock riskerna för dessa företags kunder.

Exempel finns också på att gångare hämtar ut i sammanhanget mycket små belopp, via bankomat eller bank. Förhoppningen är troligen att transaktionen inte ska framstå som misstänkt och rapporteras till Finanspolisen. En sådan åtgärd innebär dock att betydligt fler transaktioner blir nödvändiga, kanske via betydligt fler konton för att få ihop de kontanter som behövs. Det medför ökade utgifter, ställer krav på mer utvecklad koordinering och kan medföra besvär (fler konton, fler gångare etc.).

Att ha många gångare som tar ut små belopp är dock ingen standardlösning. Som en intervjuperson som tillhandahöll paketlösningar inom penningmaskering förklarade kan förekomsten av många gångare dra till sig uppmärksamhet:

För grejen är som så, vi säger att man omsätter 10–20 miljoner i månaden, då går det inte att ha 10 stycken [gångare]. Utan man har en gångare som känner alla växlingskontor, som har alla kontakterna runt omkring, som sköter den biten. Skulle man ha flera stycken ja, då blir det snack på stan.

Därför använder vissa aktörer betydligt färre gångare, men med bättre kontakter. Det framgår också tydligt i undersökningen att det finns olika typer av gångare. Vissa är före detta missbrukare, eller har viss tidigare kriminell belastning (utanför ekobrottsområdet).

Personer som tidigare har arbetat inom den finansiella sektorn är en annan grupp, som inte sägs väcka samma misstänksamhet. En gärningsperson berättar:

Det går inte att ha en kille som är 25 år med tuppkam och ovårdad klädsel som springer och gör det här utan de ska se ut som affärsmän och bete sig som affärsmän också. För att, jag vet i ett fall där springaren fick en så bra kontakt med banken så att bankdirektören ville ha med honom på firmafest.

Ett annat exempel rör en gångare som tidigare arbetat inom finansbranschen. Han framstod som mycket trovärdig och klarade sig enligt en intervjuad gärningsperson lindrigt i rättsprocessen. Trots att han var mycket viktig för den brottsliga verksamheten.

Undersökningen antyder att det också är stor skillnad mellan olika osanna fakturor. Ibland har personen som behöver kontanter själv framställt en faktura och det är inte alltid den ser trovärdig ut. Även personer som anlitas för att producera fakturor kan vara olika skickliga på det. Vissa aktörer lägger stora resurser på att få de osanna fakturorna att se så trovärdiga ut som möjligt, i förhoppning om att de ska tåla åtminstone en ytlig granskning. En del av detta kan vara att minska fakturabeloppet. Det kan dock medföra ökade utgifter och svårigheter då betydligt fler fakturor behöver tas fram och bokföras. De som vill sprida ut betalningar som härrör från osanna fakturor, i syfte att de inte ska komma efter varandra på kontoutdraget, anlitar gångare vid flera tillfällen. Med andra ord ökar krånglet med att administrera fakturahanteringen.

Myndigheternas arbete försvårar penningmaskeringen

Flera myndighetspersoner betonar att det tidigare var vanligare att gångarna hämtade ut pengar på bank. I och med att arbetet mot penningtvätt har fördjupats har kontrollerna förbättrats. Det innebär att gångarna gått över till att i större utsträckning använda växlingskontor. Även kontanttransporter och utländska växlingskontor syns i ärenden och intervjuer. Ett syfte med detta är att undvika att Skatteverket får uppgifter från ett seriöst växlingskontor på svensk mark. Samtidigt ökar troligen riskerna med långväga kontanttransporter.

Det skärpta arbetet mot penningtvätt där bankerna ställer frågor och nekar transaktioner har blivit ett hinder för gångarna. Det framstår inte som helt ovanligt att gångare får instruktioner från sin uppdragsgivare om hur de ska besvara bankens frågor för att undgå rapportering och för att få ut kontanter. Den akuta kontantbristen som kan uppstå om banker och växlingskontor vägrar att genomföra transaktioner kan leda till att de osanna fakturor som utgör underlaget för betalningen inte blir "betalda" i tid. Myndigheterna kan

identifiera en del osanna fakturor genom att dröjsmålsavgifter inte tas ut eller genom betalningar som sker långt före förfalldatum. En revisor på Skatteverket förklarar:

De betalar alltid sina fakturor. Ofta, det kanske står på deras fakturor att de ska betalas inom 30 dagar eller något sådant, men oftast betalas de bra mycket fortare. För det finns ingen anledning att vänta på pengarna om de ändå ska tillbaka. För det står någon, alla de här svartjobbarna är inte undfallande precis, utan en del ska verkligen ha betalt. Särskilt om det är någon ytterligare part som har fixat dit den här arbetskraften. Då vill det till att betala ganska snabbt till och med. De ska ha sina pengar.

När system för penningmaskering byggts upp med egna factoringföretag, i vissa fall i utlandet, kan de användas även för traditionell brottslighet i större skala. Det innebär dock att det blir betydligt fler myndigheter som är intresserade av att spåra pengar i dessa system. Det är troligen också enklare för myndigheterna att få till stånd internationell samverkan när flera typer av grövre brottslighet är inblandad. Något förenklat kan sägas att ju längre kriminella personer har använt systemen desto större blir risken att myndigheterna når framgång i sina utredningar. Samma faktorer som underlättar i kontakt- och kontraktfaserna ökar riskerna i kontrollfasen. Dessutom kan en utredning ge upphov till nya ärenden, även inom andra brottsområden med hjälp av den myndighetssamverkan som finns i dag kring organiserad brottslighet (jfr Brå 2008:10, Brå 2009:19).

Slutsatser: Extern kontroll

- Får myndigheterna en ingång via penningmaskeringen i en utredning mot en säkerhetsmedveten aktör finns de inblandade inom en relativt snäv krets. Personer som hanterar stora mängder kontanter har en nära personlig koppling till en organisatör.
- Gångare behöver inte vara utslagna personer utan kan vara mycket etablerade och därmed smälta in i bank- och finansvärlden. Bättre kunskap om detta bland anställda på exempelvis banker kan öka rapporteringen av de misstänkta transaktionerna till Finanspolisen.
- Personer med en annan kriminell bakgrund än skattebrott förekommer inom penningmaskeringen. Det är föga förvånande då de har kunskap om kontanthantering genom sin kriminella bakgrund. Det innebär dock att flera myndigheter är intresserade av dessa personer, vilket underlättar brottsbekämpningen.
- Personer som tillhandahåller penningmaskering har kunskap om i vilka växlingskontor och banker kontrollen mot penningtvätt är mindre rigorös. Vissa aktörer har till och med startat egna företag (växlingskontor, factoringbolag). Att upprätthålla och stödja kontrollsystemet mot penningtvätt är därför viktigt för att försvåra penningmaskering och indirekt skattebrott.

Skatteflykt med koppling till utlandet

Bakgrund

Eftersom det är länder som beskattar enskilda och företag är ett vanligt skattebrottsförfarande att föra ut och gömma pengar utomlands, i syfte att fly undan skatt.

Utlandskopplingar synes till och med öka i alla former av skattebrott. Brittiska limitedbolag (motsvarar aktiebolag), baltiska företag, thailändska bankkonton, bolag på Cypern och konton på Kanalöarna förekommer i en rad skattebrottsutredningar. Dessutom förekommer kedjor av företag och konton, lokaliserade till olika länder.

Vissa länder är mer attraktiva än andra för dem som vill minska beskattningen eller försvåra insyn från olika myndigheter eller familjemedlemmar och affärspartner. Det kan således finnas andra skäl utöver försöken att undanhålla tillgångar och inkomster från det egna landets skattemyndighet.

Ett i skatteflyktssammanhang klassiskt begrepp för att beskriva attraktiva platser i världen är offshore-ekonomier. De flesta offshore-ekonomier och "tax-havens" riktar sig till utländska medborgare. Dessa ekonomier saknar kapital- och valutakontroll, regleringar och annan lagstiftning, exempelvis bokföringsregler. De undviker även att upprätta dubbelbeskattningsavtal med andra länder, vilket får till följd att andra stater saknar möjlighet att få insyn i verksamheter förlagda till offshore-ekonomier (Park 1982). En vardaglig term för offshore-ekonomier och "tax-havens", är skatteparadis. Ett företag som vill utnyttja sådana ekonomier behöver oftast bara en symbolisk representation, till exempel en postbox och en registrering i landet (Engdal 2003). Internationella valutafonden (IMF 2000) definierar offshore-ekonomier på följande sätt:

- platser med låg eller ingen beskattning alls
- begränsad eller obefintlig reglering av finansiella institutioner
- hög banksekretess och anonymitet.

Resultat

En föreställning är att stora summor undanhålls från beskattning genom att pengar deponeras på bankkonton i offshore-ekonomier. Denna bild kan i vissa fall vara berättigad, men med ett ökat internationellt tryck på länderna att utvidga informationsutbytet har möjligheten att undanhålla svarta pengar minskat. En skattebrottsutredare menar att *konton* i ”skatteparadisen inte är så vanliga som man tror”. I stället etableras *företag* med dold ägarstruktur. Dessa kan sin tur ha bankkonton i andra länder. Det förekommer även transaktioner mellan bankkonton utan att det nödvändigtvis behöver handla om offshore-ekonomier.

Hur används offshorebolag och offshorekonton?

Ett typiskt fall där skatteflykt förekommer är när stora summor pengar förs ut ur Sverige, säger flera intervjupersoner med insikt i offshoreverksamhet vid företagsförsäljning. Ett annat exempel på offshoreverksamhet är när en person försöker dölja inkomster och tillgångar genom att emigrera på pappret. Personen skriver sig utomlands, men fortsätter att leva och bo i Sverige. I studien används begreppet offshoreindustri som syftar på företag och enskilda rådgivare som är behjälpliga vid offshorelösningar. Offshoreindustrin tillhandahåller tjänster vid skattebrott, men kan också fylla legitima syften. Det kan finnas fullt legitima och praktiskt skäl bakom exempelvis bolagsinnehav i utlandet, som att tillverkningen flyttat utomlands eller att det finns behov av ett projektbolag som gör affärer i landet.

Internetanalysen som ingått i studien visar på olika metoder när företag i Sverige använder sig av offshorebolag och -konton för att undvika skatt. Offshorebolaget fakturerar för verksamhet som egentligen utförts i Sverige och betalningen hamnar sedan på ett offshorekonto i utlandet. Det kan även gälla brittiska limitedbolag vars enda uppgift är att vara täckmantel för verksamhet i en svensk filial som inte avses att bli beskattad. Det kan även röra sig om konsulter som får en del av sin ersättning från arbete i Sverige insatt på offshorekonto.

För konsulter som arbetar för större företag krävs ibland (av uppdragsgivaren) att administration och betalningar hanteras och samordnas av konsultförmedlare. Dessa förmedlare tar sedan ut en avgift för sina tjänster. Betalningen mellan konsultens företag och konsultförmedlaren sker ofta i två delar, där den större delen av betal-

ningen går till ett offshorekonto som förmedlaren satt upp åt konsulten under förevändning att det är en form av bonus som konsulten själv är ansvarig att skatta för.

Ett skäl till att erbjuda dessa upplägg är att de används som konkurrensfördelar gentemot andra konsultförmedlare. Genom arrangemanget ”minskar” skatten och därmed kan konsultförmedlaren förmedla en högre ersättning till konsulterna. Samtidigt kan konsultförmedlaren och indirekt konsultföretagen hålla ner priset mot uppdragsgivaren (det företag för vilket konsulten utför sina tjänster).

I kapitlet redovisas offshoreindustrin och konsulter som två olika områden. Ärenden som berör konsulter illustrerar risker för skattebrottslingen när standardiserade lösningar används.

På grund av det ökade informationsutbytet mellan Sverige och offshore-ekonomier och lågskatteländer har skatteflyktsuppläggen anpassat sig och blivit mer specialiserade. Utvecklingen har gått från relativt standardiserade upplägg till individuella lösningar. Konsultuppläggen är dock ett undantag. De är inte så typiska, men enkla att förstå och leder därför lättare till förundersökning och åtal än andra skatteflyktsärenden med koppling till utlandet. Det kan vara en förklaring till varför konsultärendena var vanliga i undersökningen.

Skatteflykt är ett svårt område då det gränsar till fullt legal skatteplanering. Dessutom har det ökade informationsutbytet lett till att fler personer skickat in frivilliga rättelser som rör medel i utlandet samt gett ökade möjligheter för Skatteverket att utreda ärenden. Gränsdragningsproblematiken och det faktum att Skatteverket förhållandevis nyligen börjat nå framgång på bredare front innebär att endast en mindre del av undersökningens material rör skatteflykt. I ett försök att kompensera för denna brist har, som nyss nämndes, en internetanalys genomförts. Den baseras på 50 olika frågor som ställts av forumanvändare på två internetforum. Därtill användes även information från rådgivnings- och försäljningssidor på internet angående offshorelösningar. För mer information se rutan och kapitlet Metod och material. Sammanfattningsvis ska kapitlet ses som sonderande och därför kommer inte lika många slutsatser att kunna dras som efter övriga kapitel, som bygger på ett mer omfattande material.

Internetanalys

Materialet från internetanalysen har grupperats i följande kategorier:

- *Arbete och inkomst utomlands.* Personer är anställda i ett land, arbetar i ett annat land eller på fartyg och bor i ett tredje land. Fall finns även där personer har inkomster från verksamheter utomlands. I denna kategori fanns 34 procent av de granskade frågorna.
- *Offshoreteknikaliteter.* Diskussionerna rör detaljer för att sätta upp offshore-reaktiviteter och risker kopplade till dessa upplägg. I denna kategori fanns 26 procent av de granskade frågorna.
- *Ta hem tillgångar.* Denna kategori behandlade nästan uteslutande själva problematiken med att föra in pengar till Sverige utan att de beskattas. I denna kategori fanns 14 procent av de granskade frågorna.
- *Beskattning av ägare till offshorebolag.* Kategorin behandlar ägare av offshorebolag och hur dessa beskattas av svenska staten. Det rör både personer med rent kriminella intentioner och personer med offshorebolag som inte visar direkta tecken på ett överlagt kriminellt upplägg. I denna kategori fanns 14 procent av de granskade frågorna.
- *Inkomster från Sverige.* Dessa frågor behandlar inkomster från Sverige som man vill föra utomlands. I denna kategori fanns 10 procent av de granskade frågorna.
- *Annan anledning än skatteoptimering.* Kategorin innehöll frågor där skatteundandragande inte var det främsta skälet till offshoreupplägget. I denna kategori fanns 2 procent av de granskade frågorna.

Kontaktfas

Kostnader och risker uppstår när personer söker offshorelösningar. Det anses vara säkert att deponera medel hos stora finansiella institut där pengar placeras "offshore". Emellertid gör institutens krav på minimibelopp dem otillgängliga för de flesta investerare.

Personer som inte når upp till den nivån får söka andra, mer osäkra, lösningar. Ofta finns dessa på internet. Kunden riskerar främst att missbedöma informationen som sprids och det verkliga värdet av erbjudandena. Det förekommer även att personer vänder sig till olika diskussionsforum på internet för att hitta information och diskutera dessa frågor.

I diskussionsforumen tog 10 procent av de undersökta trådarna direkt upp frågor om *inkomster från Sverige* som frågeställaren vill dölja utomlands för Skatteverket. Att det inte var fler trådar kan bero på att vita inkomster i Sverige är kända av Skatteverket och därmed svåra att undanhålla från beskattning. Aktörer som anser att offshorelösningar är intressanta omvandlar inkomsterna i Sverige från vita till svarta genom exempelvis osanna fakturor (se vidare kapitlet Penningmaskering). Det kan också finnas inkomster från kriminell verksamhet som gärningspersonen vill dölja för rättsväsendet och Kronofogden.

I kategorin *inkomster från Sverige* medger dock flertalet diskussionsdeltagare att inkomsterna som placeras offshore inte har kriminellt ursprung. De kan närmast liknas vid den ”medvetna övergång” i skattebrott som beskrevs i inledningen (jfr Levi 2008). Det innebär att verksamheten börjar legalt, men i ett senare skede blir svart verksamhet en bärande del av affärsstrategin. Flertalet frågeställare på nätet söker dock en laglig lösning för att undgå skatt. Det illustreras av en deltagare på ett internetforum som frågade ”på detta sätt bör jag väl komma undan alla tråkiga skatter här i Sverige på ett lagligt sätt?”. När de sedan får klart för sig hur skattereglerna ser ut och Skatteverkets syn på uppläggen drar sig många för att ägna sig åt ren skatteflykt.

Flera vägar för offshoreindustrin att nå ut

Att hitta offshorelösningar är ofta inte svårt, menar intervjupersoner, eftersom det finns många företag som erbjuder sina tjänster på hemsidor. Det gäller såväl utländska som svenska bolag. Företagare har även naturliga kontaktytor genom revisorer och skattejurister som kan föreslå specialister på offshorelösningar. Att erbjuda rådgivning i skatteärenden är inte heller förbjudet, vilket gör att experter annonserar öppet efter kunder. Sammantaget innebär det att utgifterna för att få information om skatteflykt genom offshorelösningar är låga.

Internetforumen som drivs av experter fungerar även som en kontaktyta mot potentiella kunder. Kunderna söker sig till forumet med sina frågor där experten relativt snabbt kan avfärda ointressanta ärenden eller odla relationen till intressanta kunder. Vidare kan tröskeln vara lägre för den potentiella kunden att ställa frågor om skatteplanering på ett internetforum än att ta kontakt med experten direkt. Det sker även ett informationsutbyte rådgivare mellan. Exempelvis arrangeras konferenser för experter och personer i branschen där frågor om hur man undviker skatt diskuteras under öppna former.

En branschkundig beskrev förfarandet med att sätta upp verksamhet utomlands som ett tidskrävande uppdrag förknippat med resor. Om det bara handlar om att öppna ett konto gör många det själv. För mer komplicerade transaktioner tillkommer kostnader för revisorer och skattejurister. Det förekommer även att revisionsbolag säljer offshorelösningar med målet att minska beskattningen genom att använda sig av transaktioner mellan bolag i olika länder. Enligt en gärningsperson var dock detta tillvägagångssätt oftast dyrt, komplicerat och osäkert då det ofta underkänns i domstol.

Uppläggen hittar konsulterna

I de ärenden då offshorekonton har använts för konsultarvoden beskrivs lösningen ofta i termer av ”bonus” i betydelsen att en del av

arvodet är ”skattefritt”. Offshorekonton ingår då som ett led i affärsöverenskommelsen. Sådana konton förefaller vara vanligast i branscher med behov av expertis som tas in på konsultbasis. Där sker kontaktskapandet ofta mun till mun.

Till detta kommer konkurrensaspekten. När förmedlare och deras paraplybolag knyter konsulter till sig skapas en konkurrenssituation mellan olika konsultförmedlare. Ett gott renommé och möjlighet att erbjuda fördelaktiga avtal används för att knyta till sig konsulter. Offshorelösningar erbjuds som till synes legitima lösningar för att minska skattebördan för den enskilde konsulten. Att lösningarna erbjuds av legitima aktörer via konsulternas uppdragsgivare gör att kontaktkostnaderna är låga. Samtidigt tyder mycket på att det finns svårigheter för konsulten att få information om hur lagliga uppläggen är.

På det hela taget behöver inte konsulterna investera tid på att söka utan erbjuds offshorelösningar genom sitt befintliga nätverk. Snarare är det uppläggen som finner konsulter, eftersom de befinner sig i en miljö där offshorelösningar frodas.

Slutsatser: Kontaktfas

- Utgifterna är låga för att få information om skatteflykt genom offshorelösningar. För kunden är det dock svårt att bedöma hur tillförlitliga dessa lösningar är och därmed det verkliga värdet av erbjudandena. Dessutom har myndigheterna lika stor insyn som gärningspersonerna i de erbjudanden som finns på exempelvis hemsidor.
- Många erbjudanden på internet och naturliga kontaktytor mot revisorer och skattejurister gör det lätt att hitta offshorelösningar. Är behovet större än att enbart öppna ett konto i en utländsk bank finns ofta ett behov av expert hjälp.
- Offshorekonton förefaller vara vanligast inom konsultbranschen. Kontaktkostnaderna i denna bransch är låga eftersom offshorelösningar erbjuds som legitima sätt att minska skattebördan. Många gånger ingår dessa lösningar som en del i ett större paket.

Kontraktfas

Vid konstruktionen av offshoreupplägg finns förhandlingskostnader och risker. Det är svårt att värdera om en erbjuden lösning fungerar i praktiken. Risken är stor att ett upplägg både är dyrt och förlegat och därmed obrukbart.

En intervjuad branschskunnig menar att det går mode i skatteplanering. Beroende på tillsyn, reglering och vad som för tillfället är möjligt är exempelvis Cypern populärt vissa år. Andra år är det Nederländska Antillerna och Gibraltar som gäller.

Även om offshorelösningar därför kan framstå som komplicerade och organisatoriskt krävande är de i många fall rena papperskon-

struktioner. Även om kontraktkostnaderna blir låga med färdiga paketlösningar och små variationsmöjligheter kan avgifterna, beroende på vilka tjänster som ska utföras och vilken förvaltning man väljer, variera mycket och ibland vara höga.

Den näst största kategorin i internetanalysen var *Offshoreteknik-liteter*, med 26 procent av frågeställningarna. Den innehåller många potentiella skattesmitare som i flera fall passade in på den typ med direkt brottsligt upplägg som presenterades i inledningen. Främst förs en detaljerad diskussion där kunskap efterfrågas om hur man skapar upplägg med offshorekonton och bolag. En stor del av diskussionerna handlade om risker kopplade till offshoreupplägg, något som de flesta verkar oroa sig över. Bland dessa förekom farhågor om att rådgivare var rena bedragare.

Okunskapens pris

Den största kategorin i internetanalysen, som uppgår till 34 procent, är *Arbete och inkomst utomlands*. Frågor kommer från personer som är anställda i ett land, arbetar i ett annat land eller på fartyg och bor i ett tredje land.

I analysen utkristalliserades två grupper av diskussionsdeltagare. Vattendelaren mellan dessa grupper var hurvida personen hade ett uppenbart brottsligt uppsåt eller inte. Flertalet frågeställare som saknade uppenbart uppsåt upplevde en viss osäkerhet om i vilket land skatten skulle betalas. Vilket inte är konstigt med, i många fall, komplicerade skatteförhållanden. Denna åsikt delade flera intervjuade revisorer.

I och med att regelverket kan framstå som svårtolkat försvåras även förhandlingssituationen för personen med skattefrågan. Det blir betydligt svårare att avgöra om ett upplägg är lagligt och om det kommer att hålla vid en myndighetsgranskning. Enligt intervjuade revisorer och myndighetspersoner är det något som experterna också kan ha problem med. Osäkerheten hos både experter och gärningspersoner gör uppläggen riskfyllda, men också dyra, eftersom de kompenserar för sin osäkerhet genom påkostade arrangemang.

Vissa upplägg blir dyra och det finns exempel i materialet där skatten kunnat minskas helt legalt med belopp som motsvarar kostnaden för upplägget. En intervjuad revisors intryck var att de allra flesta ville agera fullt legalt:

Min erfarenhet är att det är oerhört lätt att göra fel i dessa ärenden, även om du vill göra rätt. Bakgrunden är komplicerade regler i olika länder, som skapar en utpräglad expertkultur som tar betalt därefter.

Personerna med ett mer medvetet och direkt brottsligt uppsåt hade ett upplägg med lönekonton i offshore-ekonomier, men även mer avancerade arrangemang med utlandsregistrerade bolag förekommer.

Exempel från ett ärende

En person har sålt sitt svenska Bolag A till Bolag B som är registrerat på Cypern. Genom en bulvan äger dock personen också Bolag B.

Bolag B:s intäkter utgörs uteslutande av vinstutdelning från Bolag A. Personen bakom båda bolagen "lånar" 3 500 000 kronor av Bolag B. "Lånet" betalas ut i samband med att hans löneutbetalningar från Bolag A minskar drastiskt. Ytterligare tecken på att lånet kommit till för skens skull är att det inte amorteras och att ingen säkerhet har ställts. Lånet misstänks vara förtäckt lön. För att skapa en bild av att det är ett lån betalas räntan på "lånet", men endast genom att utöka lånen från Bolag B.

De forum som analyserats i studien kan ofta fungera som en "fattigmans rådgivning" i juridiska och ekonomiska frågor om offshore. En deltagare skrev följande på ett internetforum som skäl för att använda forumet i stället för att ta kontakt med en skattejurist:

Jag vill bara ha på fötterna när jag träffar experterna, så jag inte får betala mer än nödvändigt. Jag vill ju inte betala för dåliga råd.

Citatet illustrerar även den osäkerhet inför marknaden för offshore-lösningar och den okunskap om produkternas "hållbarhet" som finns.

Några av frågeställningarna som ingick i internetanalysen fanns i kategorin *Arbete och inkomst utomlands* och gällde personer med inkomster från exempelvis betalsidor på internet. Det kan vara svårt att beskattningsmässigt bedöma var affärstransaktionen genomförs om handel och transaktioner sker på nätet, som delvis ligger utanför de enskilda ländernas kontroll. Betalningen kan gå till ett offshore-konto i ett land där ingen av parterna befinner sig.

Offshoreindustri i gråzonen

Formella nätverk med en hel infrastruktur av konton, revisorer, advokater och svenska dotterbolag eller bara hjälp med placeringar i skatteförmånliga länder verkar främst vara ett anglosaxiskt fenomen. I Skandinavien, menade en person med erfarenhet av placeringar i utlandet, sker förfarandet mer informellt genom advokat och revisor.

Enligt en intervjuad gärningsperson kunde man tidigare föra in pengar i systemet tämligen okontrollerat, exempelvis via schweiziska bankirer som enligt utsago kunde "ta emot en väska med kontan-

ter”. Men i dag måste det till mutor till lokala banktjänstemän för att få in större summor.

Kostnaderna för att gömma tillgångar utomlands varierar mellan noll kronor och några tusenlappar om året. Den tekniska utvecklingen har sänkt kostnaderna och underlättat hanteringen av offshoretillgångar.

Även för enklare utlandsärenden anlitas expertis då det kan krävas dokumentation och kännedom om berörda länders lagar. Vidare kan affärsbankernas krav på minimibelopp för att få öppna ett konto även ses som en kostnad för expertis.

Det finns även aktörer som satt i system att dölja tillgångar i en gråzon mellan det kriminella och lagliga. Svårigheten att avgöra var gränsen går i gråzonen skapar problem att gardera sig mot dåliga lösningar, felaktig information och bedrägligt beteende vilket gör kontraktfasen riskabel för köparen av upplägget. Flera intervjupersoner misstänker att många därför chansar i hopp om att arrangementet inte ska ställas på sin spets och prövas i domstol.

Några intervjuade revisorer, myndighets- och gärningspersoner påpekar svårigheterna med att skilja en seriös från en oseriös rådgivare. Vad som framhållits är problem med att förstå nyanser i kontrakt på främmande språk. Uppfattningen är också att med utländska rådgivare ökar risken att bli lurad.

Paketlösningar för konsulter

Standardiserade paketlösningar med offshorekonton erbjuds konsulter. Det ger en tydlig prisbild och litet förhandlingsutrymme, vilket sänker förhandlingskostnaderna.

Konsultärende

I ett ärende med en konsult har ett kontrakt använts som haft två delar, en del (employment agreement, med förmedlingsföretaget som arbetsgivare) för de vita pengarna. Av kontraktet framgår att konsulten får 33 333 kronor i månadslön och uppgifter om svensk skatt som han eller hon själv ska deklarerat och betala in. Därtill finns en andra del (supplier standing agreement) med en bonus, som går direkt till ett utländskt konto. Denna del av ersättningen får konsulten själv ta ansvar för. I avtalet står det uttryckligen att förmedlingsföretaget inte kan hållas ansvarigt för beskattningen av bonusen.

Uppläggningskostnaden sägs vara 5–20 procent av beloppet samt något över 5 000 kronor i månaden i administrativa kostnader. Det stämmer också med dokumentation från förmedlingsföretaget, 5 procent för rådgivning, administration och hjälp med deklarationen.

Samtidigt som förmedlingsföretaget ökar sin vinst och sina konkurrensfördelar utsätter sig konsulten för risker att bli anklagad för skattebrott för sin ”skattefria” bonus. Det kan vara samma bank som anlitas av flera personer för att tillhandahålla offshorekonton,

och en paketlösning håller ner kostnaderna jämfört med att skräddarsy en lösning för varje enskild konsult. När konsulternas lön betalas ut till både ett konto i Sverige och ett i utlandet ökar konsultförmedlarnas administrationskostnader.

Upplägget med flera led av personaluthyrningsföretag eller konsultförmedlare har blivit vanligare, enligt flera myndighetspersoner. Det är främst konsulterna som är utsatta för riskerna med upplägget eftersom de gör sig skyldiga till skattebrott.

Konsultärende

Konsultupplägget som beskrevs i en tidigare ruta har ett förmedlingsföretag tagit fram. På förmedlingsföretagets hemsida går det att läsa:

All our solutions maximise the take-home-pay by reducing the burden of tax and social security.

Förmedlingsföretagets svenska representant har kontaktat en redovisningsbyrå, som i sin tur skickar avtalet till en jurist som får titta på det. Han föreslår en del ändringar, då vissa saker inte är förenliga med svensk lag. I korrespondensen framgår att juristen är något skeptisk till om det håller.

Det finns även tecken i materialet på att förmedlingsföretagen varnas av skattejurister för att deras lösningar är osäkra. Denna information förmedlas dock inte alltid vidare till konsulterna. I materialet förekommer fall som framstår som missförstånd, där konsulter har fått besked från kolleger på företag i Sverige om hur systemet fungerar. Det finns uppfattningar att de endast skulle behöva beskatta inkomsten som gått till svenska konton. Till detta kommer missuppfattningar om förmedlingsföretagens egentliga ansvar för konsulterna. Det kan också påpekas att konsulternas intresse för att undersöka lösningarnas legala status varierar. Vissa anar åtminstone att upplägget inte skulle hålla vid en juridisk prövning, men undersöker inte alla gånger frågan närmare.

Slutsatser: Kontraktfas

- Vissa förhållanden, exempelvis när personer arbetar och lever i olika länder, kan vara skatterättsligt komplicerade. Till och med experter kan ha problem med tolkningen. Det innebär att risken för omedvetna fel är stor och den ökar vid regelrätta skatteflyktsupplägg.
- Vissa aktörer lägger stora belopp på att kompensera sin osäkerhet genom påkostade upplägg. Svårigheter att gardera sig mot lösningar som inte håller om de prövas, felaktig information och bedrägligt beteende gör kontraktfasen riskabel för köparen av upplägget.
- Personer kan i dag med hjälp av internet enklare administrera offshoretillgångar från Sverige, vilket har sänkt utgifterna och minskat arbetet med att ha utlandskonton. Samtidigt har också myndigheterna nytta av den tekniska utvecklingen i sina utredningar.
- Konsultförmedlingsföretag förser både konsult och uppdragsgivare med en lösning som sänker kostnaderna. Med en standardiserad paketlösning är prisbilden tydlig och förhandlingsutrymmet litet. Förmedlingsföretaget ökar sin vinst genom fler kunder samtidigt som konsulten tar riskerna.

Intern kontrollfas

Risker och utgifter i den interna kontrollfasen är desamma inom konsultärendena som i andra offshorelösningar. Därför redovisas de samlat.

Särskilt viktigt i den interna kontrollfasen är tillit, aktörerna står och faller med rådgivare. Är det en svensk advokat som försnillar kan det anmälas till polisen, men rör det sig om svarta pengar är den möjligheten utesluten. Utsikterna att få hjälp av svensk polis är dessutom begränsade då tillgångarna förts över till en jurist i utlandet som sedan försvunnit med dem. Enligt en person med god insikt i branschen försvinner ofta pengar på grund av bedrägerier. Endast en liten andel av dem blir kända. Det beror troligen på att offren inte anmält brotten på grund av att de skämdes över att ha blivit lurade.

Exempel från materialet

En person varnar på en blogg för ett förmedlingsföretag som han eller hon säger sig ha anlitat. Personen menar att företaget tar stora arvoden, samt att de reserverar vissa belopp som ska betalas in som skatt, men att skatten aldrig betalas in. Det gör att man inte får de sociala förmåner man hade haft rätt till, och att totalkostnaden blir ungefär lika stor som om man betalat sina skatter från början. Företaget har också uppgett att de har en pensionslösning i en offshore-ekonomi, men dessa pengar investeras inte, utan används löpande av bolaget, enligt personen.

Försiktighet och rekommendationer är därför en huvudingrediens när stora summor anförtros åt andra. En av de intervjuade med insikt i hanteringen av offshoretillgångar menade:

I min värld var det bara personliga rekommendationer. Det går enbart på det faktiskt.

När personer undanhåller inkomst på utländska konton visar undersökningen att riskerna för upptäckt ofta är kopplade till andra aktörer med identiskt upplägg, affärspartner eller den närmsta omgivningen. Det har i flera fall rört sig om familjemedlemmar som informerat Skatteverket.

Eftersom information kan läcka till Skatteverket vid skilsmässor, dödsfall eller personliga konflikter innebär det svårigheter för gärningspersonerna att använda de gömda inkomsterna. Sammantaget har gärningspersonens dåliga interna kontroll i de ärenden som granskats varit avgörande för att Skatteverkets utredare har börjat leta efter gömda inkomster.

Därför kan paradoxalt nog anhöriga som sviker eller vill ha del av kakan vara ett motiv till att gömma tillgångar utomlands. Med andra ord finns andra motiv till offshorelösningar än att minimera skatten. Den minsta kategorin i internetanalysen, *Annan anledning än skatteminimering* berättar något om dessa motiv. Ett exempel var en diskussionsdeltagare som motiverade sitt intresse med att han var ”gift och har en del pengar som jag skulle vilja ha på ett eget för frun hemligt konto”.

Den interna kontrollen kan dock vara relativt enkel, som i situationer med svenskar som genom utländska bolag äger svenska bolag. Där är egentligen riskerna små för att bli lurad av andra aktörer eftersom ägarstrukturen i företagen egentligen är densamma. I stället är det i kontraktfasen och den externa kontrollen som brister kan leda till att myndigheterna faller konstruktionen.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Tillit till motparten är viktigt i offshorelösningar. Det förekommer att gärningspersoner blir lurade av rådgivare.
- Undersökningen visar att riskerna för upptäckt ofta är kopplade till andra aktörer med samma lösning och till den närmsta omgivningen. I synnerhet nära anhöriga kan vid personliga konflikter tipsa myndigheter om utlandstillgångar. Gärningspersonens dåliga interna kontroll underlättar för myndigheterna att hitta gömda inkomster.

Extern kontrollfas

Hos vissa skattebrottslingar finns en föreställning om att de genom att gömma pengar i utlandet försvårar utredningsarbetet för Skatteverket. Men risker uppstår när en central aktör upprepade gånger återanvänt ett arrangemang för att gömma tillgångar utomlands.

Utvecklingen med internationella överenskommelser har ökat upptäcktsrisken och försvårar skatteflykt. Därför har uppläggen blivit mer avancerade och därmed också dyrare.

Att tvingas passera nationsgränser i försöken att försvåra för Skatteverket skapar även problem för gärningspersonerna oavsett om de tar in eller för ut pengar ur Sverige. Omärkta betalkort kopplade till utländska konton är en vanlig metod, men de går också att spåra. Det försvårar användningen av pengarna i Sverige. I länder som har informationsutbyte med Sverige används målvakter för att dölja ägande av företag och innehav av konton. Oavsett vilka förfaranden som används finns alltid risker för gärningspersonen att förlora pengarna eller bli avslöjad.

En globaliserad marknad har öppnat andra dörrar och funktioner för offshoreverksamhet. Fokus ligger på att sprida ut verksamheten på flera olika länder med målet att försvåra skattekontroll. En intervjuperson från Skatteverket förklarar:

Danska lastbilschaufförer har vi haft. Lastbilschaufförer från ett danskt företag, där man skickar ut löner från Jersey i stället. Eller så har man ett företag på Jersey som man anlitar för att leverera chaufförer till svenska företag. De arbetar i Sverige, oftast för svenska företag, utan att betala skatt i Sverige. Man är skattskyldig i Sverige om verksamheten bedrivs i Sverige. Men de har aldrig betalat någon skatt här eftersom de är anställda av ett företag som inte betalar skatt.

För att de svarta pengarna ska vara till någon nytta vill gärningspersonerna ofta föra dem tillbaka till Sverige. Att intresset för detta är stort illustreras av att kategorin *Ta hem tillgångar* innehöll 14 procent av alla frågeställningar som ingick i analysen av internetforum. Frågeställningarna i denna kategori handlade nästan uteslutande om att föra in pengar till Sverige utan Skatteverkets vetskap.

Internationellt samarbete försvårar för offshoreindustrin

Sedan den 11 september 2001 har det blivit svårare att dölja pengar i utlandet då kontroll av penningtvätt och finansiella transaktioner ökat (jfr Brå 2011:4). Före terrordåden mot USA var det fullt möjligt att öppna bankkonton åt andra. Men i och med ökade åtgärder mot terroristfinansiering har det enligt en intervjuperson blivit svårare att öppna bankkonto utomlands. Deviser som "känn din kund" har exempelvis gjort bankkunden skyldig att redogöra för pengarnas ursprung. För att öppna ett konto i dag måste handlingar som styrker innehavarens identitet samt i vilket land denne bor skickas till banken. Dessutom har de flesta kända skatteparadis upphört att vara "säkra" i och med att de börjat samarbeta med andra länders skattemyndigheter.

Samtidigt som ny teknik underlättat den enskildes hantering, kontroll och användning av pengar på offshorekonton har samma tekniska framsteg medfört möjligheter att avslöja gömda inkomster. Flera intervjupersoner och ärenden pekar på upptäcktsrisken med själva användningen av offshoretillgångar, som i fallet med betalkort kopplat till offshorekonton. En skattebrottsutredare menade:

Om du har ett kort i Schweiz och så handlar du i Sverige, någon måste ge klartecknet, att det finns pengar i Schweiz. Och det gör de svenska kortföretagen.

Skatteverket har stora möjligheter vid konsultärenden

Eftersom tillvägagångssätten vid konsultupplägg är likartade eller identiska och dessutom kopplade till samma nyckelpersoner (rådgivare, förmedlingsföretag) kan Skatteverket återanvända stora delar av utredningsmaterialet. Rullas ett ärende upp är det svårt för andra med samma upplägg och centrala aktör att skydda sig. Upptäckts-

riskerna ökar när paketlösningar används eftersom bristen på originalitet gör dem sårbara. Fördelarna med enkla paketlösningar försvinner när fler variationer och komponenter adderas till arrangemanget, i hopp om att försvåra Skatteverkets kontroll.

Konsultförmedlarnas tillvägagångssätt är sårbart när delar av pengarna går till Sverige. Eftersom den egentliga uppdragsgivaren är ett svenskt företag kan Skatteverket kontrollera fakturor som kommer från förmedlingsföretaget och jämföra dem med vad förmedlingsföretaget betalat till konsulten.

Slutsatser: Extern kontrollfas

- Paketlösningarnas brist på originalitet ökar upptäcktsrisken och ger Skatteverket stora förutsättningar att göra revision av ett antal av förmedlarens kunder.
- För gärningspersonen finns alltid risken att bli avslöjad när offshoretillgångar används i Sverige. Särskilt som internationella överenskommelser ökar upptäcktsrisken och försvårar skatteflykt. IT-lösningar lämnar spår efter sig som myndigheterna kan använda för att avslöja obeskickade medel i utlandet.

Konsumtion och investeringar

Bakgrund

Som nämndes i inledningen är vägen in i skattebrott för vissa företagare att med svarta pengar subventionera en legal verksamhet som går dåligt (jfr Levi 2008). Även konsumtion och investeringar i fastigheter och annan egendom utgör motiv för vissa att begå skattebrott.

En finsk studie av professionella kriminella, företrädesvis narkotikabrottslingar, visade att vinsterna från kriminell verksamhet användes inom tre områden (Junninen 2006). Det handlade om återinvestering i den kriminella verksamheten, investeringar i det legala samhället och konsumtion. Återinvesteringen är knappast komplicerad vid skattebrott då det är ett normalt förlopp i den till synes legala verksamheten. Vissa investeringar är dessutom avdragsgilla och kan därmed till och med användas för att minska eller helt undkomma skatt. Alla har dock inte tillräckliga vinster av brotten för att kunna göra investeringar. I stället används pengar till konsumtion.

Konsumtion – ett viktigt mål med kriminell verksamhet

Forskning visar att konsumtion utgör ett viktigt mål för många personer som bedriver kriminell affärsverksamhet (Hall, Winlow och Ancrum 2008, van Duyne och Levi 2005, Junninen 2006, Brå 2007:4, Naylor 2004, jfr Larsson 2008). Pengar har inget värde i sig, utan de ska användas. De brittiska forskarna Hall, Winlow och Ancrum (2008) menar att dagens norm ”lev nu, betala sedan” uppmuntrar till en kortsiktig mentalitet, där konsumtionsvilja kan få personer att skuldsätta sig. De konstaterar att det inte är tingens materiella utan symboliska värde som förklarar konsumtionsbegä-

ret. Exempelvis handlar vissa aktörer med kriminella pengar inte på lågprisvaruhus, då det devalverar varans värde. De betalar i stället gärna en större summa för sina konsumtionsobjekt, som måste komma från ”rätt” butiker.

Konsumtionen kan se olika ut. Att svarta pengar från skattebrott används av vissa personer på svenska kasinon har konstaterats i tidigare forskning (Skinnari och Korsell 2010). Det är rimligt att anta att detsamma även gäller exempelvis andra former av spel eller restaurangbesök (jfr Skatteverket 2008:1). Genom att vistas på ”rätt” ställen i nöjeslivet och där spendera en kväll vinner man inte bara status i den kriminella miljön, utan skapar också kontakter som kan vara av direkt nytta för den brottsliga verksamheten (Brå 2007:4). Även exempelvis resor, dyra kläder och smycken kan konsumeras med kriminella pengar (Hall, Winlow och Ancrum 2008, Brå 2007:4).

Omfattande konsumtion hos individer som endast redovisar blygsamma inkomster används därför ofta för att identifiera förekomsten av ekonomisk eller organiserad brottslighet (se exempelvis Skatteverket 2006:4). Därför försöker mer försiktiga narkotikadistributörer begränsa den synliga konsumtionen (Brå 2007:4, jfr Zaitch 2002). Konsumtion är enklare för personer som har en rimlig nivå på sina vita inkomster, kanske från egen legal verksamhet (jfr Brå 2007:7). Vissa aktörer lever sparsamt i Sverige men kompenserar genom helt andra konsumtionsvanor när de är utomlands (Brå 2007:4, jfr även Junninen 2006).

Investeringar – kräver storskalig kriminell verksamhet

Av studier om narkotikadistributörer framgår att narkotikapengar kan användas för att etablera legala företag, främst i syfte att lämna den kriminella verksamheten (Brå 2007:4, Brå 2007:7, jfr även van Duyne och Levi 2005). Eftersom skattebrott främst sker inom ramen för en i grunden legal affärsverksamhet är det troligt att en del pengar återinvesteras där. Samma motiv har noterats hos legala företagare som åtminstone tillfälligt gick tillbaka in i narkotikahandel för att rädda sin legala verksamhet som inte visade lönsamhet (Brå 2007:4, jfr Desroches 2005).

Det finns exempel i forskningen på både köp av större egendomar och etablering av företag i utlandet, för att få en fristad (van Duyne och Levi 2005, Brå 2007:4, Fabre 2003). Bilden hos de kriminella är att nationella myndigheter inte når utomlands och alltså inte får information om investeringarna. När investeringar i stället görs i Sverige står ibland anhängiga med legala inkomster som ägare (Brå 2007:4, jfr Kopp 2004).

Forskning har konstaterat att personer som får sin huvudsakliga inkomst från narkotikahandel ofta konsumerar sin vinst och därför

sällan har medel kvar till större investeringar (Brå 2007:4, Larsson 2008). Skälet är att det är svårt att bedriva en ekonomiskt effektiv verksamhet när varan är illegal. Sådana svårigheter finns inte vid skattebrott, där ju själva handeln med varor eller arbetet inte är illegala, utan brottet uppstår senare när man inte redovisar skatter. Det talar för att skattebrott kan vara mer lukrativt och medge investeringsmöjligheter för fler aktörer (Skinnari och Korsell 2010, Brå 2007:4, van Duyne och Levi 2005). Med större förutsättningar för investeringar kan också ett behov av penningtvätt uppkomma. Det behöver inte vara särskilt komplicerat för dem som begår skattebrott, då de kan använda det aktuella bolaget som verktyg i penningtvätten. Som konstaterats i kapitlet om skatteflykt finns också vissa kontaktytor med experter i det finansiella systemet som bistår med diverse råd (jfr Di Nicola och Zoffi 2005, van der Bunt och van der Schoot 2003, Lankhorst och Nelen 2004).

Resultat

I detta avsnitt presenteras vilka former av konsumtion respektive investeringar som finns i materialet om samtliga skattebrott. Avsnittet avslutas med vilka kostnader och risker som uppstår i kontakt-, kontrakt- och kontrollfaserna vid både konsumtion och investeringar.

Konsumtion

Pengarna från skattebrott används till allt mellan vardagskonsumtion och lyxkonsumtion. För personer med dåliga villkor inom skattebrottsligheten och företagare som har svårt att få en vit verksamhet att bli lönsam handlar det om tämligen enkel konsumtion. Många personer som Skatteverkets revisorer och skattebrottsutredare möter i sina granskningar har ett företag som går dåligt. Dessutom bor de enkelt, utan några direkta kapitalvaror. Undersökningen visar det som redan nämnts i avsnittet om tidigare forskning, nämligen att konsumtionen kan syfta till att sätta guldkant på tillvaron genom att aktörerna äter ute ibland och rör sig i nöjeslivet. Andra använder de svarta pengarna till de löpande räkningarna med mobilabonnemang, internet och kabel-tv eller en utlandssemester. En person som hade svarta intäkter i sitt företag återkom flera gånger till sitt konsumtionsmönster. Därför fick han frågan om konsumtion kunde bli ett beroende och svarade följande:

Javisst kan det lätt bli det. Du blir van att frotera dig på Stureplan eller köpa nya möbler vartannat år. Att kunna äta oxfile och bra mat, att inte behöva kolla efter extrapriser på Willys och ICA. Att prenumerera på tio veckotidningar som du knappt or-

*kar läsa. Det handlar mer om att ”jag kan, jag har möjligheten”.
Eller att ha alla sportkanaler.*

Lite senare i intervjun återkommer han till ämnet konsumtion:

När du väl har kommit in i det [svarta inkomster] höjer du ribban och dina mål. Du blir mer och mer girig, fast åt andra hållet. Du gör fler och fler [svarta] affärer för att upprätthålla konsumtionen. Skulle man lägga av och bara äta blodpudding vore det inte lika spännande. Det gör att man fortsätter. Det var ju bara 20 000 kronor i månaden, det är ju inga stora pengar. Man rationaliserar det för sig själv.

För dem som gör större pengar på sin skattebrottslighet kan det röra sig om en mängd olika varor och tjänster. Det handlar om exklusiv mat och dyra viner, kläder, möbler, renoveringar av bostaden, spel och sport. Vissa personer reser eller bor utomlands stora delar av året. Tre utlandsresor om året är inte ovanligt i de ärenden där sådana uppgifter framgår. Även flotta bilar och motorcyklar förekommer. Vissa har som diskuteras nedan medel kvar för direkta investeringar. Några intervjupersoner från Skatteverket menar dock att livsstilen att leva för stunden och att ta stora risker förklarar varför en del aktörer begår skattebrott och sedan lägger stora pengar på spel och spenderar frikostigt när de har pengar.

Några gärningspersoner framhåller särskilt att stora delar av deras intäkter gick till familj, släkt, vänner och välgörande ändamål. Till viss del kan det tolkas som ett sätt att neutralisera den egna brottsligheten. Samtidigt syns sådan konsumtion också i ärenden och nämns i intervjuer med myndighetspersoner.

Däremot ska inte konsumtionsbehovet överdrivas. Det finns många andra drivkrafter för skattebrotten. En organisatör av skattebrott förklarar:

De jag känner som håller på med den här branschen det är människor som... Egentligen tänker de inte på pengar utan de är så djupt rotade i den här verksamheten och har gjort det i så många år. Det är människor som går upp mitt i natten och sätter sig och funderar över hur morgondagen ska bli och så där. Det är mer för sakens skull. Sedan pengamässigt ja, det är oftast som så här att... Jag kan bara tala för dem jag känner, men många av dem jag känner de lägger otroliga summor på familjerna. Du vet, de tar hand om sin familj, sin släkt, vänner och bekanta. De behöver ha en jävla massa pengar varje månad för att det där ska gå ihop. Det är resor, semesterresor, det ska läggas pengar på lägenheter och det ska köpas in grejer, det är bilar och sådant där. Men själva så går de i sina trasor (skratt) och sina gamla leasingbilar

(skratt). Det är sant! Faktiskt, jag har lagt alla mina pengar på min familj. Jag har aldrig köpt en ny bil, jag har alltid bara sett till så att min familj har haft det bra. Och så där... Lagt pengar på andra rörelser kanske men... Oftast är det inga Stureplanskillar direkt.

Investeringar

Återkommande i intervjuer och ärenden är återinvesteringar främst i legala verksamheter som går dåligt, men också i de system som krävs för att begå skattebrotten. Konkurrensen kan i vissa fall vara så hård menar myndighets- och gärningspersoner, att priser ligger så lågt att det inte går att bedriva en fungerande verksamhet. Systemen för att begå skattebrott kan handla om nya bolag, lön till medarbetare och bonus till personer som inte pratar med myndigheterna. En revisor berättar om några restaurangägare som hade fifflat med bokföringen och tagit ut vissa summor utan att betala skatt:

Dessa gubbar, de levde inte i någon lyx och överflöd. De hade inga flådiga bilar, de hade inga flådiga hus, utan de hade lägenheter i [storstad] som var med lån på. Det fanns inget yttre som indikerade att de hade tagit de här pengarna. Jaha, ok då frågar jag, vart har pengarna tagit vägen? Och då visade det sig att det hade gått till artister. För att när man tar in – och det gäller framför allt utländska artister – när man tar in utländska artister får man en faktura från bokningsbolaget. Men man ska dessutom betala svart på plats och det var de tvungna att göra och de kunde aldrig betala de här banden om de inte hade sålt svart.

Andra aktörer startar nya legala verksamheter med pengar från skattebrott. Det kan vara ett sätt att undvika lån. Ytterligare en kategori personer köper företag i utlandet.

Det finns även exempel på investeringar som inte rör företagsverksamhet. Vissa personer investerar i fastigheter inom olika prisnivåer i Sverige eller utlandet. Sådana egendomar kan ha betydande driftskostnader. Det rör sig om kostnader för underhåll. Är det en större egendom tillkommer ibland anställd personal som ser till den. För dessa utlandsinvesteringar används i vissa fall samma lösningar som skildrats i det tidigare kapitlet Skatteflykt med koppling till utlandet, alternativt transporteras kontanterna till aktuellt land.

Kontaktfas

Aktörer som konsumerar har sällan några större problem under kontaktfasen. De flesta konsumtionsobjekt finns i deras närhet. Vid investeringar kan dock finansiella och juridiska rådgivare komma in

i bilden. I synnerhet om investeringar ska ske i utlandet kan expert-hjälp behövas. Vissa experter söker upp företagare med diverse erbjudanden. Andra går att finna via internet (se kapitlet Skatteflykt med koppling till utlandet).

När personer investerar i objekt i utlandet finns ofta en koppling antingen till språk, härkomst eller att personen har anhöriga som redan bor där. På så sätt finns naturliga kontaktytor i landet.

Slutsatser: Kontakt

- De nya kontakter som kan behöva tas är med rådgivare för att göra investeringar, särskilt om dessa ska ske i utlandet.

Kontraktfas

Som framgått av kapitlet Skatteflykt med koppling till utlandet är det svårt att förhandla om priser och villkor med rådgivare. Det är dessa experters taxor och paketlösningar som gäller. Risken är dessutom stor för missförstånd eller att bli direkt lurad. Exempel finns där personer investerat svarta pengar, men utsatts för investeringsbedrägerier. Det innebär att pengarna är borta, och då det rör sig om svarta pengar är anmälningsbenägenheten låg.

Slutsatser: Kontrakt

- Skattebrottslingar kan ha svårt att överblicka och förstå överenskommelser med rådgivare. Dessutom finns en uppenbar risk att bli lurad.

Intern kontrollfas

Som nämndes ovan läggs en hel del av pengarna på anhöriga. På sätt och vis köps deras lojalitet och tystnad. För dem som har stora summor svarta pengar varje månad skulle en återgång till vitt arbete förändra livsstilen, inte bara för dem själva utan också för de anhöriga.

Samtidigt kan lojaliteten brista vid skilsmässor eller konflikter. Skatteverket (och andra myndigheter) får en hel del tips från före detta makar om att skattebrott pågår. Vissa aktörer minskar denna risk genom att dölja även för de anhöriga att de har svarta inkomster. Intervjuerna antyder att det i synnerhet gäller för personer som har svarta inkomster kombinerat med bidrag.

Särskilt säkerhetsmedvetna aktörer skriver egendom på anhöriga eller andra betrodda personer för att inte myndigheterna ska fatta misstanke eller kunna komma åt egendomen. Det innebär dock att den anhöriga känner till – och faktiskt också kan använda det legala samhällets funktioner för att skydda ”sin” egendom. Exempel finns i

materialet på att egendom på så sätt har försnillats, med hjälp av andra personer. En intervjuperson från Skatteverket berättar:

Han har hamnat i skilsmässa med hustrun och hon la ut hans [värdefulla] samling [till försäljning] på nätet. Därför polisanmälde han sin före detta hustru, så nu håller polisen på att undersöka vems grejer det är som lades ut på nätet till försäljning. Är det [mannens] eller är det [hustruns]? Och de är väl värda... Det är målningar av [känd person] till exempel.

Slutsatser: Intern kontrollfas

- Vissa säkerhetsmedvetna skattebrottslingar skriver egendom på anhöriga eller andra betrodda personer. Exempel finns dock på att de har blivit lurade på egendom och pengar.
- När anhöriga känner till egendom som köpts för svarta pengar finns alltid en risk att de – exempelvis i samband med skilsmässor och konflikter – avslöjar vad de känner till för myndigheterna.

Extern kontrollfas

Vidlyftiga konsumtionsmönster och dyra investeringar kan väcka uppmärksamhet. Dels bland grannar, dels hos myndigheterna som kan reagera på att de redovisade inkomsterna inte matchar de medel som verkar finnas att tillgå. Mer säkerhetsmedvetna aktörer strävar därför efter att de, antingen på egen hand eller tillsammans med övriga familjemedlemmar, ska ha redovisade inkomster som stämmer överens med konsumtionsmönstren. Det är inget större problem för aktörer som endast har svarta inkomster på marginalen, men personer med stora svarta inkomster kan ha vissa utgifter för att få upp sin legala inkomst. Några intervjupersoner betalar vissa skatter för att ha en vit inkomst som motiverar deras levnadsstandard. Dessa inkomster kommer dock sällan från det bolag i vilket skattebrottet begås. Andra varianter är att ta lån på fastigheter de skulle ha haft råd att köpa kontant, att leasa bilar eller att undvika den mest synliga konsumtionen.

Personer med synlig konsumtion som ingår i nätverket, i synnerhet om de har riskfyllda roller i skattebrottsligheten, kan vara ett problem. Det gäller därför att ha viss kontroll över medbrottslingarnas konsumtionsmönster. En organisatör inom svartarbete berättar om en medhjälpare som exponerade sig ordentligt:

Han var lite speciell. Han ville verkligen vara, han ville verkligen köra så det rök och han hade, köpte en ny bil och flashade runt på restauranger och hit och dit. Han var helt tokig den här killen

och det tog två minuter och så började han babbla när han blev tagen av polisen.

Slutsatser: Extern kontroll

- Vidlyftiga konsumtions- och investeringsmönster kan medföra vissa utgifter. Det handlar dels om utgifter för att dölja denna konsumtion, dels om att skapa falska inkomster som motiverar konsumtionen.
- Oavsett hur stora resurser skattebrottslingarna lägger på att dölja sin konsumtion och sina investeringar kan de bidra till att exponera dem inför myndigheterna. Exempel finns där medhjälparnas konsumtion har exponerat huvudmännen. Myndigheterna kan därför få ingångar i brottsligheten genom att rikta uppmärksamhet mot personers konsumtion.

SLUTSATSER OCH FÖRSLAG

Slutsatser och förslag

I detta kapitel presenteras undersökningens slutsatser i avsnitten kontakt-, kontrakt-, intern och extern kontrollfas. Löpande görs bedömningar från brottsförebyggande och brottsbekämpande perspektiv. Dessutom antyds i marginalen en rad förslag av varierande dignitet. Vissa förslag är åtgärder som redan vidtas i någon mån, men där en större användning ytterligare skulle öka gärningspersonernas kostnader. Andra innebär utveckling eller förändring av myndigheternas arbetssätt och är därför svårare att få till stånd. Som läsaren kommer att se finns goda förutsättningar att öka gärningspersonernas kostnader, i synnerhet i den externa kontrollfasen. I rapportens sammanfattning presenterades och prioriterades de viktigaste förslagen.

Slutsatserna sammanfattas i figur 2. Figurens innehåll förtydligas och förklaras i inledningen av respektive avsnitt.

Kontaktfas

En slutsats som kan dras av undersökningen är att gärningspersonernas utgifter för kontaktfasen är tämligen låga inom alla former av skattebrott. Det kännetecknar troligen all affärsverksamhet. Ett undantag är dock punktskattebrott som begås med hjälp av ett bolag med skatteupplag. Där ska företrädaren klara en registerkontroll och prövning. För övriga gärningspersoner är kontaktfasen sällan komplicerad. Här är det viktigt att myndigheter med hjälp av seriösa uppdragsgivare och leverantörer ökar gärningspersonernas kostnader och risker.

Kontakter och branschkunskap finns redan

I inledningen beskrevs tre vägar in i skattebrott. Två av vägarna, ”Det sluttande planet” och ”Medveten övergång”, förutsätter en

från början vit verksamhet (jfr Levi 2008). Företagaren börjar efterhand blanda svart och vit verksamhet, i vissa fall som ett medvetet beslut, i andra fall mer av en tillfällighet. Gärningspersonerna utnyttjar kontakter och kunskap som byggts upp i den vita verksamheten även i den svarta delen.

En ökad medvetenhet hos storkunder om hur man identifierar svartarbete och upparbetade kanaler till myndigheterna kan ge värdefulla tips.

Till skillnad från exempelvis narkotikabrottslighet behöver inte de personer som köper svarta varor och tjänster känna till att det rör sig om brottslig verksamhet. Byggnadsarbetet eller cigarettförsäljningen är inte något kriminellt i sig självt, brottet uppstår först när skatter och avgifter inte betalas. Detta kan i vissa fall ske utan att kunden eller vitt anställd personal eller leverantörer anar att så är fallet. I synnerhet vissa punktskattebrott och momsbedrägerier kan också innebära en storskalig hantering av varor, vilket ställer krav på administration, organisation och logistik. Det innebär att skattebrottslingarna exponerar sig för exempelvis transportörer.

Varuhantering är synlig och kräver logistik. Det innebär att brottsligheten kan upptäckas av transportörer och kunder. Att öka deras medvetenhet kan ge myndigheterna fler ingångar i brottsligheten.

Tecken på att skattebrott föreligger är kombinationer av ”för låga” priser, att underentreprenörer ofta byts ut, att fakturor kommer från olika bolag och att den som faktiskt företräder bolaget man ingått avtal med inte är den legale företrädaren.

Inte ens när aktörer etablerar en verksamhet enbart för att begå skattebrott måste alltför många nya kontakter tas. De behöver inte söka med ljus och lykta efter nya samarbetsparter, utan begår i stor utsträckning brotten inom befintliga nätverk. Inom dessa finns någon person med relevant branschkunskande. Undersökningen talar för att vissa gärningspersoner ibland bygger sådana kontakter genom vänskapsförhållanden eller mutor. Viktiga kontakter är platschefer på byggarbetsplatser, andra uppköpare av (svarta) varor eller tjänster och anställda på exempelvis växlingskontor. Dessa beskrivs vara nödvändiga för att få kontakt med leverantörer, uppdragsgivare och för att underlätta penningmaskering. Sådana aktörer är etablerade i det legala samhället.

Figur 2. En modell över kostnader uppdelat på typ av skattebrott och fas. Varje fas avslutas med en brottsförebyggande slutsats.

	Kontaktfas	Kontraktfas
Svartarbete i större skala	Känner varandra, koppling till branschen. Nyckelpersoner sänker kostnader.	Ojämna förhandlingspositioner gör att ena parten styr. Tydlig prisbild. Mindre aktörer kan bli lurade.
Regelrätta momsbedrägerier, som inte är ett led i andra skattebrott	Nätverk som bygger på branschkunskap, annan kriminalitet eller gemensamma intressen. Bolag och målvakter med kort livslängd. Rekrytering främst inom nära krets.	Verksamheten är inte löpande, mer som stötar, ofta beställningsjobb. Risk att bli lurad, svaga parter med bristande kunskap. Hög personalomsättning, men låga krav på medhjälpare.
Punktskattebrott	Höga kostnader för bolag och företrädare som klarar registerkontroller. Personer inom bransch eller kriminella nätverk. Fall med upplag dyrt.	Långsiktig verksamhet sänker kostnad, i blandverksamhet kan vita delar utnyttjas till svarta. Behov av upplag och "bättre" målvakter höjer kostnader.
Penningmaskering	Skattebrottslingarna försöker använda särskilt betrodda med stort förtroende för att minska kostnaderna. Nyckelpersoner med goda kontakter som tillhandahåller tjänster för penningmaskering.	Paketlösningar för penningmaskering innebär betydande utgifter. Vissa aktörer har egna factoringföretag eller växlingskontor. Minskad tillgång på kontanter medför ökade utgifter, aktörer med kontakter kan ta betalt, "kunden" är i dåligt förhandlingsläge.
Skatteflykt med koppling till utlandet	Enkelt att få information om offshorelösningar genom internet och naturliga kontaktytor mot revisorer och skattejurister. Svårt att bedöma lösningars tillförlitlighet och därmed det verkliga värdet av erbjudandena.	Riskfyllt med osäkra upplägg, dåliga lösningar, felaktig information och bedrägligt beteende. Standardiserad paketlösning med tydlig prisbild och litet utrymme för förhandling.
Konsumtion och investeringar	Gärningspersonen ombesörjer ofta detta själv. Nya kontakter tas sällan, men när det sker är det främst med rådgivare för att göra investeringar, särskilt om dessa ska ske i utlandet.	Skattebrottslingar kan ha svårt att överblicka och förstå överenskommelser med rådgivare. Dessutom finns en uppenbar risk att bli lurad.
Brottsförebyggande och brottsbekämpande slutsats	Kostnaderna i kontaktfasen är oftast låga. Genom att rikta in sig på nyckelpersoner kan myndigheterna försvåra för brottsligheten och höja kostnaderna. Även seriösa kunder och uppdragsgivare kan med en ökad medvetenhet om hur skattebrott går till identifiera nyckelpersoner och försvåra brotten.	Kostnaderna är tämligen låga vid de skattebrott som inte präglas av samarbeten med experter i stark förhandlingsposition. De dåliga villkor som kan råda gör dock att olika aktörer, som fackföreningar och seriösa uppdragsgivare kan få signaler om att allt inte står rätt till. När pengar förverkas störs överenskommelserna.

Intern kontrollfas	Extern kontrollfas
Lojalitet bottnar i nätverk där personer har en bild av att alla tjänar på brottsligheten. Begränsa informationsflödet. Dock många personer att hålla reda på.	Utgifter för bolag som måste hålla för granskning. Myndigheter och branschaktörer genomför vissa kontroller. Tvingar fram anpassning som kostar.
Stort behov av lojalitet, som ofta redan finns inom nätverken. Annars finns kapacitet till otillåten påverkan. Brottsligheten är kapitalkrävande, när betalningar försernas uppstår problem i nätverken.	Kostnaderna är ofta låga men problemen stora. När alltför uppenbara målvakter och bolag används exponeras brottsligheten. Ibland används bolag för flera olika sorters kriminalitet samtidigt.
Begränsat informationsflöde försvårar överblick. Målvakternas lojalitet kan vara dyr p.g.a. deras goda förhandlingsläge. De höga beloppen i brottsligheten kan skrämja de inblandade till tystnad.	Blandad verksamhet för att skapa en bild av legal verksamhet. Fara både i att sälja billigare och till normalpris till slutkund. Stor synlig logistik. Kriminella aktörer intresserar flera myndigheter.
Oro för stölder leder ibland till att onödiga kontakter tas. Aktörer som inte klarar av att leverera kontanter slås ut eller måste köpa in tjänster från andra. Vattentäta skott mot gångare används för att skydda organisationerna. Det kan försvåra överblick av verksamheten och riskerar att skapa ineffektivitet.	Stora mängder kontanter anförtros ofta till någon med nära personlig koppling till en organisation. Personer med en annan kriminell bakgrund än skattebrott förekommer inom penningmaskering. Den innebär att flera myndigheter är intresserade av dessa personer, vilket ökar upptäcktsrisken. Kontrollen mot penningtvätt har stor betydelse för att motverka skattebrott.
Tillit till motparten är viktigt i offshorelösningar. Det förekommer att man blir lurad av rådgivare. Upptäcktsrisken kopplas till nära anhöriga som känner till skatteflykten. Förekomst av andra aktörer med identisk lösning ökar egen upptäcktsrisk.	Upptäcktsrisk och kostnader för att minska den uppstår framför allt när offshoretillgångar används i Sverige. Utvecklingen med internationella överenskommelser och it-lösningar som lämnar spår har ökat upptäcktsrisken.
Lojalitet uppnås genom att även anhöriga får del av svarta pengar. Tips till myndigheterna förekommer dock ibland. När andra står som ägare till egendomen kan gärningspersonen bli lurad på egendom och pengar.	Vidlyftiga konsumtions- och investeringsmönster kan medföra vissa utgifter. Utgifterna rör att dölja konsumtionen eller skapa falska inkomster som motiverar denna. Medhjälpares konsumtion kan vara en ingång i den kriminella verksamheten för myndigheterna.
Kostnaderna är låga när lojalitet finns naturligt. Denna lojalitet måste utmanas, där kan myndigheterna lära av brottsbekämpning inom andra områden. Även åtgärder mot själv censur och otillåten påverkan är centrala för att få information från initierade personer. Bristande kvalitet som kan bli följd när vattentäta skott skapats kan vara ingångar för myndigheterna.	Kostnaderna kan vara höga för säkerhetsmedvetna aktörer och har ökat till följd av myndigheternas insatser. Anpassningen är ofta av enkel karaktär och kostnaderna kan därför höjas ytterligare genom exempelvis underrättelsearbete och utvecklad myndighetssamverkan.

Personer i den legala ekonomin spelar en viktig roll för brottsligheten.
Whistleblower-system kan därmed öka riskerna för brottsligheten.

Det innebär att personer i seriösa företag spelar en viktig roll för skattebrotten. Samtidigt öppnas möjligheterna att dessa personers arbetsgivare kan upptäcka det illojala beteendet. En del företag har infört så kallade whistleblower-system för att upptäcka interna oegentligheter. Dessa är dock ofta inriktade på att avslöja exempelvis mutor som rör vita uppdrag. Undersökningen visar att korruption även förekommer för att få in svart arbetskraft. Genom att explicit uppmuntra information även om sådan korruption kan vissa nyckelpersoner uppleva en förhöjd upptäcktsrisk och hålla sig undan brottsligheten.

Om arbetsgivaren upptäcker oegentligheter kan det vara känsligt att ange en arbetstagare för brottsmisstankar. Kanske är inte namnet på arbetstagaren i exemplet ovan den viktigaste informationen, utan vilka skattebrottslingar denne har hjälpt. Även indikationer på att allt inte står rätt till kan vara värdefullt för kartläggande myndigheter. En väg att gå kan vara att samarbetet ökar mellan de seriösa företagen och skattebrottsenheternas underrättelseverksamhet.

Nyckelpersoner för att finna bolag och målvakter

Två viktiga funktioner som sänker gärningspersonernas kostnader i kontaktfasen är kontakt- och bolagsförmedlare. Dessa funktioner är också mycket viktiga för myndigheterna. Åtskilliga skattebrott har ett löpande behov av nya bolag, målvakter och gängare. Vissa gärningspersoner går genom de nyss nämnda förmedlarna i ett försök att minska risken att rekrytera ”fel” personer. Dessutom minskar det behovet av att ta en rad riskfyllda kontakter.

Genom att myndigheterna riktar in sig på nyckelpersoner försvåras brottsligheten. Kostnader ökar när huvudmännen måste söka nya kontakter.

Kontakt- och bolagsförmedlare är strategiska personer i brottsbekämpningen. Eftersom de är få personer bör straffrättsliga åtgärder väsentligt kunna störa skattebrottsligheten. När myndigheter som Bolagsverket och Skatteverket samarbetar har de goda möjligheter att identifiera oseriösa bolagsförmedlare.

Skapa kontakter är lätt, bedöma kvaliteten är svårare

Gärningspersonerna sänker riskerna i kontaktfasen genom att använda kontakter inom sociala nätverk som etablerats utanför brottsligheten. Dessa nätverk kan exempelvis baseras på släkt- och vän-

skapsförhållanden. Ibland tas dock kontakter utanför dessa nätverk, men fortfarande hålls för brottsligheten viktiga uppdrag inom en begränsad krets.

Eftersom brottsligheten är nätverksbaserad underlättas myndigheternas kartläggningsarbete.

Fördelen för gärningspersonerna innebär också fördelar för myndigheterna. Genom att brotten begås av personer inom hyggligt tydliga sociala nätverk skapas också förutsättningar att kartlägga vilka personer som ingår. För de riktigt känsliga uppgifterna finns en inre krets runt organisatörerna. Denna krets är särskilt viktig att kartlägga.

Riktad information till företagare gör det enklare för dem att känna igen oseriösa rådgivare. Det kan också resultera i tips till myndigheterna om sådana rådgivare.

Vissa skattebrott bygger i stället på tillfälliga kontakter. Undersökningen innehåller en rad exempel där företagare har kontaktats av olika slags rådgivare som föreslagit diverse metoder för att minska skatten. Det handlar om allt ifrån kreativa avdrag i mindre skala till hur man förlägger inkomster till lågskatteländer för att undgå svensk beskattning. För vissa företagare, med begränsade kunskaper om skattereglering, är det svårt att bedöma konsekvenserna av ett samarbete. En del företagare använder metoderna, fullt medvetna om att de är brottsliga, medan andra har gjort felbedömningar. I vissa fall var uppläggen ekonomiskt ofördelaktiga med hänsyn till de lagliga medel som stod till buds.

Genom att gå på konsultförmedlare och försäljare av programvaror som manipulerar kassaregister får myndigheterna ingångar i många nya ärenden.

Undersökningen visar att konsultförmedlare erbjuder paketlösningar med skatteflyktsinslag till ett stort antal konsulter. Myndigheterna får genom att utföra kontroll mot en konsultförmedlare ingångar till de konsulter som använder uppläggen. Liknande resonemang kan föras när det gäller försäljare av programvaror som manipulerar kassaregister och deras kunder.

Kontraktfas

Gärningspersonens kostnader i kontraktfasen är för det mesta låga. I synnerhet löpande svart verksamhet, som svartarbete, punktskatte-

brott och penningmaskering, har låga kostnader. Det beror på att överenskommelserna sträcker sig över längre tid. Dessutom är prisbilderna ganska tydliga, det finns allmänt kända taxor för personal med olika uppdrag. Det underlättar ”förhandlingen” och minskar kostnaderna för att komma överens. Eftersom vissa momsbedrägerier snarare karaktäriseras av att intensitet går upp eller ner drivs kostnader upp. En del momsbedrägerier, i synnerhet karusellhandel, bedrivs dock löpande över längre tid.

Även om konsumtion, investeringar och skatteflykt med kopplingar till utlandet kan ske löpande och över tid, är framför allt riskerna i kontraktfasen högre där. Förklaringen är att vissa personer vilseleds rörande innebörden av överenskommelsen eller till och med luras på sina svarta pengar.

Myndigheterna kan dock göra en hel del för att öka kostnader även i kontraktfasen.

Överenskommelser med arbetskraft

Många personer inom skattebrottslighet är resurssvaga förhandlare. Det bottenar i att svartarbetare, målvakter och vissa gångare kan ha svårt att få vita jobb. Tidigare brottsbelastning, missbruk och avsaknad av referenser och betyg gör att de är hänvisade till vad som erbjuds i den svarta ekonomin. En annan kategori undviker vita inkomster eftersom de har skulder hos Kronofogden som de inte vill betala. Ytterligare personer vill inte riskera sina bidrag från trygghetssystemen med vita redovisade inkomster. Undersökningen talar för att det finns en mängd personer i dåligt förhandlingsläge som får godta de villkor som uppdragsgivaren ”erbjuder”. Dessutom finns en tydlig prisbild med löneintervall för olika uppdrag som kan tillämpas för att förenkla förhandlingen. Dessa omständigheter minskar kostnaden för uppdragsgivaren.

┆ Gärningspersoner framhåller att alla ska uppleva att de tjänar på brottsligheten. Genom att synliggöra dåliga villkor motverkas denna bild.

Det finns förhållandevis mycket kunskap om svartarbetare med förankring i den legala ekonomin. Bilden är dock annorlunda när det gäller den svarta ekonomins ”underklass” bestående av illegala invandrare, missbrukare, personer med kriminell bakgrund, skuldsatta personer och socialt utslagna. För att öka kunskapen om dessa grupper och deras situation i den svarta ekonomin föreslås ytterligare forskning i samarbete med relevanta myndigheter och organisationer. Sådan kunskap skulle bidra till att uppmärksamma de dåliga villkor som finns och bidra till att utmana bilden av att alla tjänar på den svarta ekonomin.

Överenskommelser med medhjälpare

Många intervjupersoner lyfter fram att målvakterna har det sämsta förhandlingsläget. Det är dock viktigt att skilja på olika sorters målvakter. Ordet för kanske tanken till en alkoholiserad person som snarare sitter utslagen på en parkbänk än är trovärdig som styrelseledamot. Målvakternas uppdrag och karaktär varierar emellertid stort. Målvakterna sitter oftast i styrelsen för ett bolag som ska överges eftersom myndigheterna är skattebrottsligheten på spåren.

När punktskattebrott begås med hjälp av bolag med skatteupplag krävs målvakter som klarar en prövning i diverse register. Därför är det inte förvånande att sådana målvakter får förhållandevis bra betalt. De har mycket att riskera genom att bli involverade i skattebrottslighet.

Vissa målvakter fungerar som – med en intervjupersons ord – brandväggar, för att skydda organisationerna från de riskfyllda delarna av verksamheten. En brandvägg är en väl betrodd person som har en mer central och aktiv roll i brottsligheten än att skriva under papper som bolagsföreträdare. Brandväggen kan dessutom i sin tur anlita andra målvakter för att skydda sig själv från myndigheterna.

När myndigheterna når fler led än det sista målvaktsledet störs brottsligheten. Om personer som fungerar som brandväggar upplever en högre upptäcktsrisk ställer de rimligen större krav i överenskommelsen med sin uppdragsgivare.

Genom att brandväggar och mer kvalificerade målvakter uppfattar att upptäcktsrisken ökar kommer de rimligen att utnyttja sin förhandlingsposition och begära bättre betalt. Myndigheternas förutsättningar att rikta in sig på målvakter och dem som utser målvakter har ökat genom ändringar i aktiebolagslagen (2005:551). Till böter eller fängelse döms den som inte utan godtagbara skäl utser någon eller utses till styrelseledamot, utan att ta del av sådan verksamhet som ankommer på styrelsen.

Riskerna att bli lurad är störst för medhjälparna och arbetskraften då de befinner sig i underläge mot sin uppdragsgivare. Undersökningen innehåller också en mängd exempel på att löner inte betalats eller att villkoren varit andra än de överenskomna. För vissa personer, i synnerhet målvakter, kan det också vara svårt att överblicka konsekvenserna av åtagandet. Det är svårt att förutsäga upptäcktsrisk, skatteskuldernas storlek och rättslig påföljd.

Synliggör konsekvenserna för mottagliga målvaktsgrupper, som myndiga ungdomar och familjemedlemmar.

Myndigheterna kan försvåra rekryteringen av medhjälpare genom att öka kunskapen om vilka risker det kan medföra att "bli" målvakt. Lämpligen kan riktad information ges till olika målgrupper. Exempelvis kan sådana uppgifter ingå i Skatteverkets informationsinsatser till ungdomar och företagare.

Skatteverket kan genom att tidigt identifiera företagare som plötsligt slutar betala sina skatter försvåra även storskaliga skattebrott. Detta då tidigare företagare med stora skatteskulder ibland fungerar som medhjälpare i den svarta ekonomin, då de har lite att förlora.

Ytterligare ett sätt att minska inflödet till gruppen av potentiella målvakter är att myndigheterna exempelvis genom registersökningar tidigt identifierar företagare inom det "sluttande planet" (jfr Levi 2008). Det kan röra sig om personer som av olika skäl får skatteskulder då de inte deklarerar och betalar sina skatter och avgifter i tid. Genom att Skatteverket sätter in åtgärder tidigt, innan skatteskulderna har blivit mycket stora, förebyggs att dessa personer hamnar som medhjälpare inom mer storskaliga skattebrott. Undersökningen visar att sådana företagare ibland används som målvakter, då de har kunskap om näringsverksamhet. Eftersom de dessutom har mycket stora skatteskulder upplever de att de har lite att förlora, och godtar dåliga villkor.

Överenskommelser med aktörer med expertfunktioner

Myndigheterna kan förhindra att överenskommelser följs genom att exempelvis spåra och förverka pengar. Kontantbrist stör verksamheten och kan medföra att säkerhetsmedvetna aktörer tvingas exponera sig.

Det är svårt att bedriva svartarbete i större skala utan tillgång till stora mängder kontanter. Seriösa kundbolag betalar via kontoöverföringar och dessa medel måste omvandlas till kontanter för att exempelvis avlöna arbetskraft. Alternativ till kontanter skapar elektroniska spår som myndigheterna kan följa, eller medför en mycket stor arbetsbörda för organisatören av svartarbete. Ökad reglering och kontroll av penningtvätt har gjort det svårare för i synnerhet mindre aktörer att få tag i kontanter. Följden blir att aktörer som tillhandahåller paketlösningar för penningmaskering får en stark förhandlingsposition. När det blir svårare att få fram kontanter ökar priset för penningmaskering.

När banker och växlingskontor nekar transaktioner och myndigheter tar pengar i beslag blir följden en kontantbrist i delar av den svarta ekonomin. Fattas kontanter för att avlöna personalen utsätts verksamheten för stora störningar. Därför finns rikligt med exempel

på hur aktörer följer transaktioner, försöker ha kontantlager för nödsituationer eller på andra sätt säkerställa tillgången på kontanter. När det uppstår betalningsproblem kan personer ta kontakter som normalt undviks av säkerhetsskäl. Då exponeras gärningspersonerna för myndigheter som bedriver spaning och använder telefonavlyssning.

En annan kategori som bistår i skattebrottsligheten är personer med juridisk eller ekonomisk kompetens. De fungerar som rådgivare och hjälper till med bankkonton eller bolag utomlands för skatteflykt. De anlitas också vid investeringar av svarta pengar, i synnerhet om det sker i utlandet. Genom sitt kunskapsövertag i kombination med svårbedömda skatteregler befinner sig dessa rådgivare i en stark förhandlingsposition i förhållande till sina kunder. Exempel finns i undersökningen där rådgivare, mot bättre vetande, erbjuder upplägg utan att informera om riskerna.

Lyft fram riskerna med skatteflykt. Personer kan bli lurade på egendom. Dessutom medför internationella samarbeten att upptäcktsrisken för skatteflykt med koppling till utlandet har ökat.

Riskerna när det gäller skatteflykt med koppling till utlandet drabbar främst experternas kunder. I vissa fall har personer missbedömt uppläggens laglighet. För personer som medvetet begår skattebrott handlar svårigheterna om att bedöma huruvida Skatteverket upptäcker eller godtar uppläggen. Det förekommer också att personer utsätts för bedrägerier vid investeringar eller offshorelösningar och blir av med sina svarta pengar. Med tanke på utgifterna för skatteflykt till utlandet är möjligheterna att förebygga denna brottslighet stor. Ökar den upplevda upptäcktsrisken ytterligare förlorar dessa lösningar sin attraktion.

Intern kontrollfas

Den interna kontrollen handlar om hur skattebrottslingarna säkerställer att alla uppfyller sin del av överenskommelsen och att personer med kunskap om brottsligheten inte samarbetar med myndigheterna. Till detta kommer hur aktörerna skyddar sig mot svinn och interna stölder.

Behovet av intern kontroll är som störst vid skatteflykt med kopplingar till utlandet, då det involverar rådgivare som hanterar svarta pengar. Att kontanter är stöldbegärliga driver upp kostnaderna även inom penningmaskering. Däremot finns inte samma behov av rådgivare vid konsumtion och investeringar vilket minskar kostnaderna. Ibland döljs dessa även för nära anhöriga för att minska behovet av intern kontroll.

Svartarbete bedrivs som en löpande verksamhet där endast en mycket begränsad krets har en fullständig insyn i brottsligheten. Det gör kostnader tämligen låga inom den interna kontrollfasen. Momsbedrägerier och punktskattebrott befinner sig på en medelnivå. Även om vissa aktörer försöker bedriva en löpande verksamhet behöver bolag och målvakter hela tiden bytas ut. Det vidgar kretsen av personer som behöver kontrolleras, vilket ökar kostnader och risker.

Den springande punkten för myndigheterna är att slå håll på den interna kontrollen för att få uppgifter från ”insidan”.

Den interna kontrollen handlar om lojalitet

De intervjuade gärningspersonerna understryker att den interna kontrollen bottnar i lojalitet. Brotten begås inom nätverk där personer redan känner varandra. En följd av detta är att förtroende och lojalitet ofta finns med från början. För att säkerställa lojalitet framhåller gärningspersonerna vikten av att skapa en bild av att alla tjänar på brottsligheten. Detta behöver, som konstaterats ovan, inte vara sant. Många medhjälpare och svartarbetare har dåliga villkor och utnyttjas. Andra personer får förhållandevis goda ersättningar, det gäller i synnerhet mer betrodda personer. Exempel finns också där gärningspersonerna genom höga ersättningar försöker köpa lojalitet.

Stör lojaliteten. Informatörer används mot andra former av organiserad brottslighet. Genom att använda liknande metoder vid skattebrott prövas lojaliteten i nätverken, vilket ökar kostnader.

Eftersom det i huvudsak är samma personer som är involverade i en långsiktig kriminell verksamhet skapas särskilda förutsättningar för myndigheterna att genom ett informationsflöde från insidan utreda brottsligheten. Svårigheten ligger naturligtvis i att få denna information. Inom andra brottsområden har informatörer anlits med framgångsrikt resultat (SOU 2010:103). Denna metod borde kunna vara mycket värdefull även mot skattebrottslighet i större skala. Informationsinhämtning underlättas om gärningspersonerna känner sig stressade över att myndigheterna är dem på spåren. Dessutom ökar förutsättningarna att lagföra gärningspersoner i ett tidigt skede genom den nya brottsrubriceringen förberedelse till grovt skattebrott och förberedelse till olovlig förflyttning av punktskattepliktiga varor (grovt brott).¹⁰

Kontroller mot bidragsfusk kan vara en ingång i skattebrottsligheten. Dessutom utmanas lojalitet som bygger på arbetsgivarens medverkan i bidragsbrottet.

Skattebrottslighet som bedrivs löpande och är personalintensiv som storskaligt svartarbete inom bygg- och städbranscherna ger upprepade tillfällen till arbete. Även gångare och målvakter kan få fortsatt förtroende. På så sätt skapas lojalitet som bygger på möjligheten till nya uppdrag. Exempel finns också där (svart)arbetsgivaren är behjälplig med att konstruera en falsk, och för arbetaren fördelaktig, inkomst. En sådan inkomst används för att bli berättigad till vissa sorters bidrag eller få en högre ersättning. Även detta stärker troligen lojaliteten. För myndigheter innebär det att kontroller mot bidragsbrott också fyller en funktion för att komma svartarbete på spåren. Omvänt kan skattekontrollen bidra till att bidragsbrott upptäcks.

Alla personer med inblick i verksamheten känner dock inte lojalitet med uppdragsgivaren. Samtidigt innebär inte det med automatik att de är villiga att samarbeta med myndigheterna. Egen inblandning i brottslighet och skulder kan göra att personer upplever att de har lite att vinna och mycket att förlora på att bistå i utredningar.

Själv censur vanligare än otillåten påverkan

Bevispersoners rädsla måste tas på allvar och motverkas av myndigheterna. Kunskap om otillåten påverkan och själv censur kan fylla en avdränerande funktion.

När lojaliteten inte är tillräcklig kan vissa aktörer ta till hot, våld eller andra former av otillåten påverkan. Undersökningen, liksom annan forskning, talar dock för att det är ovanligt med direkta påverkansförsök (jfr Brå 2008:8). Behovet är inte heller särskilt stort. Dels för att lojalitet eller en ovilja att ha myndighetskontakter gör att medbrottslingar inte samarbetar med myndigheterna, dels är rädslan för att drabbas av otillåten påverkan ibland stor. Denna rädsla kan betecknas som själv censur och får samma konsekvenser som direkta påverkansförsök – att personer inte medverkar i utredningar. Det innebär att myndigheterna måste motverka även själv censur. På det området finns mycket att lära av erfarenheterna från insatser att stödja brottsoffer och vittnen (Brå 2008:8).

Utred gängkopplingar, stötta drabbade bevispersoner och i de fall påverkansförsök förekommit låt polisen göra hot- och riskbedömningar.

Inom vissa nätverk där skattebrottslighet begås finns personer, eller kontakter med personer, som ingår i kriminella gäng. Dessa perso-

¹⁰ Se bland annat 11 § skattebrottslagen (1971:69).

ner har ett skrämsekapital och rykte om sig att kunna ta till våld. Det är ingen förvånande slutsats med tanke på hur organiserat skattebrottsligheten kan bedrivas. Skrämsekapitalet används också vid storskalig kontanthantering som penningmaskering. Ryktet om att kunna ta till våld är ett sätt att begränsa riskerna för stölder.

Vad denna undersökning visar, som kanske inte är lika känt, är att vissa skattebrottslingar även utan kopplingar till kriminella gäng drar nytta av skrämsekapitalet. Vissa gärningspersoner har instruerat betrodda medarbetare att hänvisa till att de fick uppdraget av personer inom kriminella gäng med ett etablerat skrämsekapital. Det är en metod som styr myndigheterna i fel riktning, men den riskerar också att skapa en bild av att gängen spelar en viktigare roll för skattebrottsligheten än de i själva verket gör.

Materialet innehåller också många exempel där medhjälpare och myndighetspersoner dragit slutsatsen att kriminella gäng finns med i bakgrunden enbart på grund av de stora belopp som skattebrottsligheten omfattar. Med andra ord behöver inte gärningspersoner få ökade utgifter för att dra nytta av andras skrämsekapital, något som kan skapa självzensur hos medbrottslingar.

Det är viktigt att noga utreda vad som ligger bakom medhjälparens ovilja att medverka i utredningar. Är det påverkansförsök, självzensur eller bara ett sätt att skapa en felaktig bild av vilka som ligger bakom brottsligheten?

Stort behov av att begränsa informationsflödet

Många skattebrottslingar räknar med att myndigheterna kommer att identifiera de bolag som används för att begå skattebrott. Om myndigheterna dessutom är duktiga på att inte bara ta den slutliga målvakten, utan når fler personer i nätverket, finns stora behov att skydda sig själv genom flera led av målvaktsbolag och målvakter. Då målvakten är synlig för myndigheterna och fyller funktionen som ansvarig för skattebrottsligheten är en vanlig strategi att begränsa målvaktens insyn i brottsligheten. Det gäller i synnerhet andra personers inblandning. Genom att bygga vattentäta skott mellan olika led i verksamheten begränsas informationsflödet. Varje person vet endast vad de behöver veta för sitt uppdrag.

┆ Ett begränsat informationsflöde leder till att misstag begås inom nätverken. Dessa kan myndigheterna utnyttja.

Paradoxalt nog försvårar denna metod för att öka kontrollen av informationsflödet möjligheterna för organisatörerna att överblicka och kontrollera hur verksamheten bedrivs. Det riskerar att göra verksamheten ineffektiv och försvårar för gärningspersonen att säkerställa en hög kvalitet på arbetet eller varan. Om kunden inte är

nöjd riskerar man klagomål. Undersökningen innehåller flera exempel på hur bristfälligt arbete eller klagomål från missnöjda svartarbetare som inte fått betalt gjort att verksamheten dragit till sig uppmärksamhet från kundbolag, fackföreningar och myndigheter. Med andra ord ökar upptäcktsrisken för huvudmännen.

Missnöje över bristande kvalitet på varor och tjänster som sålts svart kan via storkunder, branschorganisationer och fackföreningar kanaliseras till myndigheterna.

Extern kontrollfas

Skattebrotten (svartarbete, punktskattebrott och momsbedrägerier) för med sig betydande kostnader och risker i den externa kontrollfasen. Många gärningspersoner är villiga att öka sina kostnader i ett försök att minska upptäcktsrisken. Det innebär med andra ord att myndigheternas kontrollarbete utgör ett påtagligt problem för gärningspersonerna.

Kostnaderna är dock något lägre vid penningmaskering och skatteflykt med kopplingar till utlandet. De lägsta kostnaderna finns vid konsumtion och investeringar. Dessa resultat talar för att myndigheterna nått längre i sina utredningar och kontroller mot skattebrotten än mot penninghanteringen. Kontroller från myndigheter, seriösa uppdragsgivare och leverantörer ökar kostnaderna i den externa kontrollfasen.

Kriminella anpassar sig, men inte mer än nödvändigt

Många former av anpassning efter myndigheternas åtgärder är av enkel karaktär och upptäcks i grundliga kontroller från seriösa uppdragsgivare och myndigheter.

En slutsats från intervjuer med myndighetspersoner och personer som själva begått skattebrott, är gärningspersonernas förmåga till anpassning. När kontroller införs eller förändras svarar många skattebrottslingar. Samtidigt präglas anpassningen ofta av enkla medel för att försöka undkomma eller försvåra myndigheternas åtgärder. Skattebrottslingar i studien försöker använda fler bolag, betala extra för bolag med en historik eller målvakter som i register kan framstå som seriösa företagare. Andra exempel rör hur skattebrottslingar med tiden insett i vilka situationer det finns glapp i kontrollen. Dessa förhållandevis enkla åtgärder skulle dock inte klara en grundlig

kontroll (med befintliga verktyg) från myndigheter och seriösa uppdragsgivare.

Många gärningspersoner begår skattebrott inom sin egen bransch utan större variationer av brottsupplägget. Det underlättar myndigheternas utredningsarbete.

En förklaring till den begränsade förmågan till anpassning är att även enkla åtgärder från gärningspersonerna medför ökad svårighetsgrad och kostnad. Anpassningen begränsas av gärningspersonernas kunskap och kompetens. Det medför att den i stor utsträckning handlar om varianter på tidigare beprövade metoder. Att bygga upp helt nya lösningar skulle innebära att nya kontakter måste tas, ibland med experter som har möjlighet att styra villkoren för överenskommelserna. Det driver upp utgifterna.

Dessutom är skattebrottsligheten formad så att andra än huvudmännen tar de största riskerna. Om metoderna förändras och blir dyrare är det dock huvudmännen som får betala.

Föga förvånande har stora nätverk, där personer med olika kompetenser ingår, större möjligheter till anpassning. En viktig slutsats som därmed kan dras är att kontrollerna är särskilt försvårade för de mindre aktörerna inom skattebrottsligheten. Ett exempel rör som redan nämnts penningmaskeringen där vissa personer har problem att själva få fram kontanter. Eftersom behovet av kontanter är stort inom många olika sorters skattebrott försvårar åtgärder mot penningmaskering för ett stort antal skattebrottslingar.

Genom att försvåra gärningspersonernas kontanthantering störs många olika former av skattebrott. Dessutom försvåras konsumtion av svarta pengar.

Ett annat exempel där kontroller försvårat brottsligheten rör svartarbete. Inom byggbranschen har tämligen kostsamma strukturer byggts upp av vissa organisatörer. Motsvarande behov verkar inte finnas inom andra branscher, där branschaktörer, seriösa uppdragsgivare och myndigheter inte har nått lika långt i sitt arbete mot skattebrott. Lärdomar från den branschen kan användas för att komma åt skattebrott, exempelvis inom städbranschen. Det är också viktigt att myndigheterna inte stirrar sig blinda på riskbranscher, skattebrott förekommer inom betydlig fler branscher.

Annan brottslighet exponerar

Intervjuade gärningspersoner framhåller att det finns aktörer inom kriminella gäng som begår skattebrott. Intervjupersonerna var dock

inte intresserade av att samarbeta med sådana aktörer. Främsta skälet var att gängmedlemmar och deras brottslighet intresserar många myndigheter. Dessutom sågs deras bristande kunskap om legal affärsverksamhet och tydligt kriminella framtoning som en belastning för skattebrottsligheten. Med andra ord bedömde intervjupersonerna att deras egen upptäcktsrisk skulle öka vid samarbeten med kriminella gäng.

Om myndigheterna fokuserar för mycket på kriminella gäng riskerar de att missa nätverk med riktigt kvalificerade ekobrottslingar som undviker gängen.

Flera intervjuade myndighetspersoner framhåller att kriminella nätverk och gäng intresserat sig för skattebrott. Skälet är att de bedömer straff och risker som lägre och inkomsterna som högre än vid traditionell brottslighet som narkotikahandel. Personer med en annan kriminell bakgrund än ekobrott syns framför allt i ärenden och intervjuer om punktskattebrott som rör cigaretter eller röd finsk dieselloja, vissa momsbedrägerier och penningmaskering. Att de återfinns inom penningmaskering är inte så förvånande då de från tidigare kriminalitet har goda kunskaper och kontakter inom konthantering. De aktuella punktskattebroten och momsbedrägerierna liknar till viss del narkotikabrottslighet då varor måste tas in i Sverige, förvaras och distribueras. Däremot är dessa kriminella personer inte alls lika synliga inom de mest komplexa uppläggen, som skatteflykt med kopplingar till utlandet. Det är därför viktigt att myndigheterna inte i för hög grad fokuserar på kriminella gäng. När sådana gäng ändå förekommer är polisen en central kunskapskälla.

Myndighetssamverkan är viktig för att identifiera personer med annan kriminell bakgrund än ekobrott inom skattebrottsligheten.

Vid vissa skattebrott kan samma bolag användas för skattebrottet och annan ekonomisk brottslighet som bedrägerier. Bolag, i synnerhet med en respektabel historik, kostar en hel del att köpa. Inom exempelvis momsbedrägerier har bolagen en mycket kort livslängd, därför kan vissa aktörer försöka få maximal avkastning på sin investering. Även om denna användning av bolaget genererar större svarta intäkter ökar risken att myndigheterna identifierar bolaget som ett brottsverktyg.

Bolag – ett brottsverktyg med begränsad livslängd

En ökad förståelse i myndighetsvärlden för skattebrottslighetens uppbyggnad där bolag endast är brottsverktyg, möjliggör ett mer effektivt arbete mot de kriminella nätverken. Det är personerna som är centrala.

När skattebrott kommer på tal blir det gärna långa utläggningar om bolagsstrukturer. De skymmer sikten från de nätverk som begår brotten och komplicerar i onödan en kriminalitet som utförs av fysiska personer. Därför måste bekämpningen av skattebrott ha gärningspersonerna i fokus.

Bolag är enbart ett nödvändigt verktyg för att begå skattebrott i större skala. En vanlig strategi är att försöka sköta bolagen så att det utåt ser ut som en seriös och legal affärsverksamhet. Det kan dock vara lättare sagt än gjort. Undersökningen innehåller en mängd exempel på extrakostnader för att hålla ett bolag i "snyggt" skick. Det rör sig om utgifter för kompetent personal som håller ordning på den vita såväl som den svarta "bokföringen". Anteckningar om den svarta verksamheten får inte heller hamna hos myndigheterna. Bolagets huvuduppgift är att vara en fasad, och många gärningspersoner försöker därför säkerställa att det klarar en ytlig granskning.

Myndigheternas registeranvändning och kontroller har minskat livslängden för bolagen. Detta arbete kan fortsätta att utvecklas och ytterligare driva upp kostnaderna för brottsligheten.

Bolagen kan användas på olika sätt: för att ställa ut osanna fakturor, som målvaktsbolag eller för att vara en trovärdig fasad utåt och öka avståndet till huvudmännen. Myndigheternas registeranvändning och kontroller har förkortat livslängden för dessa brottsverktyg. Intervjupersoner lyfter fram att bolag förut kunde användas i över ett år för många skattebrott. I dag kan myndigheterna vara bolaget på spåren redan efter någon månad vid vissa typer av skattebrott som momsbedrägerier och punktskattebrott. Det har ökat gärningspersonernas kostnader.

Särskilt bolag med en respektabel historik kan kosta några hundra tusen kronor. Dessutom kan de vara svåra att komma över. Anledningen till att vissa gärningspersoner ändå lägger stor möda på att hitta och är villiga att betala extra för sådana bolag är att användningsområdet bedöms vara större. Bolag med en historik kan ha goda kreditmöjligheter och en längre livslängd som brottsverktyg. Nystartade bolag undviks om det går då de upplevs väcka misstanke hos myndigheter, seriösa uppdragsgivare och leverantörer.

Öka företagares medvetenhet om varningssignaler om att bolaget har kapats. Vilken myndighet ska kontaktas om det sker?

Behovet av bolag med historik och de ökade svårigheterna samt kostnaderna för att komma över ett sådant kan skapa ett incitament att i stället kapa ett bolag. Exempel på att bolag och personers identiteter kapas i syfte att begå skattebrott finns också i undersökning-

en. En drabbad företagare berättade om frågor han fick från olika leverantörer som han först i efterhand insåg var varningssignaler om att hans bolag var kapat. Företagare behöver därför information om hur sådana varningssignaler ser ut och vart man vänder sig vid misstanke om kapning. Sådan information är särskilt angelägen då risken för kapningar bedöms öka. Kapningar kan också motverkas genom myndighetssamverkan där Bolagsverket spelar en huvudroll. Ett annat förslag som förts fram är att försvåra kapning genom att se över möjligheten att ha andra strukturer för moms- respektive punktskatteregistreringsnummer så att de inte går att lista ut med ledning av grunduppgifter för bolaget.

| Försvåra bolagskapningar genom myndighetssamverkan.

Myndigheterna har stora möjligheter

Som tidigare nämnts blandar vissa aktörer olika former av kriminalitet. Bolag används som brottsverktyg inom flera olika sorters brottslighet. Detta ökar myndigheters möjligheter att upptäcka brott medan de pågår och att bekämpa aktörer med de olika befogenheter myndigheterna tillsammans har. Det gäller i synnerhet om det finns kopplingar till organiserad brottslighet, där särskilda satsningar har ökat och underlättat myndighetssamverkan (Ds 2008:38, Brå 2009:19).

Om denna samverkan resulterar i att andra myndigheter får en bättre grundkunskap om olika skattebrott kan inflödet av viktig information till Skatteverket öka. Det visar inte minst lokala samarbeten mellan Skatteverket och Försäkringskassan. Även andra myndigheter kan stöta på skattebrott, men strukturen med en mängd bolag och det tekniska expertspråk som präglar diskussionerna om skattebrott kan skymma sikten. Poliser på fältet kan hitta större mängder alkohol, cigaretter eller varor som använts för momsbedrägerier utan att ha en tanke på att det är skattebrott de upptäckt. De ser inga bolag eller komplexa uttryck, utan "vanlig" brottslighet. Undersökningen innehåller exempel som illustrerar att myndigheterna får stor slagkraft när samarbetet fungerar mellan skattebrottsenheter, Skatteverkets fiskala enheter, Ekobrottsmyndigheten och Kronofogden. Många intervjupersoner tror dessutom att samverkan mellan Bolagsverket och Skatteverkets olika delar kan öka för att bättre identifiera pågående skattebrottslighet.

| Öka andra myndigheters kunskap om skattebrott och förutsättningar för samverkan. Det kan handla om tydligare gränsdragning mellan olika myndigheters ansvarsområden men också kunskap om den lämpligaste ingången vid tips.

Vid vissa skattebrott finns glapp i olika myndigheters verksamhetsområden. Det rör särskilt punktskatter där gränsdragningen mellan Tullverkets och Skatteverkets ansvarsområden ibland ställer till det i brottsbekämpningen. Dessutom upplever flera intervjupersoner att det finns oklarheter i sekretessregler och i vilken utsträckning myndigheter kan samverka. Till detta kommer en okunskap om lämpliga ingångar för konkreta ärenden, i synnerhet när det gäller stora myndigheter som Skatteverket.

För att förhindra pågående brottslighet är underrättelseverksamhet av grundläggande betydelse. På penninghanteringens område bör Finanspolisen kunna utvecklas till en Finansiell underrättelsetjänst.

Den största utmaningen för myndigheterna är dock att få indikationer om pågående brottslighet. Det viktigaste verktyget är underrättelseverksamhet. Brå har nyligen pekat på behovet av att Finanspolisen utvecklas till en finansiell underrättelseverksamhet i vilken olika myndigheter samarbetar (Brå 2011:4). Det har potential att i ett tidigt skede ge ingångar i pågående skattebrott. När bolagen är konkursmässiga, bokföringen saknas och en målvakt utan insyn i verksamheten är ensam bolagsföreträdare har spåren till den kriminella verksamheten kallnat.

Referenser

- AMOB (1977). *Organiserad och ekonomisk brottslighet i Sverige. Ett åtgärdsförslag*. Arbetsgruppen mot organiserad brottslighet (AMOB). Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Anderson, A. (1995). Organised crime, mafia and governments. I: Fiorentini m.fl. (red.) *The Economics of organised Crime*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 33–53.
- Alalehto, T. (1999). *Motiv eller tillfälle? En studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen*. Stockholm: Atlas.
- Almendal, T. (2005). *Skatteanpassade transaktioner och skattebrott*. Avhandling. Stockholm: Norstedts juridik.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. Rapport 2005:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Penningtvätt och finansiering av terrorism – kunskapssammanställning av betalningssystemens användning*. Rapport 2006:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Rapport 2007:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Fina fasader med fixade fakturor – Kriminella entreprenörer i byggbranschen*. Rapport 2007:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Fusk med a-kassa. Motiv, omfattning och åtgärder*. Rapport 2007:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Organiserat svartarbete i byggbranschen*. Rapport 2007:27. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet*. Rapport 2008:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Tillgångsinriktad brottsbekämpning. Myndigheternas arbete med att spåra och återföra utbyte av brott*. Rapport 2008:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Polisens möte med organiserad brottslighet. En undersökning om otillåten påverkan*. Rapport 2009:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Otillåten påverkan mot åklagare och domare*. Rapport 2009:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Polisens satsning mot organiserad brottslighet. En utvärdering av 43 projekt*. Rapport 2009:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Karteller och korruption. Otillåten påverkan mot offentlig upphandling*. Rapport 2010:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Penningtvätt. Rapportering och hantering av misstänkta transaktioner*. Rapport 2011:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- van de Bunt, H. G. och van der Schoot, C. R. A. (2003). *Prevention of Organised Crime. A situational approach*. Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Clarke, R. V och Eck, J. E. (2003). *Become a problem solving crime analyst*. Culompton (UK): Willan Publishing.
- Coleman, J. W. (2001). *The criminal elite. Understanding white-collar crime*. New York: St Martin's Press.
- Desroches, F. J. (2005). *The crime that pays. Drug trafficking and organized crime in Canada*. Toronto: Canadian Scholars' Press Inc.
- Di Nicola, A. och Zoffi, P. (2004). Italian lawyers and criminal clients. Risks and countermeasures. I: *Crime, Law & Social change*. Nr. 42, s. 201–225.
- Dick, A. (1995). *When does economic crime pay? A transaction cost analysis*. International Review of Law and Economics, nr. 15, s. 25–45.

- Dorn, N., Oette, L. och White, S. (1998). Drugs importation and the bifurcation of risk. *The British Journal of Criminology*, 38 (4), s. 37–560.
- Ds 2008:38. *Nationell mobilisering mot den grova organiserade brottsligheten. Överväganden och förslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- van Duyne, P. C. och Houtzager, M. J. (2005). Criminal sub-contracting in the Netherlands: the Dutch 'koppelbaas' as crime-entrepreneur. I: van Duyne, P. C. m.fl. (red.) *The Organised Crime Economy. Managing Crime Markets In Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- van Duyne, P. C. och Levi, M. (2005). *Drugs and money – managing the drug trade and crime-money in Europe*. London: Routledge.
- Engdahl, O. (2003). I finansvärldens bakre regioner: en studie om finansiella offshore-marknader och ekonomisk brottslighet. Stockholm: Agora.
- Fabre, G. (2003). *Criminal prosperity. Drug trafficking, money laundering and financial crisis after the cold war*. London, New York: Routledge.
- Finanspolisen (2010). *Årsrapport. Finanspolisen. 2009*. RKP-rapport. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- Friedrichs, D. O. (1996). *Trusted criminals. White collar crimes in contemporary society*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- FUT-delegationen (2007). *Vad kostar felen? Omfattning av felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen*. Rapport 7. Stockholm: Fritzes.
- Gold, M. och Levi, M. (1994). *Money-Laundering in the UK: an appraisal of suspicion-based reporting*. Cardiff: The Police Foundation and University of Wales, College of Cardiff.
- Hall, S., Winlow, S. och Ancrum, C. (2008). *Criminal Identities and Consumer Culture*. Willan Publishing: Cornwall.
- Halstead, B (1998). The use of models in the analysis of organized crime and development of policy. *Transnational organized crime*, vol. 4, nr 1, s. 1–24.
- Hulting, M. (2009). *Arbete i det dolda. En studie om människohandel för arbetskraftsexploatering*. Masteruppsats. Stockholm: Institutionen för ekonomisk historia, Stockholms universitet.
- IMF (2000). *Offshore Financial Centers*. IMF Background Paper Prepared by the Monetary and Exchange Affairs Department. 23 juni 2000.
- Ingvaldsen, K. och Larsson, P. (2007). Hvitvasking på det norske verdipapirmarkedet. Om hvitvaskingsens betingelser. I: Magnusson, D. och Sjögren, H. (red.) *Skatteundrandragande, penningtätt och organiserad brottslighet*. Forskningsrapport nr 19. Stockholm: Handelshögskolan.

- Inspektionen för socialförsäkringen, ISF (2011). Bidragsbrott och skattebrott – välfärdens dubbla kriminalitet. Kommande rapport som ges ut tillsammans med Brå. Rapport 2011:12. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Junninen, M. (2006). *Adventurers and risk-takers: Finnish professional criminals and their organisations in the 1990s cross-border criminality*. Helsingfors: European institute for crime prevention and control, affiliated with the United Nations (Heuni).
- Khosravi, S. (2006). Territorialiseringad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet. I: SOU 2006:37. *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes.
- Kronofogden (2010). *SAMEB-projekt Stockholms län. Missbruk av statlig lönegaranti*. Delrapport 2010-11-30. Tillsynsteam 6. Stockholm: Kronofogden.
- Kopp, P. (2004). *Political economy of illegal drugs*. London och New York: Routledge.
- Korsell, L. och Skinnari, J. (2010). 9. Situational prevention against unlawful influence from organised crime. I: Bullock, K., Clarke, R. V. och Tilley, N. (red.) *Situational prevention of organised crimes*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Korsell, L.; Skinnari, J. och Vesterhav, D. (2009). *Organiserad brottslighet i Sverige*. Malmö: Liber.
- von Lampe, K. (2003). Organising the nicotine racket. Patterns of criminal cooperation in the cigarette black market in Germany. I: van Duyne, P.C., von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 41–66.
- Lankhorst, F. och Nelen, H. (2004). Professional services and organised crime in the Netherlands. I: *Crime, Law & Social change*. Nr. 42, s. 163–188.
- Larsson, P. (1995). *Svarte klipp. Om skatteunndragelser i frisørnæringen*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Larsson, P. (2008). *Organisert kriminalitet*. Oslo: Pax förlag.
- Levi, M. (2008). *The phantom capitalists. The organization and control of long-firm fraud*. Revised edition. Aldershot, Hampshire: Ashgate.
- Lindgren, S-Å. (2001). 8. Staten – ett brottsoffer med särställning. I: Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur. s. 63–91.
- Magnusson, D. (2007). Olika typer av momsbrott i samband med gränsöverskridande handel inom EU. I: Magnusson, D. och Sjögren, H. (red.) *Skatteundandragande, penningtvätt och organiserad brottslighet*. Forskningsrapport nr 19. Stockholm: Handelshögskolan.

- Napoleoni, L. (2006). *Obeligt krig. Den moderna terrorismens ekonomiska rötter*. Stockholm: Anderson Pocket AB.
- Naylor, R. T. (2004). *Wages of crime. Black markets, illegal finance, and the underworld economy*. Revised edition. Ithaca & London: Cornell university press.
- Nooteboom, B. (1993). Firm Size Effects on Transaction Costs. I: *Small Business Economics*, Vol. 5, Nr.4, s. 283–295.
- Olander, H. och Tilly, H. (2008). *Jobbtrafficking: så skapas en ny underklass*. Svenska byggnadsarbetareförbundet. Stockholm: Pre-miss förlag.
- Paoli, L. (2000). Qualitative methodology at the edge: assessing Italian mafia groups' involvement in drug trafficking. I: EMCDDA Scientific Monograph Series, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. 4, s. 191–196. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction.
- Park, Y. S. (1982). The Economics of Offshore Financial Centers. *Columbia Journal of World Business*, 17 (4), s. 31–35.
- Polismyndigheten i Västra Götaland (2010). *Transportsäkerhet 2010. En delredovisning av EU-projektet Prevention of cargo crime*. Göteborg: Polismyndigheten i Västra Götaland.
- Reuter, P. (1983). *Disorganized Crime*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Reuter, P. (1985). *The organization of illegal markets. An economic analysis*. Nytryck från år 2004. Honolulu, Hawaii: University press of the Pacific.
- Reuter, P. and Truman, E. M. (2004). *Chasing dirty money. The fight against money laundering*. Washington D.C.: Institute for International Economics.
- Rikskriminalpolisen (2010). *Penningtvätt inom den grova organiserade brottsligheten*. Rapport 2010:2. Stockholm: Rikskriminalpolisen.
- RRV 1997:59. *Svart arbete 1. Insatser*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- RRV 1998:29. *Svart arbete 3. Struktur*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Schelling, T. C. (1967). Economic Analysis and Organized Crime. *Task Force Report: Organized Crime, Annotations and Consultant's Papers*. Appendix D, s. 114–126. Washington, DC: Government Printing Office.
- Schelling, T. C (1971). What Is the Business of Organized Crime? *The Journal of Public Law*. 20(1), s. 71–84.
- Simpson, S. (2002). *Corporate crime, law and social control*. Cambridge: University Press.
- Skatteverket (2005). *Skatter i Sverige – Skattestatistisk årsbok 2005*. Solna: Skatteverket.

- Skatteverket (2006). *Svartköp och svartjobb i Sverige. Del 1: Undersökningsresultat*. Rapport 2006:4. Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2008). *Skattefelskarta*. Rapport 2008:1. Solna: Skatteverket.
- Skatteverket (2008a). *RPE Servicefunktioner. Betalningsöverföring och valutaväxling*. Dnr 101-125873-06/121 Stockholm: Skatteverket.
- Skatteverket (2008b). *Slutrapport för RPE Servicefunktioner – ett kontroll- och kartläggningsprojekt*. Dnr 101-125873-06/121. Stockholm: Skatteverket.
- Skatteverket (2008c). *Slutrapport Riksprojekt MTIC/Karusellhandel*. Dnr 131 124247-06/121. Stockholm: Skatteverket.
- Skatteverket (2009). *Slutrapport uthyrning av arbetskraft, "Svartjobbssgranskningen" 2006–2008*. Stockholm: Skatteverket.
- Skinnari, J. (2010). The financial management of drug crime in Sweden. I: van Duyne, P. m.fl. (red.) *Cross-border crime inroads on integrity in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Skinnari, J. (2011) Otillåten påverkan från organiserad brottslighet. I: Alalehto, T. och Larsson, D. (red.) *Kommande antologi från Umeå universitet*.
- Skinnari, J. och Korsell, L. (2010). Swedish international casinos – A nest or organised crime or just a place for ordinary tax cheaters? I: van Duyne, P. m.fl. (red.) *Cross-border crime inroads on integrity in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- SOU 1997:111. *Branschsanering och andra metoder mot ekobrott*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:103. *Särskilda spaningsmetoder*. Slutbetänkande av polismetodutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2011:3. *Sanktionsavgifter på trygghetsområdet*. Betänkande av Utredningen om ett administrativt sanktionssystem inom trygghetssystemen. Stockholm: Fritzes.
- Spapens, T. (2011). Interaction between criminal groups and law enforcement: the case of ecstasy in the Netherlands. I: *Global Crime*, Vol. 12, Nr. 1, s. 19–40.
- Sund, B. (1999). *Den svenska läxan – en essä om ekonomisk brottslighet i Italien, USA och Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Vesterhav, D. (2010). Measures against money laundering in Sweden: The role of the private sector. I: van Duyne, P. m.fl. (red.) *Cross-border crime inroads on integrity in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Wierup, L. (2007). Hot som affärsidé. I: Hartelius, J. *Systemhotande brottslighet*. Stockholm: Langenskiöld.
- Williamson, O. (1971). The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *American Economic Review*, 61, s. 112–123.

- Williamson, O. (1975). *Markets and Hierarchies: Analysis and Anti-trust Implications*. New York: Free Press.
- Williamson, O. (1979). Transaction Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. I: *Journal of Law and Economics*, 22, s. 233–261.
- Williamson, O. (1981). The Economic of Organization: The Transaction Cost Approach. I: *American Journal of Sociology*, 87, s. 548–77.
- Williamson, O. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. New York: The Free Press.
- Zaitch, D. (2002). *Trafficking Cocaine. Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands*. Haag: Kluwer Law International.
- Örnemark Hansen, H. (1998). *Penningtvätt. Ett urvattnat begrepp?* Stockholm: Norstedts Juridik.